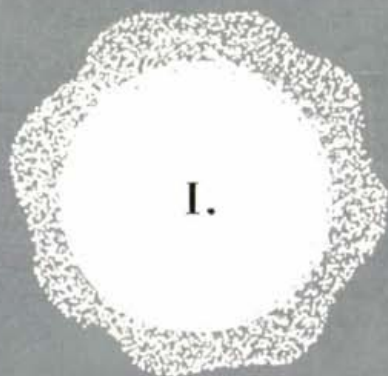
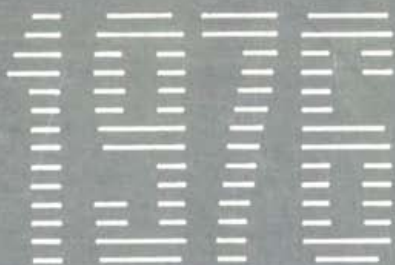

HUNSMERET

1.

II. Rákóczi Ferenc (Mányoki Ádám festménye, 1705.)

HONISMERET

1976. 1. szám

KIADJA
A HAZAFIAS NÉPFRONT HONISMERETI BIZOTTSÁGA

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ANDRÁSFALVY BERTALAN
 BALOGH ISTVÁN
 FRANK TIBOR
 HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
 KAMARÁS REZSŐ (elnök)
 MORVAY PÉTER
 NAGY DEZSŐ
 OLSVAI IMRE
 SZABÓ FERENC
 TÓTH LÁSZLÓ
 TÓLTÉSI IMRE (tefelés szerkesztő)

Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182-850.

A kiadásért felel: *Juhász Róbert*, a Hazafias Népfrent
Országos Tanácsának osztályvezetője

Készült 6000 példányban 8 (B/5) ív terjedelemben.

Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár

Nyomdaért felel: *Farkas Béla* igazgató

A címlap *Morvay András* munkája

Rákóczi nyomában Máramarostól Kővárig

Történelmi jubileumot ünnepeltünk 1976. március 27-én; II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulóját. Ebből az alkalomból illő felelevenítenünk annak a vidéknek kuruckori emlékeit és hagyományait, melynek népei elsőként bontották ki a szabadság zászlóját.

Az elnyomott jobbágyok már kezdetben Rákóczi mellé álltak, de Máramaros nemessége csak akkor csatlakozott a fejedelemhez, amikor az *Hosvayak* augusztus 17. éjjelén csellel elfoglalták Huszt várát. Ettől kezdve a megye egyik legerősebb támasza lett Rákóczinak. Ez nem csak katonai támogatást, vagy politikai támogatást, hanem a kuruc haderő ellátásában, utánpótlásában is komoly segítséget jelentett. A rutén és a román nép, a városok magyar lakosságával együtt nagy lelkesedéssel fogadta augusztusban a megyébe érkező beregi zászlóaljokat, hiszen a jobbágyok régi vágyaik megvalósulását remélték a szabadságharctól.

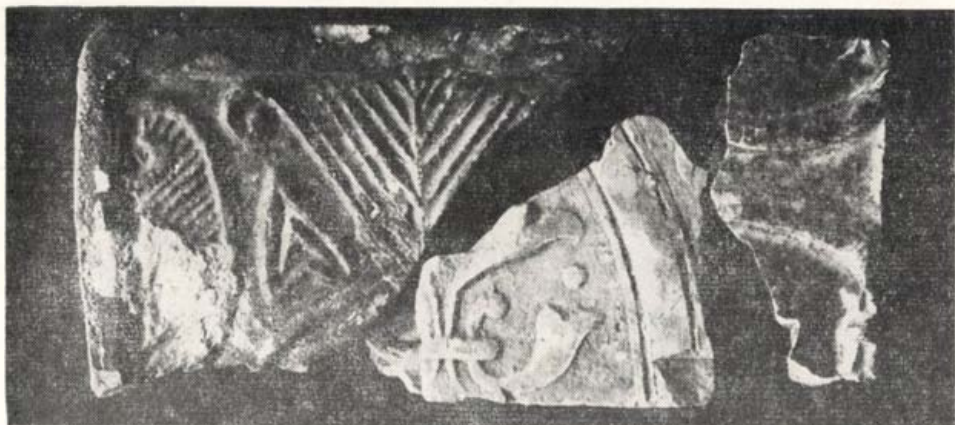
Huszt vára és városa kiemelkedő helyet foglal el a szabadságharc politikai történetében. Maga a fejedelem is járt itt, s a házat, ahol megszállt, lebontásáig „Rákóczi kastély”-nak nevezték. 1708-ban az erdélyi és magyarországi szövetkezett rendek itt tartották országgyűlésüket, és 1709-ben ez a város adott ismét helyet az erdélyi országgyűlésnek.

Máramaros azonban nemcsak fontos politikai döntések színtere volt, de maga a megye is sokat köszönhet iparfejlődése terén a kuruc mozgalomnak. Mindenekelőtt a híres máramarosi sóbányák — Aknasugatag, Rónaszék, Aknaszlatina — szerepét kell kiemelnünk, hiszen a só a fejedelmi hatalom fontos jövedelmi forrása volt. Amint a megye a szabadságharc oldalára állt, 1703-ban Rónaszéken megnyitották a „Rákóczi” aknát, melynek emlékét évtizedeken át — a bánya előntéséig — egy felirat őrizte. A kuruc katonák fizetését nagyrészt a kőszó biztosította, s ezért Rákóczi több, védelmi jellegű gazdasági rendelettel szabályozta a sószállítását, a külföldi sókereskedők működésének, a sóbehozatal korlátozását és megállapította a sóárakat, mely szerint „egy erdélyi kősóért 3, a máramarosiért 2 dénár hajtandó be.”

Az évszázadok óta virágzó és intenzív sóbányászat mellett a hegyekben kénbányák után kutattak, majd amikor Huszt váranak 1706. évi leltározása kapcsán Pap Mihály kapitány több puskaport és salétromot kért, gr. Bethlen János azt javasolta a fejedelemnek, hogy Huszton szereljenek fel salétromgyárat. Rákóczi — némi késséssel — két év múlva intézkedett ez ügyben, s így kezdett működni a három salétromfűző üst, mely „ha folyamatosan munkál 3 vagy 4 mázsa salétromot” állíthatott elő havonta.

Ugyancsak fontos terméke volt Máramarosnak a kecskebőr, melyről úgy rendelkezett Rákóczi, hogy „azokra karmazsin csinálása kedvéért” nagy szükség van Huszton, s ezért itt kordován-gyárat építtetett. Meghagyta a számvevőknek; ne engedjék, hogy a bőroket elszállítsák a megyéből. Minthogy a kuruc katonák között igen kedvelt volt a piros és sárga csizma (melyeket török területről drága áron importáltak), így Huszton színes bőrt is gyártottak.

Huszt mellett az Erdély határát védő Kővár vára volt az a másik erősség, amely ugyancsak híven kitartott a fejedelem ügye mellett. A vár és környéke védelmét ellátó „bátor hegyiakók”-at maga Rákóczi is dicsérő szavakkal említette, visszacmlékezve arra az időre, amikor 1705 őszén, a zsibói csata után fellovagolt a várba. A vidék lakossága — a román néphős, *Pintye Grigor* mellett — napjainkban is „Rákóczi vár”-nak nevezi a régi romokat, melyeket most hoznak újból napfényre. Ennek a történelmi korszaknak emlékét őrzöm, az 1713-ban császári parancsra felrobbantott

Kályhacsempe maradványok Kővár várából.

vár romjaiból előkerült, stilizált levélmintákkal díszített, XVII. századi kályhacsempe maradványokat, melyek a vár belső berendezéséről adnak némi képet.

Az erdélyinél is mélyebbek azonban a máramarosi Rákóczi hagyományok. Ennek legreprezentánsabb külső jele Kárpát-Ukrajnában, Dolhán, a csata 200. évfordulóján, 1903-ban felállított emlékoszlop, amelynek, cirilbetűs, orosznyelvű felirata ma is hirdeti:

„Istennel a hazáért és szabadságért! II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának első csatájában 1703. június 7-én elesett hős kuruc vitézek emlékére.”

A hadászatiilag vesztes, de politikai hatásában mégis döntő, dolhai csata után, *Esze Tamás* mellett csak 50 gyalogos és 50 lovas maradt, akiknek üldözését a császári katonaság vezére, *Károlyi Sándor*, a máramarosi nemesi seregre bízta. Ők azonban harc helyett szétszózóttak.

A dolhai kuruc emlékoszlop felirata

Máramaros nagyon sok kuruckori emléket őriz. A Talabor folyó melletti Kövesliget Bóczár nevű településnél 1896-ban márványtáblát helyeztek a hidegvízű forrás fölé annak emlékére, hogy a hagyomány szerint: „Itt volt II. Rákóczi Ferenc 1711. február hónap 18-án.”

A századfordulón még „Rákóczi sáncok”-nak nevezték Hidegpatak községénél az északról dél felé vonuló földhányásból kialakított védőművet, és a hegyoldal üregeiről azt tartották, hogy a kurucok ott állították fel ágyúikat. A Popágya havason átvezető szekerút nyomait „Rákóczi útja”-ként emlegették a pásztorok. Színevér mellett egy Szvatinya Vaszily nevű parasztembernél ebédét elköltő fejedelem emlékére utaltak a ház összedőléséig, 1870-ig, az ajtó fölé vésett szavak: „Hic fuit Rákóczi Anno 1703.” Ugyancsak az ő tiszteletét őrizte meg az a kegyeletes szokás, hogy ünnepi alkalmakkor az asztalfő terítéke mellé nem ült senki.

Técső mellett, Urmenő határában, a XIX. század utolsó negyedében „Rákóczi fája” alatt tartották a Széchenyi reformtörekvéseit követő lötenyésztek a máramarosi nyári löversenyeket. Ilyenkor mindig földiezték a hagyományt, miszerint a fa alatt pihent meg a fejedelem. Annnyira élénken élt a szatmári béke után Máramaros népei között a kuruckor emléke, hogy az 1717. évi utolsó tatárbetörés alkalmával, eleinte közömbösen (vagy inkább semlegesén) viselkedett a parasztság a tatárokkal szemben. Az a hír járta a nép között, hogy a tatárokkal a bujdosó Rákóczi vezérei is betörnek seregükkel, mert régebben a fejedelem megígérte Máramarosnak, hogy a parasztság sorsának rosszra fordulása esetén ismét segítségükre jön.

Az előbbiekkal kapcsolatosan nem hallgatható el, hogy a máramarosi oroszok, magyarok és románok mellett harcolt az a 300 főből álló tatár csapat is, amelyet 1703 őszén *Szentiványi Sándor* hozott át Beszarábiából. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy Rákóczi Máramaros-szigeten helyezte el a Rabutin császári tábornok elől Nagyenyedről elmenekült tatárokat. Talán ezekben a történelmi harci kapcsolatokban találunk magyarázatot az 1717. évi ún. „borsai tatárbetörés” kezdeti szakában tapasztalható néphangulatra, valamint arra is, hogy az „árulónak” bélyegzett *Károlyi Sándor*, szőszegése miatt előlük menekült Tokajba. Ez alkalommal az a hír járta, hogy Besztercénél 1200 emberrel *Eszterházy Antal* kuruc generális áll készenlétben; és *Károlyi* salánkai kastélyát (ahol 1711-ben Rákóczi utolsó tanácskozásán még a háború folytatását határozták el) éppen a határozatot kijátszó *Károlyi* iránti haragból gyűjtötták fel a tatárok. Az pedig már drámai történelmi fordulat — és a tatárok tragédiája —, hogy rablásaik és kegyetlenségük ellen éppen Rákóczi egykori kapitánya, *Sándor Farkas* — a „lupu” — vezette győzelemre a borsai szoros hegylakóit.

Ma Dolha közelében, „Rákócz” és „Kurucz” falvakban több Rákóczi nevű rutén család története emlékeztet arra, hogy az egykori jobbágyosok a fejedelem katonái voltak. Kuruc ivadékok a Máramarosban élő *Csiamadia*, *Fecske*, *Kukla*, *Sándor*, *Dobos*, *Vakar*, *Füles*, *Borbély*, *Filip* és még sok más család tagjai is.

Gazdag és szép a kuruckor máramarosi és Kövár környéki Rákóczi hagyománya. Tiszteletet érdemelnek a két vidék különböző nemzetiségű népei, akiknek elődei vállaltva harcoltak a szabadságért, s akiknek utódai velünk együtt őrzik az értük mindezt feláldozó fejedelem emlékét.

Dr. Kovássy Zoltán

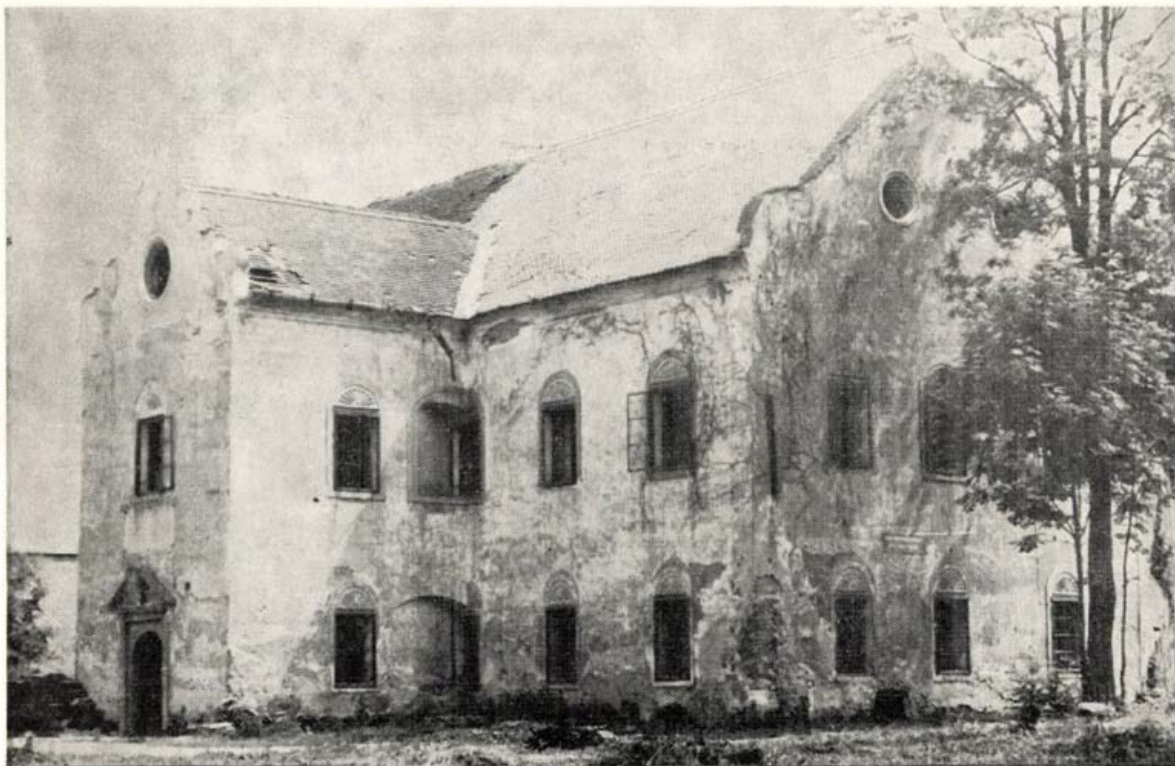
Nyitravölgyi Rákóczi emlék

Ismeretes, hogy *Lipót császár* a Rákóczi gyermekek gyámjával *Kollonics bíbornokot* nevezte ki, aki Ferencet — örökre elszakítva őt anyjától — a csehországi Jindřichov Hradec-i jezsuita kolostorba küldte tanulni. Ott-tartózkodásának emlékét a múzeum 1966-ban létesített Rákóczi Emlékterme őrzi. Levéltári anyagok alapján a múlt évben azt is megállapították, hogy főiskolai tanulmányai alatt hol lakott és milyen körülmények között élt Prágában. Ezek a felfedezések értékes adatokkal bővítik a Habsburg uralom ellen felkelő fejedelem csehországi tartózkodására vonatkozó eddigi ismereteinket.

Ismertek a fejedelem szlovákiai vonatkozásai is. Van azonban egy kevésbé ismert történet, melyet érdemes újra felvlelvénitennünk. Színhelye Nyitraszerdahely, a Nyitra folyó melletti Nagytapolcsánytól 7 km-re délre fekvő falucska. Hogy miért és mikor került ide Rákóczi, annak előzményeit is el kell mondanunk.

A kalendárium 1708. július 30-át jelzett. A haditanácson a tábornokok arra akarták rávenni Rákóczit, hogy támadja meg a német kézen levő Trencsént, melynek örsege — a hír szerint — semmi készlettel nem rendelkezett. Rákóczi eleinte ellenkezett, mert egészen más terveit voltak. (A nyár folyamán ugyanis kerülni akarta a harcot, hogy Sziléziába mehessen téli szállásra. A tartomány megúnta a Habsburg-ház uralmát, kész lett volna Rákóczi szavára fegyvert fogni.) Később azonban mégis engedett. Emlékirataiban így írt erről: „Mintha valami végzettszerű átok szállta volna meg az elméket. A haditanácsban egyedül udvari főkapitányom, báró Vay osztozott véleményben: eképp végre magam is beleegyeztem tervükbe...”

Mire Rákóczi Trencsén alá ért, a várat már ellátták élelemmel, és Heister altábornagy a vár felmentésére sietett. A kuruc had 15 000 főnyi serege augusztus 3-án, jól választott állásokban, harcra készen várta Heistert, aki nem mert támadni, és Trencsén erődítményei közé készült visszavonulni. Pálffy — állítólag *Ocskay László* útján — értesült arról, hogy a kuruc állások leggyöngébb pontja a *Pekry Lőrinc* vezette jobbszárny. Heister kísérletképpen megtámadta a gyöngének minősített frontszakaszt. Kezdetben nem boldogult, de később zavarba hozta a rosszul vezetett kurucokat. Rákóczi látta a bajt, és a jobbszárny támogatására sietett, bízva, hogy karabélyosaival még segíthet a dolgon. Vágtában igyekezett a helyszínre, de látta, hogy az ezrednek az arconala már visszavonulóban van. Meg akarta állítani a visszafutó áradatot, nem sokat törődött a tereppel, egyedül Pandur nevű lovában bízott. Két árkot már sikeresen átugrott, a harmadiknál azonban — valószínűleg mert az túl közel volt a második árokhoz — lova megbotlott és nyakát szegte. Rákóczi erős zúzódást szenvedett a bal szeme fölött és elvesztette eszméletét. Kísérete lóra ültette, és a közeli erdő védelme alatt gyorsan tovább lovagoltak, mert Heister katonái a menekülők után vetették magukat. A menekülőknek sikerült egérutat nyerniök és a fejedelem Nyitra szerdahelyen régi

A szerdahelyi kastély

A szerdahelyi kastély bástyája

híve és egykori kapitánya házában, a Zerdahelyiek ősi kastélyában pihent meg. Szeretettel fogadták a menekülő Rákóczit, kinek sebéből — a hagyomány szerint — a szoba padlójára hullott a vér, s ennek nyomaait sokáig kegyelettel őrizték egy üvegbúra alatt. Az eseménynek 200 éves évfordulója alkalmából 1908. augusztus 3-án *Zerdahelyi Béla*, a kastély akkori tulajdonosa a bejárat fölé emléktáblát helyeztetett, melynek szövege Thaly Kálmántól származik. A táblán többek között ez állt:

„... II. Rákóczi Ferenc... a végzetes trencsényi csatában kapott súlyos sebeitől vérző homlokkal és orcával az Inovec hegység erdein át menekülve, 1708. augusztus 3-nak estéjén ezen ősi kastélyba érkezett, itt lelt pihenést, itt kötötték be sebeit és itt tölté az augusztus 4-re virradó éjszakát...”

Emlékirataiban Rákóczi ezt a harcot a felkelés leggyászosabb, legszégeylenetesebb eseményének nevezi, amely után már semmi sem sikerült. A szabadságharc elbukott. Jelentősége azonban mégis szinte felmérhetetlen. A szegény néptömegek, a társadalom számkivetettjei szenvedéseiket, csalódásaikat, reményüket és bánatukat a Rákóczi névben foglalták össze. A nép vallási és nemzetiségi különbség nélkül sereglett zászlaja alá. A szlovákok is természetesnek találták, hogy a szabadság nagy harcában nem a császári seregek oldalán, hanem Rákóczi mellett küzdjenek. Szlovák és magyar szépen megfért egymás mellett. *Vajda András* magyar kuruc huszárkapitány „Na šable” — Kardot ránts! csatakiáltással vezette rohamra Nyitra megyei huszárjait. A harcosok ajkán pedig így szólt a nóta:

Hej, Rákóczi, Rákóczi!
Podme zas na nemci,
A ty Rákóczička
Sedaj na konička!”

(Magyar fordításban kb. ezt jelenti: Hej, Rákóczi, Rákóczi! Gyerünk megint a németre, Es te Rákóczi ülj fel a lovadra!)

Rákóczi a seregében ideálisan oldotta meg a nemzetiségi kérdést: sohasem tett különbséget azok között, akik egyforma lelkesedéssel és hűséggel szolgálták a szabadság ügyét.

Vörösmarty Géza

Az egész éven át ünneplő Vác

A Duna bal partján elterülő Vác a magyar történelem időszakát tekintve az ország legrégebb városa. Hegyes, erdős vidékein egykor kvád és jazig törzsek vívtak csatát, majd a honfoglalás ideje alatt *Zoárd, Kadocsa, Huba, Lél* és *Botond vezérek* hódításainak volt színtere.

A városalapítás *Géza fejedelem* nevéhez fűződik. Vác, mint város a garamszent-benedeki apátság alapító levelében szerepelt először, 900 évvel ezelőtt. Az alapítást követő századokban gyakran cserélt gazdát, s ez mindig részleges vagy teljes lerombolásával, majd ezt követően újjáépítésével járt. Így volt ez a tatár pusztítást követően is, amikor *IV. Béla király* a félig felegetett és kipszult városba az élet megindítására telepéseket és mesterembereket hozatott. Fellendült a kézi ipar, s kedvező földrajzi fekvésénél fogva a kereskedelem is: Vác az alföld terményeinek átrakó helye lett. A Dunán az alföld búzájával megterhelt hajók vitték rakományukat Pozsonyba, Bécsbe, időközönként még messzebbre is. Megerősödött a gazdasági élet és vele a pénz is.

Az *Anjouk* idejében a városi élet még jobban felvirágzott, majd *Mátyás király* uralkodása alatt érte el a fénykorát. Olyannyira megnőtt a város jelentősége, hogy Buda és Visegrád mellett a magyar kultúra és államigazgatás harmadik központja lett.

A XV. században ért el hozzánk a reneszánsz kultúra, a humanizmus szellemi áramlata, amely különösen az irodalomban és a művészetben, éreztette hatását. *Báthory Miklós*, a fiatal váci püspök, sokat tett a város szellemi felemelkedéséért: könyvtárat és nagyértékű szépművészeti gyűjteményt alapított és olasz építészeket hozatott a városba, akikkel várat, püspöki palotát, templomot és más épületeket építtetett.

Megjelent azonban a török veszedelem. A hódítók Vácot Buda kulcsának és északi bástyájának tekintették, végyvár jellege miatt átépítették és katonailag megerősítették. A török uralom másfél százada alatt a város húszszor cserélt gazdát, míg végül *Ibrahim pasa*, az utolsó török védő — amikor *Lotharingiai Károly* seregei ellen haszontalannak tartotta a további védekezést — 1686-ban felrobbantotta a védő töltéseket, s vele együtt a város minden épületét. Ezt követően nehezen indult meg az élet, újabb népvándorlás kezdődött Tótfalu, Naszály, de főleg a város északi része felé, ahol új település jött létre Kis-Vác néven.

A XVIII. században a város története összeforrott a püspök-földesurak történetével. A püspökök magukénak tekintették a várost, jobbágyaiknak a lakókat, s ez állandó ellenkezést váltott ki a város tanácsánál. Templomokat építettek és romboltattak le, egészen addig, míg *Migazzi* püspök — politikus és építész — kezébe nem vette a város irányítását. Püspöksége alatt kétszeresére nőtt a város lakossága s 1764-ben már új város állott a régi Vác helyén. *Mária Terézia* egyik városi látogatásakor *Migazzi* diadalívet építtetett a tiszteletére, ez ma is egyedülálló az országban.

Később *II. József* uralkodása hozott változást a város életébe. Hatalmas terveinek megvalósításában Vácnak is szerepet szánt. Új közigazgatást tervezett, s a kivallatást, a derest, s többek között a papi javadalmak felhalmozását is meg akarta szüntetni. A püspök nem értett egyet a királyi paranccsal, így *Migazzinak* le kellett mondania. Ezután abbamaradt a város szépítése, a továbbiakban Vác csak lassú ütemben fejlődött.

A XVIII. század második felében új, barokk város épült, amely ismét megtelt léttel, az egyház megerősödött s a székvárosra is többet tudtak fordítani. Ekkor alakult ki a város kétlős magja, amely egy nagy építőkorszak alkotása.

Az 1848—49-es szabadságharc időszakában Vác keleti határán vívta a *Damjanich János* tábornok és *Földváry Károly* vezette honvédsereg a függetlenségi harc egyik legjelentősebb ütközetét. Az elesett honvédek tiszteletére az országban először Vác város lakossága állított emlékoszlopot.

A szabadságharc bukását követően csak az 1880-as években kezdték helyreállítani a város háztartását. Előtérbe kerülnek a városrendezési feladatok, s tíz év múlva Vácott is kigyúlnak a fények: megjelenik a villanyvilágítás. A kapitalizmus kibontakozásával lassan az ipar is utat tör magának és a kiegyezés után a város egyre erőteljesebben fejlődik, annak ellenére, hogy a hibás ipartelepítési politika és a tőkehiány érzetét visszahúzó hatását. Idegen tőkével indul be a kocsigyár, a téglagyár, a váci kötélszövő, a Kobrak cipőgyár, majd idővel a Kodak-gyár.

A két világháború között Vác az elszegényedett zsellérekből lett munkások városa. Az ipar fejlődésével elkezdődött a városrendezés, s kedvező földrajzi helyzete miatt fejlett gyáripar alakult ki városunkban.

Vác életében súlyos megpróbáltatásokat hozott a II. világháború, amely a város lakói számára 1944. december 8-ával ért véget. A felszabadulást megelőző napok azonban emlékeztetésekké maradtak sok, ma is élő váci ember számára. 1944. december 5-én érte át a város a legnagyobb méretű bombázást. Ez a város déli üzemait, főleg a Kodak (ma Forte) gyárat érintette. A következő napokban a németek körülaknázták és fel akarták robbantani Vácot. Nem rajtuk múlt, hogy ez nem következett be. A Vörös Hadsereg 5. gárdahadosztálya 1944. december 8-án hirtelen rohammal foglalta el a várost, s ennek köszönhető, hogy műemlékeink — maga a barokk városrész is — aránylag épségben megmaradtak.

Az elmúlt három évtized alatt Vác Pest megye egyik jelentős ipari központjává nőtt fel. A város címerében a kőkapu a múltat jelképezi, s alatta a három gyárképmény a munkás-város jelképévé vált. Ma 13 minisztériumi vállalat, számos tanácsi- és szolgáltatóipar működik a városban, ezek 1974-ben több mint 7 milliárd forint termelési értéket állítottak elő. A Dunai Cementmű Magyarország cementtermelésének egyharmadát adja, a Forte gyár 75 külföldi országnak szállítja a fotófilmet és a fotó-papírt; televízió és rádió alkatrészek, konténerek, textilipari-, ruházati alapanyagok és más cikkek kerülnek ki a városunkból.

Amellett, hogy Vác ipari várossá vált, iskola-város, egészségügyi-, közlekedési és kereskedelmi központ is, valamint a munkásművelődésnek is bázisa. Működik itt egy országos Síketnéma Intézet és egy Hallássérültek Iskolája is. Mindezekon túl még

hosszasan sorolhatnánk azokat az eredményeket, amelyeket Vác városa az elmúlt három évtized alatt a kultúra, a szociális- és az egészségügyi ellátás területén elért.

A város lakói 1974. december 8-tól 1975 végéig kettős évfordulót ünnepelnek. Nagy igyekezettel készültünk mind a 900 év, mind pedig felszabadulásunk 30. évfordulójának méltó megünneplésére. Az éves program összeállításával külön bizottság foglalkozott, a szervezésben és a végrehajtásban pedig a város egész lakossága résztvett.

Az ünnep valamennyi részlete fontos és érdemleges számunkra, egyet-kettőt azonban mégis érdemes kiemelni.

- Ilyen volt 1974. december 7-én a pártbizottság ünnepi tanácsulése, ahol a kettős évforduló jelentőségének méltatásával kezdetét vette az ünnepi év, új díszpolgárt avattunk, továbbá „Vác Városért” és „Tanácsi Munkáért” című kitüntetések adtuk át;
- a Forradalmi Ifjúsági Napok keretében megrendezett ifjúsági találkozó, amelyen városunk több mint 15 ezer fiatal látott vendégül;
- országos zenekari és ifjúsági Kórus Fesztiválok zajlottak le;
- szeptember hónapban kiemelkedő esemény volt az Urbanisztikai Társaság és az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség kétnapos ankétja, amelyet tanácsunkkal közösen rendeztek;
- ünnepi évünk befejező mozzanataként decemberében ünnepi pártbizottsági és tanácsulést tartottunk. 1976 tavaszán pedig ünnepélyes keretek között felavattuk a város új művelődési központját.

Minden okunk megvan rá, hogy bizakodva tekintsünk 30 éve felszabadult, 900 éves városunk további fejlődésére.

Lukács Ferenc

Az épülő új városrész látképe

A krónikairás Monokon

I. A Hegyalján fekvő Monok községben, Kossuth Lajos szülőfalujában, a krónikairás nem korunk jelensége, nem új kezdeményezés, hanem jó két évszázados múltra visszatekintő hagyomány.

Jóllehet, hogy a ránk maradt és helytörténeti adattárunkban őrzött 18. és 19. századbeli *írásos emlékek* sem a régebbi, sem pedig a mai értelmezés szerint nem tekintendők kifejezetten krónikás adalékoknak, mert egyik sem ilyen elgondolással és rendeltetéssel íródott, mégis a jelen és a jövő helytörténészeinek, kutatóinak *krónikáit* pótló *kütfőket* jelentenek, s nemcsak feltevéseket, de történeti megállapításokat is olvashatnak a régmúlt idők társadalompolitikai, kulturális és gazdasági helyzetéről.

Eppen ezért krónikás jellegűnek és értékűnek kell tartani a hajdani monoki földesúr, a helyi „nagy építkezéseket” lebonyolító, „pompakedvelő” *Andrássy István* gróf gazdasági naplójának feljegyzéseit, amelyek magyar nyelven, két kötetben maradtak fenn. Az I. kötet az 1776—1777. évekről tartalmaz sajátkezü, különféle tárgyú — jobbára az építkezésekre, a szőlőművelésre és a pinceszőlőgazdálkodásra vonatkozó — számadatos feljegyzéseket. A II. kötet ugyanolyan tartalommal az 1783—1784. évekről szól. Mindkét feljegyzéssorozat az ún. *Győri Kalendárium* 1776., illetve 1783. évi példányába bekötött, üres lapokon, kétoldalasan, olvasható írással van vezetve, a magyar szövegben néhol latin kifejezésekkel.

Szintén krónika számba vehető az utód földesúr feleségének, gróf *Andrássy Györgyné* két házi könyve (*Hausbuch*), amelyeket német nyelven az uradalom egyik névtelenségben maradt tisztje vezetett, rovatokra osztottan szép, tiszta kézírással. Az egyik *Hausbuch* az 1796. évből, a másik pedig az 1806. évből őrzött meg számunkra különféle *elszámolásokat* (a grófi udvartartás és belső gazdaság, a még folyamatban levő kastély- és templomépítés havonkénti tételesen részletezett és munkanemenként is elkülönített kiadásait). Ezekből a feljegyzésekből a korabeli érték- és arviszonyokra, valamint a munkabérekre vonatkozóan nyerhetnek a kutatók csaknem teljes és reális képet.

Már minden tekintetben *krónikának minősül* az a 4 oldalra terjedő, naplórészlet-szerű *feljegyzés-sorozat*, amit annakidején egy *Szűcs György* nevezetű, egyszerű falusi kisgazda örökített meg az 1882—1886. évek eseményeiről, a református családoknál sok helyen ma is megtalálható családi *nagy biblia* első és hátsó tiszta lapjain. Ez a százados családi emlék a krónikairó Szűcs György unokájának, néhai *Papp Andrásné*-nek a tulajdonában volt, s az ő elhunytával a községből elkerült, de a magyar nyelven tintával írt kézirású szöveg másolata a helytörténeti adattárunkban megvan.

Helyi krónikásnak kell tartanunk dr. *Hegyaljai Kiss Géza* (1893—1967) református lelkészt, író és költőt is, aki az 1923—1926. években volt a monoki református gyülekezet lelképásztora. Elsősorban azért, mert megírta a *Monok története* című — bár nem tudományos értékű, de úttörő vállalkozásként hézagpótló — történeti munkát (megjelent Sárospalaton, 1926-ban 54 oldalon, íúzve), de ezenkívül a *Kossuth* című élet- és jellemrajza I. kötetében (megjelent Miskolcon, 1928-ban), valamint két *novella* kötetében is (Napfény a Hegyalján, Miskolc, 1928., és Napfényes vizeknél, Budapest, 1942.) a régebbi és a korabeli monoki nép életéről szólóan sok hangulatos népi és történeti hagyományt dolgozott fel.

A monoki krónikairás ilyen előzményeinek és kezdeményezéseinek ismertetése után rátérünk a napjainkban is folyó, párhuzamosan vezetett *kettős krónikairás* bemutatására. Célunk ezúttal is az, hogy ezzel krónikairói tevékenységünk szélesebb körben ismeretessé váljék, s elgondolásunk szerinti módszereinkről a hazai krónikairóknak némi tájékoztatást nyújtsunk.

2. Mindjárt előjáróban szólnunk kell a *párhuzamos vagy kettős krónikairás* lényegéről. Ennek pedig az a lényege, hogy Monokon e sorok írója *két krónikát* is vezet: a *Monoki Krónika* magánjellegű, s az 1958. október 23-tól a mai napig terjedően 10 kötetben, kerekén 1600 oldalon 4251 bejegyzést tartalmaz; a *Monok Krónikája* pedig — a szerencsi járás 33 községében rendszeresítetten — 1970. december 2-ával kezdődik, s ezidőszert 302 oldalon 204 feljegyzés szerepel benne. Ez a helyi tanács által kapott megbízatásként — hivatalos jelleggel — a község életének jelentősebb eseményeit foglalja magában. Ehhez a krónikához — amint arra lehetőség nyílt — *fénykép-mellékletek* is vannak, számuk jelenleg 500 db. Egyébként mind a két krónika esetében, ha arra alkalom és mód adódik, *szöveges mellékleteket* is gyűjtünk. Végül

azt jegyzem meg, hogy mindkét krónikát *kézírással* vezetem, a *Monoki Krónikát* nagyalakú spirálfüzetben, kétoldalasán, a *Monok Krónikáját* 500 lapos, ivnagságú kötet tiszta lapjain, féloldalasán. A mellékletek külön számozott dossziékba kerülnek.

3. A *Monoki Krónika* elkezdésének és folyamatos írásának a gondolatát a Ráth-Végh István egyik művelődéstörténeti munkájában olvasottak sugalmazták. A francia udvari életben annakidején divatban volt ún. „*botránykrónikák*” (*Chronique scandaleuse*) mintájára indult el az I. kötetben a feljegyzés-sorozat — 1958. október 23-án. Pár hónap múlva alakult ki az a meggyőződés, hogy *nemcsak a botrányos eseteket* (ittasság, garázdaság, lopás, tüzeset, öngyilkosság, gyilkosság, balesetek stb.) kell az utókor számára megörökíteni, hanem *fel kell jegyezni mindent*, ami a község egész lakosságának vagy egyes személyeknek megtörtént eseményeként a fejlődést is dokumentáló, másrészt pedig a jövőre nézve tanulságot jelentő adalék lehet.

E krónika feljegyzései szinte *naplószerűen* rögzítik a különböző eseményeket, pontosan megjelölt időrendben úgy, amint közvetlen tapasztalataim, észleléseim, megfigyeléseim révén vagy mások közléséből tudomásomra jutottak. De bőven találhatóak *nisszamenőleges* bejegyzések is, amelyeket időnkénti beszélgetések során hallott visszaemlékezésekből, régi sajtótermékekből merített a krónikás.

A krónika minden bejegyzésénél a sorszámozás és keltezés mellett a témakörre utaló, aláhúzással kiemelt *címszó* (vezérszó) is szerepel. A bejegyzések végén pedig az alábbi jelölések állanak: a) *Forrás*.; b) *Feldolgozás*; és c) *Megjegyzés*.; s ezek az előírások szolgálnak az adalék eredetének, az esetleges sajtóbeli vagy egyéb feldolgozásának és a szükség szerinti utaló, magyarázó, helyesbítő feljegyzéseknek a megörökítésére.

A *Monoki Krónika* tehát egészen aprólékosan rögzíti az élet mindennapos eseményeit, tükrözve a község és egyes személyek jellemvonásait is, éppen ezért vegyesen tartalmaz negatívumokat, elrettentő példákat éppen úgy, mint haladást dokumentáló jelenségeket.

A *Monoki Krónika* I. kötetének 1—156. oldalán összesen 480 feljegyzés olvasható. A minden kötethez készített *tárgymutató* tájékoztat arról, hogy az 1640-es évektől 1963. év végéig miféle eseményekről készült feljegyzés. Összesen 59 *címszó* jelöli meg az I. kötetben a feljegyzések témakörét. A címszó után az egyes feljegyzések sorszámai utalnak a kötetben a beírás sorrendi helyére. A címszavak maguk is beszédesen mutatják a krónikairásnak *Monok községben* hihetetlen bőséggel adódó alkalmait és lehetőségeit.

A kötetek egyoldalas *előszóval* (bevezetés, invocatio, Prologus) kezdődnek, s a végén néhány soros *zárszóval* (befejezés, epilógus) fejeződnek be. Az előszóban a célkitűzés mellett a krónikairás előrehaladásáról közöl a krónikás számadatokat, s említést tesz a krónika kiegészítéséről szolgáló *falubibliográfia* és a „*Kossuth Lajos a költészetben*” c. bibliográfia alakulásáról is.

Az is magától értetődő, hogy a *Monoki Krónika* teljesen *titkos és bizalmas*, hiszen mind a régmúlt időkől, mind pedig a jelenből származó adalékok feljegyzései egyénekre és családokra nézve bizonyos mértékben *kompromittáló* lehetnek. Éppen ezért a *Monoki Krónikát* csak 30 év múlva szabad teljes szövegével nyilvánosságra hozni.

4. A *monoki krónikairás* történetében némi változást jelentett az a tény, hogy a szerencsi járás Hazafias Népfront Bizottsága a járás 33 községében *egységes hivatalos krónikairást* szervezett meg, elsőként az országban! A Szerencsen, 1970. december 2-án megtartott krónikaírói ankétón előadások során kapták meg az útmutatásokat azok, akiket a községek tanácsai megbíztak a hivatalos krónika vezetésével.

A vörös műbőr-kötésű, 500 lapos kötet címlapján aranybetűkkel áll: *Monok Krónikája*. A belső előzéken stilizált írással a következő szöveget olvashatjuk: *A község krónikáját 1970. XII. 2-án kezdtek el írni, a hitelességre való törekvés szellemében. Utána: Krónikások.* Előírás jelzi, hogy a krónikairás teljessége érdekében minden községben *krónikaírói munkaközösséget* kell alakítani. Sajnos, ez Monokon még nem járt sikerrel: egy ideig vállalkozott egy fiatalasszony, s 1972—73. évben ő jegyzett fel 6 eseményt, de aztán lemondott, s még mindig egyedül vezetem ezt a krónikát is.

5. Végül a *monoki krónikairás* történetének, jelenlegi helyzetének és módszereinek ismertetése után szólni kell röviden annak *értékeléséről*. Újabban több szakértő betekintett a *monoki krónikairás* kulisszatitkaiba, s a következő véleményeket nyilvánították:

Varga Csaba: „A krónikásnak legyen véleménye” c. írásában a következőket olvashatjuk: „... a krónikáírás bizonytalanságát mások is hasonlóan ítélik meg. Kossuth Lajos szülőfalujában, Monokon már másfél évtizede krónikát is ír a múzeum vezetője. Csakhogy két krónikát vezet. Egyet hivatalosan, az elfogadott séma szerint, bár még mindig sokoldalúbban, mint krónikáíró társai. A másikat elsősorban magának, de nem magáról, hanem a falu életéről. Ebben a tudósításban értékeli, minősíti az eseményeket, nem fél saját véleményének a kimondásától. Meggyőződésem, hogy ez a krónika a leghitelesebb és legizgalmasabb beszámoló lesz Monok életéről, még akkor is, ha egyelőre nem tárja a nyilvánosság elé. Több megfigyelés és megjegyzés túlmutat a község határára.” (Magyar Ifjúság, 1974. november 29.)

Hasonlóképpen pozitív értékelés olvasható még Kozma Tóth Istvánnál, aki „Monoki krónika” c. riportjában így mutatja be a monoki krónikást: „... 1958 óta — saját elhatározásából — falukrónikát vezet. 1970 decemberében hivatalosan is megbízták: rögzítse, írja le a község életének jelentősebb eseményeit; ám a „maszek” krónika írását sem hagyta abba, mindkét könyvet lelkiismeretesen vezeti...” „A hivatalos krónika keretei túlságosan merevek, abban csak »illedelmesen« fogalmazok — magyarázza.” — „Tizenhatodik éve vezetett, saját feljegyzéseimbe viszont minden belekerül, a november hetedik megemlékezés is, a községben történt közlekedési balesetek is. A tanácsi névadó ünnepségeket, de a kocsmai verekedéseket is feljegyzem...” (Néphadsereg, 1974. december 28.)

Ábrán László: „Kossuth és Monok krónikása” c. írásában is pozitív értékelésű méltatás van: „A Kossuth-emlékek őrzője egyben a falu krónikása. Két változatot vezet. Az egyiket a jegyzőkönyvek, jelentések, a másikat személyes benyomásai alapján. Egyetérték azzal, aki szerint a krónika írójának véleményét is kell nyilvánítania. Ne csak számokat, adatokat közöljön, s ne csupán a protokolleseményekről számoljon be. Írjon a falusi emberek mindennapjairól, örömről, bánatáról, érzés- és gondolatvilágáról.” (Magyar Hírlap, 1975. március 21.)

Befejezésül megemlítem, hogy az idei XIV. Istvánffy Gyula honismereti és néprajzi gyűjtőpályázaton részt vettem egy 168 oldalas pályamunkával. Címe: „Válogás a Monoki Krónikából (Helytörténeti és néprajzi adalékok)”. Ebben a pályaműben 250 helytörténeti és 50 néprajzi adalékot foglaltam össze, természetesen olyanokat, amelyek témájuknál és szövegüknél fogva publikálhatók. Munkámat a megosztott II. díjban részesítették.

Ezenkívül azt is pozitív értékelésnek kell tekintenünk, hogy 1973 októberében Hajdú-Bihar megyéből egy 8 tagú bizottság látogatott el Monokra, hogy megismerkedjék az itteni krónikáírással. Az itt szerzett tapasztalatokat a saját területükön gyűmölcsöztetik, s nyilatkozatuk szerint idejövetelük nem volt hiábavaló.

Zsuffa Tibor

Az iváncsai helytörténeti gyűjtemény

A társadalom fejlődésével és az életszínvonal emelkedésével újabb emberi tevékenységekkel találkozunk: gépkocsivásárlás, hétvégi ház építés, a turizmus bővülése, de ezekkel párhuzamosan az eléggé monoton lakásberendezést népi eszközökkel díszítik. Olyan hirtelen eltűnt a felszabadulás előtti kisparaszti-falusi eszközök használata, hogy ma már nehéz belőlük találni. De nőtt az érdeklődés a települések, a községek története iránt is. Bizonyítja ezt a sok ifjúsági és felnőtt helytörténeti szakkör működése. Tevékenységük messze túlnő az egyéni kedvtelésen. Értékes gyűjtemények bizonyítják ezt.

Iváncsa 2800 lakosú község. Nem szerepel a történelem könyvekben. Első írásos emlékekünk 1289-ből való. De ez előtt és ez után is éltek itt emberek, bár keveset tudunk róluk. A mai életünk is rohan, s már a felszabadulás előtti időre is alig emlékszünk. Ezért Iváncsa község tanácsa 1972. II. 25-én határozatot hozott, miszerint: „10 év múlva ünnepi községünk fennállásának 650 éves jubileumát. Az ünnep méltó előkészítése érdekében szükséges, hogy már most megtegyünk bizonyos szervezeti intézkedéseket, melyek a későbbi munkát megalapozzák. Szükségesnek látszik, hogy megkezdjük a községtörténet megírásához és a helytörténeti gyűjtemény létrehozásához szükséges szellemi és tárgyi emlékek összegyűjtését. Ennek érdekében létre kell hozni a községtörténeti adattárat és meg kell kezdeni a községkrónika írását.”

A határozat a továbbiakban elrendelte a helytörténeti gyűjtemény megszervezését, a helytörténeti szakkör megindítását és a községkrónika megkezdését.

1972-ben a régi Művelődési Otthon helyett Klubkönyvtárat építettek és a megüresült épület helyiségeit a gyűjtemény céljára használtuk fel. Felszerelésünk a következő: 1. A levéltári szoba, egyúttal feldolgozó is. Itt van a szakonként csoportosított irattár. Három szekrényben és két könyvtári állványon helyeztük el. — 2. A szakköri szoba. Egy 12 személyes asztal mellett helyeztük el a begyűjtött tárgyakat. — 3. Állandó kiállítási terem. Középen széles kiállítási asztal, alatta szintén tárgyak (bölcső, mérő, véka, sóder, zsákoló, hajóvontató-kötél, sublót stb.) — 4. A „Kötár” (70 m²). Bekerített, lebetonozott udvari rész. Itt határkövek, gépek szenteltvíztartó, járom stb. található. — 5. A községi krónika. Az 1972. évi bekötve. A következők pedig időrendi sorrendben feldolgozásra várnak.

A gyűjtőmunkáról a következőket mondhatom:

1. A múzeumi feladat. A tárgyi néprajz minden darabja leltárkönyvbe kerül az adományozó nevével, leltári számmal és a tárgy megnevezésével. A 341-es számmal tartunk. Az elhelyezés már most gondot okoz, a bútorok begyűjtését a helyhiány akadályozza. A tárgyak begyűjtésénél nagy segítséget adott a múlt évben az úttörőcsapat. A „Nem térkép e táj” mozgalom keretében sok tárgyat gyűjtöttek, kiállítást rendeztek s ennek anyagát a Ht-nek adományozták.

A szellemi néprajz területén sovány az eredmény, csak nyomok vannak. Pedig a társadalmi rendszer változásával az életmód, a szokások is megváltoztak. Most kellene megörökíteni a régi aratók, napszamosok és cselédek életét.

2. Levéltári feladat. 32 folyóméter polc van, mind tele. Legbővebb a művelődési anyag. Vannak igen értékes múlt századbeli okmányok, javadalmi jegyzőkönyvek, órarendek, aratószerződések a 30-as évekből. Mai életünk érdekes darabja az úttörőcsapat megalakulási jegyzőkönyve (1948. IX. 16-ból), az KMP első tagnévsora, államosítási iratok, a táblás gazdálkodás engedélyokirata 1949-ből. Régi könyvek: Iváncsa Birtokkönyve 1844-ből, az 1897-ben alakult Olvasókör 54. sz. könyve, az 1900. III. 15-i ünnepély forgatókönyve, Fejér megyei iskolák tankönyveinek fénymásolata a Tanácsköztársaság idejéből stb.

Itt van egy helyi rektor összes okmánya. De az 1945/46-ban 9 hónapig működő magyar hadifogoly-iskolakombinát iratai is, ahol is 2000 kihurcolt levante és 151 pedagógus tanított.

Az iskolai irattár 1949-től kezdődik, gyűjtjük a helyi vonatkozású újságcikkeket is.

3. A Ht könyvtára. A vezetők, valamint a történelem iránt érdeklődők részére szak-kézikönyvtárat hoztunk létre. Összetétele:

a községi könyvtár állományából	197 kötet
begyűjtött könyvekből	146 kötet
a vezető letéti könyvei	49 kötet
szakkönyvtár	392 kötet
egyéb begyűjtött könyvek	123 kötet
a vezető letéti könyvei	66 kötet
összesen	189 kötet

Tehát a Ht könyvtára mindösszesen 581 kötetből áll.

Feldolgozások. Ha csak gyűjtőmunkát végez a Ht, azért is hálás lesz az utókor. Ennél azonban sokkal több kell. A tárolás, a rendszerezés mellett a begyűjtött anyagot közkinccsé kell tenni. Előadásokat tartottunk a KISZ, a Nyugdíjas Klub, a Nők Akadémiáján, valamint saját helyiségünkben.

Gépirásos, bekötött feldolgozások minden kedden 16–22 óráig olvasótermi szolgálat keretében olvashatók. Mégpedig a következők:

1. Tóth Benő ref. lelkész a gyülekezet, Nemes Andor ref. lelkész pedig a község monográfiáját írta meg. Az első 1890-ben, a második 1941-ben készült el. A tanács ezeket legépelte, a Ht tartalomjegyzékkel és névmutatóval látta el és egybekötötte. Nemes munkájában pótolhatatlan adatok vannak, mivel azok a község 1941. előtti Eseménynaptárból valók, amik a harcok alatt elvesztek. — 2. Fűrész Gyula: „Iváncsa könyvtártörténete”, 70 oldal, 1897-től tárgyalja a különböző könyvtárak eseményeit. E munka 1974-ben megyei pályázaton kiemelt jutalmat kapott. — 3. Fűrész Gyula: „Iváncsa iskolatörténete”, 330 oldal, két kötet. A második csak fényképeket tartalmaz. A megyei pályázaton megosztott első díjat nyert. — 4. Iváncsa község krónikája 1972.

— 5. A Tanácsok jubileumára kétkötetes fényképaibum készült iváncsai képekkel (96 felvétel).

1972 óta minden községi és iskolai ünnepélyre a Ht állít össze a helyi gyűjtésből az Irodalmi Színpad részére anyagot, a kívánt példányszámban gépelve. (Pl. Az úttörőcsapat 20 évc. — A felszabadulás 25 és 30 éve. — A tűzoltótestület 75 éve. — A Tsz 20 éves története. — 1944/45 eseményei (kronológia). — A közigazgatás története 1945—1950-ig. — Vetélkedő: KISZ-fiatalok, úttörők részére stb.)

Kiállítások: A begyűjtött és kölcsönként anyagból kiállításokat rendeztünk: 1945—1975 (Felszabadulási ünnepélyre), — 1974-ben: Tájékoztató kiállítás a Ht-ről, — 1973-ban: 75 éves a tűzoltótestület.

Az 1975. évi kiállításon a Tsz szocialista brigádjai már testületileg vettek részt. Az iskolások a kiállítás megtekintése után a szakkör helyiségében előadást hallgattak a község történetéről. A vendégkönyv igazolja a látogatók számát.

Folyamatban lévő munkák: (1) Összegyűjtöttük a földrajzi neveket. Kiegészítettük a történelmi nevekkal, az adatokat több oldalról igazoltatjuk, egybefűzzük és önálló kötetként publikáljuk. Kap belőle az iskola és a Levéltár is. — (2) 12x160 cm-es nagyságban elkészült Iváncsa térképe iskolai célra. Minden telek, utca, dűlő rajta van és az összes középület. Fénymásolás után ellátjuk vele az iskolát és a Tanácsot. — (3) Ebben a tanévben elkészül Iváncsa történelmi olvasókönyve, kb. 80 oldalon, ebből 20 oldal fotó. Ez tartalmazza az igazolt iváncsai adatokat. Az iskola annyi példányt kap belőle, ahány nevelője van. — (4) Folyamatban van a ragadványnevek gyűjtése. — (5) Megkezdődött az adatgyűjtés egy komplex munkához, amely a halállal és a temetővel kapcsolatos néprajzi anyagot foglalja majd össze, s a szellemi néprajzon túl tartalmazza temetőink jellegzetes sirjeleit is. — (6) A Ht. vezetője most selejтеzi a 27 éves Tsz irattárát. Rendkívül sok községi vonatkozású anyag kerül elő. Jegyzet vagy duplikátum formájában gyarapítja a Ht anyagát. — (7) Egy helybéli nevelő megírja az iváncsai iskola történetét a tanácsköztársaság időszakában. Mellékel hozzá kb. 50 oldalnyi forrásanyagot is. — (8) Az iskolatörténet megírása alkalmával fényképeket gyűjtöttek az úttörők. Olyan mennyiség jött össze, hogy nem fért bele a könyvbe. Most megírjuk az iskola 1974/75-ös évkönyvét és abba beledolgozzuk. Ezután ötvenként készítünk iskolai évkönyvet. — (9) Amint elkészül Iváncsa térképe, feldolgozzuk az eddig ismert régészeti leletek helyét.

Fűrész Gyula

Vándor olvasótábor a Pilisben

A Magyar Úttörők Szövetsége a felszabadulás 30. évfordulója tiszteletére nyolc nagy expedíciós tábor t hirdetett meg. Ezek egyike Szentendre—Visegrád—Esztergom mintegy 100 kilométeres útvonalára esett és a Vöröskő Expedíciós Vándortábor nevet viselte. A két hónapig tartó folyamatos tábor keretében — két napos váltásokkal és 12 napig tartó vándorlással — mintegy 1000 gyermek tette meg a 100 kilométeres utat.

Ez a száz kilométer viszont nem akármilyen területen vezetett keresztül, hanem történelmünk egyik igen jelentős, emlékekben rendkívül gazdag területén: a Pilis erdein és a Duna partján.

Szükségesnek látszott, hogy a tavaly már negyedik évébe lépett olvasótábori mozgalmat új színekkel gazdagítsuk, és a Vöröskő Expedíciós Vándortábor felhasználásával erre megvolt minden lehetőség.

A Magyar Írók Szövetsége, a Pilisi Parkerdő Gazdaság, a Magyar Úttörők

Szövetsége és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elképzelése az volt, hogy a már adott „térpet” felhasználva olvasótábori, de bővebben értelmezve honismereti foglalkozásokkal bővíti a vándortábor programját. Az expedíciós tábor 33 csoportja közül összesen hatban — július közepétől augusztus közepéig — sikerült ilyen foglalkozásokat tartani. Mik is voltak ezek a foglalkozások?

A Szentendréről két naponként induló csoportokat ifjúsági vezetők, fiatal írók, tanárok, népművelők, a néprajz és a történelem iránt fogékony gimnazisták kísérték el. A vándorlás közben s a szálláshelyeken — Szentendre, Visegrád, Schubert forrás, Hoffmann kunyhó, Búbánat völgye, Esztergom — a gyerekekkel együtt gyalogolva és élve, faggatták a természetet, az erdő és víz rejtelmait, a táj és egyben az ország történelmi múltját, továbbá a jelenkor irodalmának szépségeivel ismerkedtek. A helynevek múltja, Balassi és Babits, a török-háborúk, a madarak hangja és

Vándorló úttörőcsapat (Harmath István felvétele)

a patakok vize voltak „szórakoztatóik”.

Bár a felnőtt vezetők egyike-másika eleinte idegenkedve fogadta a csoportokhoz csatlakozó „kakukk-fiókat”, a kísérlet végülis mind a hat csoportnál sikerrel járt. Sikerült a gyerekeket megnyerni az olyan foglalkozásokon, mint a tábortűz mellett előadott mondókák, regék, népdalok; a Mátyásról szóló tréfák összegyűjtése, többfordulós irodalmi vetélkedők rendezése stb. Mindezek célja többek között az volt, hogy a gyerekek tanuljanak szabadon beszélni, hozzászokjanak ahhoz, hogy értelmesen fejezzék ki magukat.

Fiatal írók egy-egy irodalmi műről, versről vagy elbeszélésről beszélgettek a gyerekekkel s a táj adta élményeket is tudatosan beépítették a foglalkozásokba. (Például a Pilisben lévő Holdvilág-árok megmászása után Kodolányi történelmi regénye, a Holdvilág-völgye került szóba.)

Végeredményben, mint az várható volt, a pilisi táj ontotta a történelmi élményeket, az irodalmi emlékeket, a természeti szépségeket, és ezt a foglalkozás-vezetők ki is használták. Az él-

mények megerősítésére az egyik állomáshelyen, a Hoffmann kunyhónál, kis kézikönyvtár is volt, ebben különböző lexikonokat, versantológiákat, növény- és állathatározókat, tájleírásokat találtak a gyerekek. Ezen a táborhelyen volt természettudományos előadás is: Fodor Lajos, az Élet és Tudomány szerkesztője tartott foglalkozást. A téma az erdő és csillagászat volt, továbbá egy tudományos hetilap szerkesztőségi munkája.

Végezetül álljon itt azok neve, akik a kísérletet nagyban előrevitték: Varga Anna, Illés Katalin, Tari Gabriella és Tóth Klára egyetemi hallgatók; Czako Gábor, Apáti Miklós és Horváth Lajos írók; valamint Tatár Mária, a veszprémi színház tagja és Marosi Teréz, kiskőrösi gimnazista. Utoljára, de nem utolsó sorban említjük meg a segítők között dr. Madas Lászlót, a parkerdő igazgatóját; Fábrián Zoltán, írószövetségi titkárt, valamint Gémesi Károlyt és Jávor Györgyöt, a parkerdő fiatal munkatársait.

Budai János

Tatai gimnazisták Erdélyben

Szinte már hagyomány, hogy a tatai Eötvös József Gimnázium diákjai nyaranta felkeresnek egy-gy környező országot. Kiegészítik, gazdagítják történelmi, néprajzi, irodalmi stb. ismereteiket, s gyönyörködnek a természeti szépségekben. Egy sikeres szlovákiai körút Pozsony—Arva—Magas—Tátra—Kassa—Hibbe (*Balassi Bálint*)—Stósz (*Fábri Zoltán*)—Hanva (*Tompa Mihály*)—Alsósztregova (*Madách Imre*) és Szklabonya (*Mikszáth Kálmán*) után ezen a nyáron a nagysikerű 1972-es erdélyi körutat ismételtük meg kissé kiegészítve.

Egy éven keresztül készültünk az útra. A csoport tagjai több diavetítéses élménybeszámolón vettek részt, s igyekeztek minél több könyvet elolvasni. A tartalmas Románia című Panoráma útikönyvön kívül *Kós Károly*, *Sütő András* stb. műveit is, hogy minél jobban eligazodjunk.

Majdnem minden városban akadt segítőnk az ottani magyarok közül, akikkel korábban leveleztünk, s így mindenütt vártak minket; a legalkalmasabb személy mutatta be a látnivalókat, s ha kellett foglaltak szálláshelyet, rendeltek vacsorát. Így tudtuk elérni, hogy a 12 napos út gazdag volt élményekben, s ugyanakkor a 2400 km (panoráma autóbusszal), a vacsorák, a sátorhelyek és belépődíjak költsége személyenként csak 1350 forintba került.

Útvonalunk: Nagyvárad — Kolozsvár — Nagyecsed — Torockó — Tordai-hasadék — Marosvásárhely — Segesvár — Székelyudvarhely — Szováta — Gyilkostó — Békás-szoros — Tusnádfürdő — Sepsiszentgyörgy — Brassó — Fogarasi-havasok — Nagyszeben — Gyulafehérvár — Vajdahunyad — Déva — Arad — Nagyszalonta — Nagyvárad volt. Útitervünket igyekeztünk úgy összeállítani, hogy a természeti szépségek, a történelmi, az irodalmi, a művészeti, a műemléki, a népművészeti stb. nevezetességek mindegyikéből kapjunk ízelítőt.

Az első maradandó emléket Nagyváradon kaptuk, ahol az Ady Endre Emlékmúzeumban *Tóth János* igazgató hozzáértéssel, lelkesedéssel beszélt a költő és szeretett városa kapcsolatáról.

Kevés helye van Európának, ahol ilyen élő és sokszínű népművészetet lehetne találni. Bánffyhunyadon, Körösfőn és Magyarvistan a kalotaszegi var-

A bánffyújvárosi református templom
(Maknics Gyula felvétele)

rotasokkal, faragásokkal, gyöngyfűzésekkel ismerkedtünk. Az építészetileg is gyönyörű (fiatornyos, kazettás mennyezetű) templomok, s a lakások festett bútorai, kézimunkái felejthetetlenek.

Kolozsvárra most is illik a „kincses” jelző. Felkerestük nevezetességeit: a Szent Mihály és a Farkas utcai templomot, Mátyás király szülőházát és lovas szobrát, *Bolyai János* szülőházát, a Bánffy palotában levő Szépművészeti Múzeumot, a Botanikus kertet stb. Maradandó élményt jelentettek találkozásaink is. *Gy. Szabó Béla* fametszőművészt lakásán kerestük fel. Igen kedvesen fogadta a fiatalokat. Nemcsak a gyönyörű metszetekből mutatott be néhányat, hanem a készítésük módját is. *Bajor Andor*, *Bálint Tibor* és *Fodor Sándor* írókkal való beszélgetés közben vázlatos képet kaptunk az egész romániai magyar irodalomról. *Mikó Imre* író-szerkesztő ezt a képet egészítette ki, miközben bemutatta a Házsongárdi temetőt. Ott nyugszik *Szenci Molnár Albert*, *Misztótfalusi Kis Miklós*, *Krizsa János*, *Brassai Sámuel*, *Szabédi László*,

Dzsida Jenő és mások. Amikor este a Fellegvárból letekintettünk, már egy nagyon megszeretett, kedves várostól búcsúztunk.

Nagyenyeden **Vita Zsigmond** író-kutató beszélt a 350 éves Bethlen Kollégiumról, sok érdekes történetet hallottunk nagyhírű tanáiról, diákjairól (**Kőrösi Csoma Sándor**, **Bolyai Farkas**, **Barabás Miklós** stb.)

Az iskola könyvtára és természettudományi gyűjteménye olyan jelentőséggel fejlődött, hogy most önálló múzeumként tekinthető meg.

A torokói népviselettel és a bányászati emlékekkel a múzeumban ismerkedtünk. Komoly erőpróba volt az 1130 m magas Székelykő gyors megmászása, de a szép kilátás kárpótolt a fáradságért.

A Tordai-hasadékból folyó kis patak júliusban 6 méteresre duzzadt. Elvitte a függőhidakat. Így kissé nehezebb, de emlékezetesebb is volt a haladás a hatalmas, meredek sziklafalak tövében a sziklákon, rönkökön, néhol a vízben gázolva.

Marosvásárhelyen a legnagyobb hatást a Kultúrpalotában levő tükörterem székely népballadákat idéző színes üvegablakai, valamint a Teleki-Bolyai könyvtár és múzeum tette ránk. Felkerestük a temetőben **Bolyai Farkas** és **Bolyai János** sírját. Megemlékeztünk a nagy matematikusokról és koszorút helyeztünk el.

Szegesváron az oratoronyból felejthetetlen kilátás tárult elénk: több évszázados épületek, keskeny utcák, tornyok, hegyek sokasága. A város szélén az 1849-es tömegsír mellett levő kis Petőfi Múzeum megtekintése után felkerestük a Szászfehéregyháza és Héjjasfalva közötti Ispán-kútnál levő emlékkövet, mely azt a helyet jelöli, ahol **Petőfi Sándor** elesett.

Székelykeresztúron a Gyárfás-kúria is Petőfire emlékeztetett: ott töltötte a költő utolsó estjét. A város néprajzi múzeumának anyaga rendkívül gazdag.

Agyagfalván **Szöke Károlyné** (a református lelképásztor felesége) vezetésével reneszánszát éli a házi szövés. Szinte minden házban gyönyörű párnák, terítők, falvédők, szőnyegek készülnek.

Székelyudvarhelyen **Mátéffy Béla** ny. tanár beszélt város történetéről, s megmagyarázta a ma is híres udvarhelyi fafaragók által készített székelykapuk díszítésének jelentését. Szejkefürdőn **Orbán Balázs** kopjafás sírjánál emlékeztünk meg Székelyföld bejárójáról, leírójáról.

Farkaslakán felkerestük **Tamási Aron** szülőházát, az emlékmúzeum megtekintése után pedig elbeszélgettünk az író testvérel, **Gáspár bácsival**, a nagysikerű „Vadon nőtt gyöngyvirág” című könyv szerzőjével. A sírnál koszorút helyeztünk el, s megnéztük **Szervátiusz Jenő** és **Szervátiusz Tibor** nagyméretű Tamási-emlékművét.

Korondon majdnem minden család fazekas. Mi **Páll Antaléknál** vásároltunk csodaszép színes tányérokat, bokályokat, vázákat.

Szovátán a Nagy Medve-tóban a zuhogó eső ellenére sokan próbálgattuk: igaz-e, hogy nem lehet elmerülni a sós vízben? Még a tó melletti hegy csúcsán álló szószikláit is megnéztük.

Részlet a Békás-szorosból
(Kálmán A. felvétele)

A Gyilkos-tó és környéke festői a víz mellől is, de még sokkal szebb az 1352 méter magas Kis-Cohárd tetejéről. A Békás-szorosról semmilyen fénykép vagy leírás nem adhat igazi képet. Személyesen kell végigjárni a 3–400 méter magas, függőleges sziklafalak között kanyargó keskeny utat (gyalog, mert autóval végighajtani bűn!). Akik pedig bejárják (néhol vízben gázolva) a turisták által alig ismert Kis-Békás völgyét, azok még csodálatosabb élményben részesülnek.

A Gyilkos-tótól gyalog (kb. 25 km) mentünk át Balánbányára havasi legerőkön, a Nagybagmás (1793 m) és az Egyeskő (1607 m) csodálatos sziklaképződményein keresztül. Innen leereszkedtünk Felcsíkba és Csíkdánfalván a fazekas szövetségben a fekete cserepek készítésével ismerkedtünk meg.

A Nagy Imre képtár
Csíkszereda-Zsögödfürdőn
(Teiszler Ferenc felvétele)

Csíkszereda „külvárosában”, Zsögödfürdőn megnéztük az új Nagy Imre képtárat. Sikerült találkoznunk a 82 éves festőművésszel is, akivel elbeszélgettünk, miközben dedikálta a műveit bemutató könyveket.

Tusnádfürdőről gyalog mentünk fel az 1294 méter magas Nagycsomád egyik kráterében levő Szent Anna-tóhoz. Bár itt is esett az eső, nagyon kellemesen fürödtünk a kristálytiszta, selymes vízben.

Sepsiszentgyörgyön a Kós Károly tervezte, gyönyörű stílusú Székely Múzeumban ugyancsak a néprajzi gyűjtemény a leggazdagabb. Itt találkoztunk Veress Dániel író-dramaturggal, aki tájékoztatott bennünket a romániai hat magyar színház életéről, küldetéséről.

Brassóban megcsodáltuk a gótikus Fekete-templomot, berendezését, különösen a színpomás keleti üvegeket.

Az új „Transz-fogarasi” úton autóbusszal is könnyen fel tudtunk menni a 2043 méter magasban levő Bülea-tóig. Lenyűgözően szép volt, ahogyan a felhők közül elő-előtűntek a tavat körülvevő csupasz sziklacsúcsok. 2,5 óra alatt tettük meg oda-vissza a jól jelzett, nem túlságosan nehéz utat a Vinetorea 2507 méteres csúcsáig. A leírások szerint onnan végig lehet látni a Fogarasi havasokat, sajnos mi csak részleteket lát-

hattunk a vonuló felhők közül, de ez is felejthetetlenül szép volt. Felkerestük a 10–15 emelet magasából lezúduló Bülea vízeséseket is. Bár a parkolóhelytől is látványos, érdemes volt egy jó órai sétával közelről is megcsodálni.

Nagyszebenben a Bruckental Múzeum gazdag kiállításai, az evangélikus templom, a régi városháza tornya, a Lépcső köz stb. megannyi látnivalót kínált. Az ortodox székesegyház érdekessége, hogy térképészése a híres isztambuli Hágia Sophia másolata.

Gyulafehérváron a XIII. századbéli rk. székesegyház gyönyörű, faragott kövei, s a Hunyadi síremlékek mellett a Batthyány Könyvtárban levő arany kódex tette ránk a legnagyobb hatást. Vajdahunyadon sokáig bolyongtunk a Hunyadiak gótikus-reneszánsz várának útvesztőiben. Különösen a szépen helyreállított, csúcsíves termek tetszettek.

A vajdahunyadi vár bejárata
(Kálmán A. felvétele)

Miután megmáztuk „magos Déva várának” romjait, több változatát is felolvastuk a Kőműves Kelemennéről szóló népballadának. Aradon is verset mondtunk a 13 vértanú emlékművénel és koszorút helyeztünk el rajta.

Végül pedig Nagyszalontán, a „csónka”-toronyban berendezett Arany János

Emlékmúzeum megtekintésével fejeztük be körutunkat.

A sok élmény rögzítésében, rendszerzésében segített, hogy minden résztvevő stencilezett, részletes élménybeszámolót kapott, s több ízben bemutattuk az úton készített színes diaké-

peket. Javaslom, hogy minél többen ismerkedjenek meg Erdély sokféle kincseivel. Csoportoknak és egyéneknek egyaránt örömmel segíték az előkészületekben diavetítéssel, részletesebb útibeszámoló küldésével, címeikkel, tanácsokkal.

Kálmán Attila

IFJÚSÁGI HONISMERETI TÁBOR NÓGRÁDBAN

A honismereti aktíváknak, ezen belül elsősorban az ifjúságnak tervszerű, az erőket megfelelően összpontosító továbbképzése érdekében a Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának kezdeményezése alapján a Hazafias Népfront Nógrád megyei elnökségének honismereti munkabizottsága és a KISZ Nógrád megyei bizottsága szervezésében, a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságának lebonyolításában megrendezik 1976. június 21—30 napjaiban az első nógrádi honismereti ifjúsági tábort. A tábor színhelye a balassagyarmati Madách Imre kollégium lesz. A tábor vezetője Szűcs László, a Nógrád megyei múzeumi szervezet közművelődési előadója, szakmai vezetői pedig *Lebianc Zsolt*né levéltáros (a helytörténet tárgykörében), valamint *Kapros Márta* múzeológus (a néprajz tárgykörében) lesz. A táborban való részvételre az illetékes középiskolák igazgatóinak, valamint a KISZ járási és városi bizottságainak segítségével II—

III. osztályos középiskolai tanulók, valamint kezdő pedagógusok és népművelők kapnak meghívást, összesen kb. 30-an.

A tábor programjában szerepelnek:

1. Elméleti ismeretek, előadások révén. 2. Gyakorlat: egy település tárgyi és szellemi kincseinek összegyűjtése. Ezen belül Balassagyarmat város helytörténeti adatainak, valamint a közeli Érsekvadkert község néprajzi hagyományainak az összegyűjtése. 3. Táj- és helyismereti kirándulások.

Ezen belül kerül sor a Békés megyei népfrontszervek, illetve honismereti mozgalom, valamint a Nógrád megyei, illetve az illetékes helyi népfront és tanács szervek rendezésében Sámsonháza-n, az ott született neves Békés megyei helytörténész, *Haan Lajos* emléktáblájának leleplezésére, melyen a honismereti tábor résztvevői testületileg vesznek részt.

A tábor foglalkozásai az elméleti részben közös előadások formájában történnek, a gyakorlati foglalkozások pedig kisebb csoportokban.

Sch. M.

A Szolnok megyei Múzeumi, Műemléki és Honismereti Hónap keretében, 1975. október 27-én „Csete Balázs Emléknapot” rendeztek Jászkiséren. Ekkor avatták fel a község szülöttének, a kiváló pedagógus és országos hírű önkéntes néprajzi gyűjtő rajztanárnak (1893—1958) társadalmi munkával készült síremlékét. A szép emlékművet, a helyi Lenin MgTsz adományozta, s *Farkas Miklós*, fiatal szobrászművész és *Gyulay Gábor* kőfaragó, Csete Balázs egykori tanítványa alkotta. A gondosan előkészített avató ünnepségen, a község és az iskola képviselői mellett, a helyi úttörők „Csete Balázs raja” és a jászandrászi „Csete Balázs úttörőcsapat” küldöttsége helyezett koszorút a sírra. A Csete Balázs által gyűjtött néprajzi tárgyakból, szakszerű rajzokból rendezett szép kiállítás, az ezzel kapcsolatos szakmai megbeszélés, valamint *dr. Morvay Péter*nek, „A honismereti mozgalom időszzerű feladatai a Jászságban” c. előadása egészítette ki még az emléknapi programját. Ez utóbbi alkalommal emléklappal tüntették ki a Csete Balázs példamutatását követő, főként idős paraszteberekből álló, 5 éves helytörténeti szakkör kiemelkedő munkát végzett tagjait és támogatóit. A napot záró közös vacsorát a Jászsági Népi Együttes 5 tagú csoportjának közvetlen formájú, színvonalas bemutatója tette tartalmassá és hangulatossá.

A szakkör, *Győri János* általános iskolai tanár vezetésével azon fáradozik, hogy a község és az illetékes járási és megyei szervek megértő támogatásával megvalósítsa régi tervét: az Csete Balázs Emlékszoba és az ehhez kapcsolódó állandó helytörténeti kiállítás létrehozását, amelyen bemutatják majd a nagymúltú helyi dohánytermesztés emlékeit is.

M. P.

SZAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK

A kisbéri Táncsics Mihály Gimnázium Néprajzi Szakkörének 10 éve

A cselekvő ember és a cselekvő közösség időnként visszatekint a megtett útra, felméri munkáját, erőt merít az eredményekből, s tanulságokat von le az esetleges kudarcokból.

Tíz év munkáját kívánom felmérni — a mostani tanév éppen a fizedik esztendő —, de ilyenkor óhatatlan, hogy korábbi időpontra vissza ne tekintsen az ember. Szakkör-vezetői tevékenységem a 60-as évek elején indult el Keréktelekin, egy Komárom megyei kis községben. Itt tanítottam, s általános iskolás tanítványaimból szerveztem meg az első néprajzi szakkörömet. Szakkörvezetői minőségemben kaptam meghívást az egri honismereti konferenciára, ahonnan országossá fejlődött a honismereti mozgalom. Az általános iskolai szakkör munkájához ez a tanácskozás igen sok indítékot és ötletet adott. A kerékteleki munka illusztrálására a Népszabadság 1962-ben írt vezércikkéből idézek egy részletet: „Új mozgalom születik országszerte, az emberek hazaszeretetére, ismeretvágyára, kutató szenvedélyére támaszkodva növekszik s erősödik a honismereti mozgalom. (Példaként említhetnénk itt a dunapataji falumúzeumot, a kapuvári helytörténeti gyűjteményt, a kerékteleki néprajzi szakkört, s még sok más intézményt.) Félő gonddal kell örködnünk fejlődésén.”

Az idézett szöveg munkánk elismerését jelentette, valamint az is, hogy az azóta már megszűnt Képes Újság egyik karácsonyi száma is foglalkozott munkánkkal, s a gyűjtött gyerekjátékokról az ugyancsak megszűnt régebbi Komárom megyei antológia, az Időnk között egy cikket „Kerékteleki népi gyermekjátékok” címen.

A kisbéri Táncsics Mihály Gimnáziumban 1966-ban alakult meg a néprajzi szakkör. Ekkor kezdtem itt meg tanári pályafutásomat. Egyéni elképzeléseim találkoztak az iskola igazgatójának szándékával, s így a Keréktelekin megkezdett munkát itt folytathattam. Tehettem ezt annál is könnyebben, mivel néhány korábbi tanítványom megteremtette a megfelelő alapot az induláshoz.

Az új munkahely új problémákat is vetett fel, s a nagyobb gyermekekben rejlő nagyobb lehetőség a feladatok pontos meghatározását, a néprajzi szakkör céljainak megfelelő kitzését követelték meg. Az első szakköri foglalkozások — de tulajdonképpen az egész első év — a néprajzi munkából kívánt ízelítőt adni, azt akarta megszerettetni. Ugyancsak ennek az esztendőnek volt a feladata, hogy megtanítsuk tanítványainkat a gyűjtés helyes módszereire, a felderítésre, a pontosságra, a rendszeresre, a megoldatlan kérdések visszatérő tisztázására. Mindezek eléréséhez a legjobb lehetőségnek és eszköznek a tárgyi gyűjtés kínálkozott. Jó volt ez az esztendő arra is, hogy a szakkörvezető megismerje diákjait, érdeklődési körüket, szellemi teljesítőképességüket. Alapvető elvként tartottuk és tartjuk azóta is szem előtt, hogy lehetőleg minden szakköri tag érdeklődésének megfelelő munkát végezzen, hisz eredményesebb a szívesen végzett munka.

Szakkörünket a megyében ún. „kétéves” szakkörnek ismerik. Pályázati rendszerünk a Soproni Országos Diáknapi rendezvényeihez igazodik. Nagyobb lélegzetű munkához másfél-két évet szoktunk adni diákjainknak. Szem előtt tartjuk, hogy nem a néprajzi munka a fő feladatunk, s nagy többségüknek nem ez lesz az élethivatása.

Az országos pályázaton első ízben 1967-ben vettünk részt. Közös szakköri anyagot küldtünk be, az összegyűjtött néprajzi tárgyak fényképes, rajzos feldolgozását. Eredményünk: *arany-oklevél*. Az elért siker nagy lendületet adott a következő évek munkájához. Változatlanul célunk volt a tárgyi gyűjtés, de már egyéni pályamunkák is születtek a népi építészet, a kisbéri kocsji, a kenderfeldolgozás, a gúny- és ragadványnevek, valamint a földrajzi névgyűjtés témakörökben. Munkánkat 2 *arany*-, 2 *ezüst*- és

Szakköri gyűjtőúton Hántán

1 bronz-oklevél fémjelezte. A szakkör tevékenysége tulajdonképpen *ettől kezdve* szélesedett. Az eredmények lelkesítették a gyerekeket, sokszor olyanokat is, akik nem is voltak szakköri tagok. Igen változatos témákban indult meg a kutatás. Színhelye nemcsak Kisbér volt — a kezdetén sem! —, hanem mindazok a községek, ahonnan tanítványaink bejártak. Nevelési feladataink közül a hazafiságra nevelést így segítettük elő a magunk sajátos eszközeivel, vallván, hogy csak az a nemzedék tud jövőként áldozatot is hozva munkálkodni, aki ismeri múltunkat, annak hétköznapijait és ünnepeit, s aki ezen keresztül kötődik szűkebb szülőföldjéhez, az országhoz és annak népéhez.

Eredményes munkánkknak köszönhető, hogy az iskolavezetés — a szülői munkaközösséggel együtt — megadott minden segítséget. Az iskola a fotókhoz szükséges öszszégeket bocsátotta a rendelkezésünkre, a szülői munkaközösség pedig négy-öt éven keresztül pályázatot hirdetett meg a szakköri tagok számára, s ezt illő díjazással kö-tötte össze.

A 70-es évek elejétől munkánk fő célja a komáromi járás földrajzi neveinek az összegyűjtése volt. (Természetesen itt is meg kellett tartanunk a szigorú önkéntesség elvét.) Ennek a munkának az eredménye, hogy a járás földrajzi neveinek elsődleges gyűjtése 80—90%-ban befejeződött. Természetesen ezek a gyűjtések változó színvonalúak, de kiegészítő és ellenőrző gyűjtéssel hamarosan elő lehetne készíteni az anyagot kiadásra, s egy további lépésben része lehetne az egész megye névgyűjteményének.

A földrajzi nevek gyűjtése mellett tanítványaim tovább foglalkoztak a népi építés-zettel, a lakodalmi szokásokkal, a kenyérsütés témájával, a vadfogás módszereinek összegyűjtésével, a kendermegmunkálással stb. 1971-től a szakkör külön anyaggal nem jelentkezett, mivel a diákokat túlságosan lekötötte saját munkájuk, s a szakkörveze-tőnek is sokirányú segítséget kellett adnia, így nem kerülhetett sor közös anyag készí-tésére. Annál is inkább így volt ez, mivel az 1971-es siker — a szakkör elhozta a *zsűri nagydíját* is — az egyéni kutatást igen fellendítette.

A szakkört nemcsak a fokozatos felfelé ívelés, hanem 1972/73-ban — átmeneti hanyatlás is jellemezte. Ezt a külső szemlélő nem vehette észre, legfeljebb azon, hogy a következő pályázati fordulón mindössze egy pályamunkát értékelhetett a bíráló bi-zottság, igaz azt *arany-fokozatra* érdemesítette, de a hanyatlást csak megfeszített munkával lehetett megszüntetni. Ez két évet vett igénybe.

A szakköri tagtoborzás 1974-re érte el ismét a megfelelő szintet számban és minő-ségben egyaránt. Ekkorra azonban a célkitűzések némiképpen átalakultak: részben az irányító munka, részben pedig a természetes érdeklődés szerencsés összejárása nyomán a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga került a szakköri tevé-kenységnek a középpontjába. Természetesen az egyéb témák választásának továbbra is fennáll a lehetősége. Hamarosan megszülettek az első igen értékes dolgozatok a szán-tás-vetés és az aratás témakörében. Fényképekkel, rajzokkal illusztrált részletes le-

írásokat készítettek tanítványaim, s az anyagot szójegyzékkel is ellátták. Ezek mellett foglalkoztak a diákok a szarvasmarha tartásával, a kötélveréssel és vadfogással is.

Hosszú évekig kísérleteztünk azzal, hogy Kisbérnek és környékének a gyermekjátékait összegyűjtsük. Nem tudjuk miért, de nem sikerült. 1975-ben tört meg először a jég, amikor három elsős szakkörös 44 kisbéri népi gyermekjátékot gyűjtött és dolgozott fel. Ezzel ezüst-érmét nyertek Sopronban.

Visszatekintve az elmúlt tíz évre, szakkörünk tevékenysége az eredmények tükrében a következő képet mutatja: az országos pályázatokra a fenti időben beküldött pályamunkák száma 45 db. Ebből 10 arany-, 11 ezüst- és 13 bronz-oklevelet szerzett. Csupán 11 nem ért el eredményt. Úgy véljük, a fentiekkel elégedettek lehetünk.

Visszatérve a 11 „eredménytelen” dolgozatra: az a véleményünk, hogy az érmelem nem jutalmazott pályamunkák sem tekinthetők eredménytelennek, hisz a mi munkánknak nemcsak az érme és az oklevelek a fokmérői, hanem a lélekben végbemenő változások, azok, amik nem mérhetők közvetlenül. Eredmény az is, hogy ezek a kutató diákok megismerik környezetük szépségeit, múltunk értékeit, s az az idő, amit a megismerésre fordítottak, hasznosan eltöltött, értékes idő volt. Minden közvetlen nevelésnél nagyobb ennek a munkának az embert formáló ereje.

Munkánkat természetesen nem véletlen ötletek alapján végezzük, hanem segítségül hívjuk neves szakemberek megfelelő munkáit. Különösen sok segítséget jelentettek a Népünk Hagyományainból c. kötetek, valamint a Néprajzi Múzeum kérdőívei. Megyei szinten szoros a kapcsolatunk a tatai Kuny Domokos Múzeummal, mindig számíthatunk a segítségükre, s ugyanezt tudjuk elmondani a Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztályáról, a Megyei Művelődési Központtól és a Hazafias Népfront Megyei Bizottságáról is. A fent felsoroltak egyébként szakkörünk megbecsüléseként Kisbérhez közel, Rédén rendezték meg az I. Komárom megyei Honismereti Táborot. Örömmel vettük tudomásul ezt a megtisztelést, mint ahogy nagy örömmel töltött el bennünket az is, hogy az idén első ízben meghirdetett Kiváló Szakkör elnevezésű pályázatot megnyertük. A szakkörvezető elismerését pedig az jelentette, hogy már több alkalommal megkapta az Akadémia ilyen célokra adományozott jutalmát. A Komárom megyei Honismereti Füzetek a fentiekben kívül még megtisztelt bennünket azzal, hogy a legutóbbi számot teljesen szakkörünk anyagából válogatta össze.

A következő évek munkáját a fentebb vázoltak alapján kívánjuk folytatni. Tárnyak gyűjtése mellett (sajnos ez anyagiak hiányában egyre nehezebben oldható meg) a hagyományos paraszti gazdálkodás témakörét szeretnénk bővíteni, s természetesen változatlanul szélesre tárjuk a kaput minden egyéni elképzelés és ötlet előtt, amit helyesnek, jónak és megvalósíthatónak tartunk. Fontos munkánknak tartjuk — s sürgősen szeretnénk befejezni — a földrajzi nevek gyűjtését, ez azonban már inkább szakkörvezetői munka, s kevésbé vonhatók be a diákok.

Végezetül ezt az alkalmat ragadom meg arra, hogy köszönetet mondjak — mindazoknak, akiket előbb már felsoroltam — az anyagi és erkölcsi segítségért, valamint az adatszolgáltatóknak is, akik hajlandók gyermekeinkre időt áldozni, szívesen és szeretettel beszélgetnek el velünk, s czél — ők talán nem is gondolnak rá — igen hasznos nevelőmunkát végeznek és segítenek nekünk, tanároknak is.

Túri Róbert

Budapest VII. kerületének honismereti munkájáról

A főváros legkisebb, legsűrűbben lakott kerülete az Erzsébetváros, a VII. kerület. Helytörténeti bizottságunk régóta, különböző formák között működik. Bennünket a kerületek közötti vetélkedő nem talált készületlenül, legfeljebb tömörítettük sorainkat a televízió kiadványainak megfelelően.

A rendelkezésünkre álló bibliográfiák élénken tanúsíthatják, hogy bár a török idők nem sok nyomot hagytak, kerületünk mindig „átvonuló” területe volt

a különböző harcosoknak, a békés kereskedőknek és a kézműveseknek egyaránt. A már ismert korabeli és későbbi térképek Pestnek ezt a részét sohasem hanyagolták el. Feltehetően nyugodtan a kérdést: van-e valaki, aki Budapesten járt és a Lenin körúton, az Emke sarkon nem fordul meg, vagy a Nemzeti Színházat nem tekinti meg, előadásán nem vesz részt és folytathatnánk tovább a különböző szállodákkal, mozikkal, kisebb-nagyobb üzletekkel. Nem kívánom

felsorolni a régi gyárakat, üzemeket, a világhírű arany és ezüst ötvös-céhdinasztiákat, a kis udvari műhelyeket, ahol sok, külföldön is ismert remekmű készült. A ma kiszorította a múltat és ezen a 2 négyzetkilométernyi területen található a nyomdak egész sora, világhírű műszereket előállító vállalatok, szövetkezetek és közép-, valamint nagyüzemek központjai, telepei.

Helytörténeti bizottságunk, amely a múlt hagyományait tárja fel és ápolja, nagy gondot fordít a jelen kérdéscire és egyben a terület jövőjére is. Munkánkat nem a gyorsaság, az eredmények hajhászása jellemzi. Célunk a pontos, eredményes kutatás. A múzeumok vezetői nem vetély-, hanem segítőtársuknak tekintenek és segítőkészségük minden területen megmutatkozik.

Milyen csoportjaink működnek?

1. *Műemlékek feltárása, nyilvántartása, figyelemmel kísérése.* Egy példa: a Holló u. 4. sz. ház tűzfalán távcsővel két 1848. évi ágyúgolyót fedeztem fel. Számtalanszor elmentem mellette, nem vettem észre. A levelezésből olvasom, hogy a Műemléki Felügyelőség szívesen vette bejelentésemet, sőt a ház felújításakor (műemlékház) ennek megfelelően intézkedik.

2. *Emlékművek gondozása, újak elhelyezése.* Az együttműködés a kerületi KISZ-bizottsággal kitűnő és így a számtalan emléktábla gondozása megoldott. A hibás vagy olvashatatlan szövegű táblák rendbehozásáról kérésünkre a Fővárosi Emlékmű Felügyelőség gondoskodik. A KISZ szervezetek az üttörők gondozásbavételi emléklapot kapnak. Ki kell emelni, hogy sok tábláról van szó, s bizottságunk közreműködése nélkül a csekély létszámú felügyelőség ezt a feladatot napi „ellenőrzéssel” nem tudja ellátni. Ide soroljuk az udvarokban elhelyezett, művészeti szempontból értékes szobrokat is.

A Holló u. 6. számú ház falán olyan németnyelvű márványtáblát fedeztem fel, amely az 1838. évi budapesti árvízet örökíti meg. Sajnálatos befröcskölés, gipszelés, a helytelen kezelés, a nemtörődomség következtében csak 3x3 cm kis márványszegély tűnt fel. Egy teljes vasárnapi munkám hozta felszínre az értékes táblát. Hogy veszendőbe ne menjen, a Műemléki Felügyelőség kérésére intézkedett, hogy a szanálására váró házról a tábla a 4. számú műemlékházra kerüljön.

Ez a csoportunk foglalkozik a homlokzati műemlékekkel, valamint a na-

gyon régi, kb. 150—200 éves kutakka. is.

3. *Ifjúsági csoportunkat* sajnos évről-évre újjá kell szerveznünk. Ezt a KISZ kerületi bizottságával, a csapatvezetők és a KISZ-titkárok segítségével végezzük el. Elsősorban vetítettképes előadásokat tartunk az iskolákban és a KISZ-klubokban, másrészt bevonjuk a bizottság munkájába — a vezetők által megállapított kereteken belül — az ifjúságot. Városnéző utakat rendezünk részükre a kerület jobb megismerése érdekében.

4. *Írók-művészek csoportja.* Ebben a munkában egyre több érdeklődőt találunk. Kerületünkben mindig neves írók, művészek laktak és laknak ma is. A kezdeményezéseinket siker kíséri (pl. a Hefesi Sándor tér és emléktábla, vagy a lebontott Király Színház helyén emléktábla). Kevésbé járt sikerrel az a törekvésünk, hogy a lebontott Hacker-szálát (Tanács krt. 7.) vagy a volt Miklósi Gyula féle színházat (a mai Klauzál-téri vásárcsarnok helyén) emléktáblával jelöljük meg. Ez a csoportunk foglalkozik a színházak és a filmszínházak érdekes életével és történetével is.

5. *Kiállítási csoportunk.* Számos olyan művészeti alkotás született kerületünkben, amiről nem is tudnak. Kiállítási csoportunk 1975. végén bemutatta Roth Miksa üvegfestő védett gyűjteményét. Roth Miksa (1865—1944) sok szép alkotott és alig akad olyan ember, aki ismerne a Zeneakadémia, az Országház színes ablakának alkotóját. Nemcsak belföldön, hanem külföldön is sok szép munka maradt utána.

Készülünk egy kiállításra, amely kerületünk múltját és jelenét mutatja be fényképeken. Különleges kiállítások rendezésére is gondoltunk. Sokat jelent számunkra a kerületi néprfront vezetőinek hathatós segítsége, rendszeres érdeklődése.

6. *Külön térképészeti csoportunk* működik, amely nemcsak tanulmányozza a levéltárak anyagát, hanem lerajzolja, s egy későbbi kiállításra elő is készíti azokat. A térképek nélkül ugyanis nemcsak a kerület kialakulását és múltját nem tudjuk kellően feldolgozni, de a középületek, a gyárak és a közlekedés fejlődését sem lehet tanulmányozni. Még az árvizek pusztítását is ezen keresztül lehet megismerni, a mocsaras, erdős vidéket, csatornákat és a nagyobb vizeket bemutatni. Gondoljunk csak Reitter Ferencre, aki a körút helyén hajózható csatorna létesítéséért harcolt a múlt század végén.

7. Egyik legjelentékenyebb csoportunkban az üzemek történetét feldolgozóknak foglalnak helyet. Serény, alapos munkájukról sok szép kiadvány tanúskodik. Ez a csoport 3 éve kap közvetlen tájékoztatást a bizottságunktól. Dicséret illeti az igazgatókat és a szövetkezeti vezetőket, akik ezt a munkát kérésünkre segítették. Jövőben sem hagyjuk magukra nehezen beszervezett munkatársainkat és az irattári anyag kezelésén kívül széles körű tájékoztatást adunk munkájukhoz. Ez a csoportunk foglalkozik a szocialista brigádok naplóinak megfelelő üzemtörténeti lanácsadáshoz szükséges tudnivalók terjesztésével.

8. Rendszeresen bővítjük a már megjelent és időközben elfogyott, Erzsébetváros című, 500 oldalas könyv adatanya-

gát. Ez a monográfia véleményünk szerint csak alapnak alkalmas és még három-négy kötetnyi anyag feldolgozása szükséges, a teljességet azonban még ezzel sem érjük el. Az öt éve megjelent könyv kedvező visszhangja alapos munkára serkenti az írókat, történészeket. Átmenetileg arra gondolunk, hogy Erzsébetvárosi Füzetek címen adjuk ki a különböző témakörben összegyűlt anyagot.

9. Részt veszünk a Fővárosi Művelődési Ház és a Postás Szakszervezet „Szalay” helytörténeti csoportjának munkájában és ismereteink bővítésére az ország minden honismereti klubjával keressük a kapcsolatot.

Dr. Légrádi Dezső

Honismereti szakköri szemlék Komárom megyében

A Komárom megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya és a Komárom megyei Művelődési Központ határozatára a Múzeum Hónap keretében minden évben megrendezzük a honismereti szakkörök szemléjét. Célja, hogy a szakkörök bemutatkozzanak egymásnak és a megye honismerettel, helytörténettel foglalkozó szakembereinek.

Az első szemlést 1974. október 29-én Komáromban rendeztük meg, ahol a komáromi és környéki szakkörök mutatkoztak be. A szakkörök anyagából kis kiállítást rendeztünk. Néprajzi tárgyak, eszközök, szöftések, természetudományi gyűjtemény, pályázatok dokumentálták a szakkörökben folyó több éves munkát.

A kiállítást a szakkörök szóbeli beszámolóival egészítették ki. Ezekből megtudtuk, hogy a komáromi Klapka György és a Petőfi Sándor Általános Iskola szakköre a tárgyi gyűjtés mellett múzeumlátogatások, túrák szervezésével egészíti ki a történelmi tananyagot. A Jókai Gimnázium szakkörében a résztvevők a könyvtár, a források használatának megtanításával a feldolgozó munkát is megkezdték. A kishéri Táncsics Mihály Gimnázium néprajzi szakköre Turi Róbert vezetésével évek óta kiváló eredményeket ér el az országos pályázatokon, a Soproni Diáknapokon. A környék népi hagyományait, a kismesterségek, a paraszti gazdálkodás gazdag anyagát rendszerű munkával gyűjtik össze, és színvonalasan fel is dolgozzák.

A szemle további programjaként a megyei szakkörök vezetőinek tanácskozása következett. A hozzászólások a szakkörök munkája tervszerűbb, folyamatosabb, intenzívebb irányításának szükségességét hangsúlyozták. Ennek egyik feltétele a tapasztalatcserék, továbbképzések rendszeres megrendezése, a szakkörök működési feltételeinek fokozatos javítása.

A megkezdett úton előrelépést jelentett az 1975. október 27-én megrendezett második szemle, amelyen a „Kiváló Szakkör”-i cím eléréséért indított megyei pályázat résztvevői szerepeltek. A kiállításon néprajzi tárgyak, fotók, falukronikák, üzemtörténeti leírások, térképek, népi műemlékek fotódokumentációi mutatták a szakkörök sokoldalú tevékenységét.

A kiállítást és a szemlést a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága részéről Kozel Leoné nyitotta meg. A kiállítás a szakköri tevékenységnek csak egyik oldalát, a gyűjtést dokumentálta, ezt egészítették ki a szemle alkalmával a szakkörvezetők és az aktívan dolgozó szakköri tagok beszámolóival.

A sort a kishéri Táncsics Mihály Gimnázium néprajzi szakköre nyitotta meg. Turi Róbert szakkörvezető sokszorosított beszámolót készített eddigi munkájukról, amelyet a résztvevőknek közreadtunk. Az évek óta kitűnően működő szakkör két tagja — Mészáros Zsuzsanna a Határhazánál, Lux Márta pedig a Szarvasmarha-tenyésztés módja c.

munkájukból adtak rajzokkal is kitűnően illusztrált izelítőt.

A tatai Eötvös Gimnázium néprajzi és helytörténeti szakkörének vezetője, **Körmen-di Géza** ismertette a 22 tagú lelkes szakköri gárda munkájának eddigi eredményeit. Az egyik legfontosabb honismereti szakág, a földrajzi névgyűjtés területén tervszerűen dolgoznak, eddig 1253 nevet gyűjtöttek, 1978-ra pedig befejezik a teljes munkát. Két szakköri tag rövid beszámolót is tartott: **Zámbó Magdolna** Naszály, **Vas Miklós** pedig Bokod területén végzett földrajzi névgyűjtésről beszélt. Az összejevelet szünetének üdítő színtöltője volt a neszmélyi szakkör kis műsora, melyet a nyári — rédei — honismereti tábor gyűjtésének anyagából állítottak össze.

A tarjáni szakkör általános iskolai tanulók csoportja, ezért lehetőségeik és feladataik is mások, mint a középiskolai szakköröknek. Szakkörvezetőjük **Szegedi Jánosné**, évek óta gyűjti lelkes gyerekekkel a község néprajzi tárgyait, hagyományait. Egy év óta működnek helytörténeti szakkörként, s a Művelődési Ház keretei között lehetőségeik is megnöttek. Szobát kaptak anyaguk elhelyezésére és bemutatására. Terveik között — a gyermekek életkori sajátosságainak megfelelően — szerepel a gyűjtés mellett kirándulás, múzeumlátogatás is.

Dömös helytörténeti szakkörét **Beilovai Barnabás** vezeti. A szakkörben diákok és felnőttek egyaránt résztvesznek, munkájuk ennek megfelelően rendkívül sokirányú. Földrajzi névgyűjtés, geológiai, földtani kutatás, néprajzi gyűjtés, a hagyományok élesztése, ápolása egyaránt a feladatkörükbe tartozik. A Herman Ottó stúdió kiadványain keresztül hirt is adnak tevékenységükről. Az egyik szakköri tag, **Alföldy Gábor** Dömös üzlethálózatának történetéről, a földrajzi nevekhez fűződő hagyományok gyűjtéséről számolt be. A beszámolót a községüket bemutató diavetítés zárta.

Az ászári szakkör nem számolt be külön, a kiállításon viszont gazdag tárgyi és dokumentációs anyaggal szerepelt.

A beszámolók után kiosztották a Kiváló szakköri pályázat díjait. A Kiváló szakkör címet és 5000 Ft jutalmat a kisbéri néprajzi szakkör nyerte el sokéves, állandó magasszínvonalú munkájáért. A tatai, ászári, tarjáni és dömösi szakkörök 1000—1000 Ft-os jutalmat és oklevelet kaptak munkájuk elismeréseképpen.

A szemle záróprogramja a szakkör-vezetők megbeszélése volt. A hozzászólások egybehangzóan a honismereti szemlék fontosságát hangsúlyozták. A bemutatkozás és a szereplés a szereplők és hallgatók számára egyaránt ösztönző és tanulságos, a módszerek és tapasztalatok átadásának közvetlen, érzékletes módja. Többen megjegyezték, hogy munkájukhoz konkrét indítéket adtak az itt látottak, hallottak. **Túri Róbert** és **Körmen-di Géza** a közeli szakköröknek felajánlották módszertani segítségüket. Megállapodtak a következő szakköri szemle megrendezési helyében is: 1976-ban a környékben működő szakkörök Esztergomban mutatkoznak be a Múzeumi Hónap alkalmából. **Győry Csaba** a Megyei Tanács Művelődésiügyi Osztályáról beszámolt a szakkörök anyagi lehetőségeiről. Az a cél, hogy megteremtésük a lehetőséget a meglévő szakkörök egyenletes, folyamatos működéséhez. Elkészült a megyei szakkörök fejlesztési terve: a természettudományos és műszaki szakkörök támogatása már megtörtént, 1976-ban a honismereti szakkörök kapnak több támogatást.

A Kulturális Minisztérium irányelvei szerint nem cél a kellő adottságok és feltételek nélküli helytörténeti múzeumok és emlékszobák létesítése. A megyei népi műemlekek néhány helyen talán alkalmasak lesznek a nagyobb gyűjtemények biztonságos elhelyezésére.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az eddigi szemlék jó hangulatban, tartalmas és jó eredményekkel zárultak.

Dr. B. Szatmári Sarolta

A Pákai Helytörténeti Szakkör munkájáról

Göcsej néprajzi szempontból hazánk legérdekesebb vidékei közé tartozik, s az évtizedek óta folyó gyűjtőmunka ellenére még rengeteg felfedezni, gyűjteni valót rejteget. E vidéknek déli részén, a terület egyik legnagyobb, erőteljesen fejlődő községe *Páka*, ahol helytörténeti szakkörünk működik.

Községünk Zala megye lenti járásában található, a Válicka patak völgyében, a Cserta és a Válicka összefolyásánál. Három oldalról dombok ölelik körül, északi oldalán az említett patak mocsaras völgye húzódik. Területe 2883 kh., lakosainak száma 1187. Körzeti tanácsi, iskolai és könyvtári központ. Tanácsilag hozzá tartozik: Ortaháza, Dömefölde, Kányavár és Pördefölde. Ezeknek az apró falvacskáknak mindig is természetes központja volt Páka.

Szakkörünk 1972. augusztusában alakult. Tagjai főleg pákai KISZ-fiatalok voltak, de akadt köztük dömeföldi is. Meg kell említenem a legaktívabb tagok nevét, ugyanis ők teremtették meg az elinduláshoz szükséges feltételeket. Névszerint: *Császár Gyula*, *Kalamár Zoltán*, *Szekerés Géza*, *Bek Károly*, *Bóha László*, valamint e cikk szerzője, aki 1972 óta — rövid megszakítással — a szakkör munkáját irányítja.

Szakkör létrehozását azért tartottuk fontosnak, mert láttuk, hogyan pusztulnak az öreg épületek, hogy helyüket átadják modern, palatetős utódaiknak. Az épületekkel elpusztult berendezésük is. A népi emlékek megmentése látszott a legsürgősebb feladatnak. A falvakat járó „kereskedők” olcsó pénzen vásárolták össze a különböző használati tárgyakat, eszközöket, hogy aztán többszörös áron adják tovább. Hamarosan meg kellett szüntetnünk a nagyarányú gyűj-

tőmunkát, mivel raktározási gondjaink adódtak. Hogy a szakkör tagjainak továbbra is munkát tudjunk adni, előtérbe helyeztük a helytörténeti vonatkozású tárgyak, dokumentumok gyűjtését. A szakkör két tagjával elkezdtük községünk történetének rövid leírását, amely alapja lehet egy későbbi monográfiának.

1973-ban két régészeti munkában is részt vettek a szakkör tagjai. A tanácsilag Pákához tartozó Pördefölde határában *Vándor László* megyei régész vezetésével római halomsírokat tártunk fel. Még ez év nyarán ketten vettek részt régészeti építőtáborban, amelyet szintén *Vándor László* vezetett.

Közben megoldódtak helyiség gondjaink. Munkánkra felfigyelt a községi tanács és egyre hatékonyabb segítséget kaptunk a Göcseji Múzeumtól, valamint a Hazafias Népfronttól is. Ideiglenesen egy üresen álló tanácsi helyiséget kaptunk raktározás céljára. Ismét kezdetét vehette a néprajzi gyűjtőmunka. A gyűjtőtérület áttevődött a községekből a szőlőhegyekre, mivel a zsúpos pincék még sok értékes tárgyat rejtettek. Sajnos ezeket a pincéket egyik napról a másikra lebontották.

Az 1974-es esztendő szorgos gyűjtőmunkával telt. Megkezdtük az anyag szétválogatását, az állandó kiállítás céljára. A felszabaduló anyag egy részét a Lenti Járási Honismereti Körnek adományoztuk, amely 1973-ban alakult. Megyei támogatással a községi tanács egy zsúpfedeles boronaházat vásárolt Dömeföldén a szakkör anyagának bemutatására és raktározására.

A ház a XIX. század elején épült, eredetileg füstös-konyhas volt, amelyet e század harmincas éveiben átalakítottak. Szobájából eltávolították a mázas cse-

répkályhát és helyére öntöttvas hályha, a konyhában levő kemence helyére pedig csikótűzhely került.

Az épület kiürítése után azonnal munkához láttunk. A környezet rendezése után következett az épület berendezése. E munkát a mai napig sem tudtuk befejezni, mert a rendelkezésünkre álló anyagok száma napról-napra nő. Terveink szerint a ház 1976. tavaszán nyeri el végső formáját, ekkor tudjuk a nagyközönség rendelkezésére bocsátani. Az épület tájház jellege mellett otthont ad majd iskolai történelemóráknak, a

dörmeföldi menyecskekórusnak, ifjúsági összejöveteleknek és természetesen a szakkörnek, amely egyre bővülő programot tud nyújtani a munkája iránt érdeklődőknek és tagjainak. Községünk a színhelye — 1968 óta — minden év májusában a megyei rendezésű Zalai Foklór Fesztiválnak, amelynek résztvevői a megye, sőt az országhatáron túlról érkeznek. Tájházunkkal segítjük e rendezvények eredményesebb munkáját és egyben szeretnénk bemutatni a messziről érkezőknek elődeink életét, építő és díszítő művészetét.

Molnár László

Helytörténeti szakkör alakult Tökölön

A Múzeumi Hónap keretében, hosszú előkészítő munka után megtartotta alakuló ülését a tökölí helytörténeti szakkör. Tököl Pest megye egyik legnépesebb délszláv nemzetiségű községe. Egy évtizede a megyehatáron túl is ismert népművészeti együttese, amely a nemzetiségi kultúra ápolását tűzte ki célul. A gazdag délszláv kultúrkincs megmentésére vált szükségessé a szakkör megteremtése.

A szakkör feladatának tekinti a helyi délszláv nemzetiség több évszázados, gazdag kultúrkincsének felkutatását, megmentését. Helytörténeti, krónikáiról munkájukkal kívánják hozzájárulni Tököl közművelődési céljainak eredményes megvalósításához, szem előtt tartva az országos honismereti mozgalom alapvető feladatát: a szülőföld megismerésére, szeretetére, tettekben megnyilvánuló szocialista hazafiságra, a proletár nemzetköziségre nevelést.

Tököl a Csepel-sziget egyik régészeti kincsesbányája. A föld mélye mindenütt gazdag leleteket rejtget, főleg a Duna melletti dombhátak, az utóbbi száz év alatt már több ásást is végzett határában a Nemzeti Múzeum. A legnépesebb leletek a kőkorszakból valók, kb. 6 ezer évesek. Az elmúlt évben is ilyen kőkori cserepeket forgatott ki a traktor ekéje: kottafejes, halszállkás díszítésű cserepek mellett kőpengék, csontszerszámok kerültek elő. Közismert az is, hogy száz évvel ezelőtt, a védgát építéskor rézkori népek kultúrájának

edényei kerültek elő 85 sírból. Ezek a leletek Európa-szerte ismertek. Nagy kiterjedésű vaskori temetőt tártak fel 1912-ben, a 150 sír edényeit a Nemzeti Múzeum őrzi.

Sorolni is sok lenne mennyi történelmi, régészeti, néprajzi emlék található még a középkori mezővároska, a mai Tököl területén. Elég csak a tökölí miseruhára utalni, amely 1444-ben készült és múzeumba került.

A most megalakult helytörténeti szakkör feladata lesz a sok kallódó anyag összegyűjtése, rendszerezése, feldolgozása, megőrzése és a leletekről a közgyűjtemények tájékoztatása. Tököl lakossága érdeklődéssel figyeli a kibontakozást és máris több adományt ajánlódokoztak a leendő gyűjtemény számára. Mészáros László szakkörvezető tanár tanítványait is bevonta a gyűjtőmunkába, melynek eredménye már látható. Különböző felhívások készültek és több száz példányban küldtük szét, hogy a lakosságot megismertessük a szakkör céljaival. A sikeres kezdet Szusics Péter tanácselnöknek is köszönhető, aki mindjárt a nemes ügy mellé állt. A tanács vállalta a nyomdai költségeket és a kezdeti kiadásokat. Így kapott rövid két hónap alatt a szakkör fényképezőgépet vakuum, magnetofont, diaskópot, 2 db üveges szekrényt. Hát igen, így is lehet kezdeni! Reméljük, a támogatás folyamatos, a gyűjtő, feldolgozó honismereti munka pedig eredményes és virágzó lesz a Csepel-szigeti nagyközönségben.

Vöő Imre

Táltos-utódok Bátyán

Kevesen tudják — pedig úgy van —, hogy a Sárköz Duna-kétparti terület, s nemcsak Tolna megyei Sárköz létezik, hanem Kalocsai is. Ez utóbbiban található *Bátya* község, amely azért a legöregebb település, mert még a közeli *Oregcsertőnek* is *bátya*.

Ha a szomszédos helységek nem is tudják ilyen szellemes szójátékban megfogalmazni elsősültségüket, ősiségére az egész Sárköz joggal büszke. *Győrffy György* e tájon gyanítja az Árpádok eredeti szállásterületét,¹ *Erdői Ferenc* szerint „A dunamelléki társadalom élete nem szakadt ketté a török hódoltsággal...”,² *Bárh János* pedig legutóbb levéltári adatokkal bizonyította a népesség egy részének „táji kontinuitását”.³

A múlt század közepéig a víz szabta meg az itt lakók életét épp úgy, mint például a Sárreten, Bátyán a vízzel okosan gazdálkodó, gátakat emelő, fokokat ásó,⁴ tavakat létesítő halász, pákász népnek alig jutott hely a határban földművelésre. A mocsári erdők közül kiemelkedő hátakon kezdtek kertészkedni, s a kertek sarkában állatfeleltető téli szállásokat emeltek. Az úrbéri perben, tehát a legelő felosztása előtt a bátyai bíró így beszélt: „... több mint 2000 darab ló és szarvasmarha... még pedig egyedül a nép és nem a közbirtokosság kezén létezik”.⁵

Ez az életmód, amely évszázadok alatt alig változott, pogánykori hitvilágunknak sok elemét megőrizte.

Állításom merésznek tűnhet, ha a község mai lakosságát — kétnyelvűsége miatt — teljes egészében délszlávnak minősítjük. Kétségtelen ugyanis, hogy a XVIII. század folyamán lassanként behúzódó katolikus délszlávok magyar őslakosságra telepedtek, s velük házasodás útján elvegyültek.⁶ A névanyagának mintegy 60%-a ma is magyar. Gyönyörű régi stílusú pentaton dalaik és a táltos-hiedelmek gazdagsága szintén a magyar hagyományok fennmaradását bizonyítják.

„Rácul tátos, magyarul garabonciás” — mondják, de a tátos a hiedelemmondák szerint nem tud rácul. „Mikor nagy zivatar, vagy nagyon rossz idő, nagyon zörgött nyáron, akkor szokták mondani: András, ne tarts erre! Magyarul szokták mondani. Olyankor szokott lönni vagy nagy eső, vagy jég, mikor úgy hirtelen szokott felhő jönni. Volt olyan, aki azt mondja: Ne kásze rugat! (Ne csúfolódj!)” Az elhárító szavak kiabálóját rácul figyelmeztetik, hogy a tátos ne értse.

Bátya néphitének gyűjtése közben sűrűn előkerült a természetfölötti hatalommal rendelkező *Tupcsia testvérek* neve, akik mint *tudós*⁷ pásztorok sok csodálatos dolgot műveltek, de híressé váltak gyógyításaik révén is.

¹ Győrffy György: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Bp. 1959. 161. old.

² Erdői Ferenc: *Futóhomok*. Bp. é. n. 196. old.

³ Bárh János: *Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében*. In.: *Cumania*. Kecskemét, 1974. 286. old.

⁴ A fok az ártéri népi vízgazdálkodás szakszava. Jelentése megegyezik *Andrásfalvy Bertalan* meghatározásával. Eszerint: „Eredetileg azt a mesterséges, emberkéz alkotta átvágást jelenti, mellyel a folyóvíz mentét közvetlen kísérő magasabb hátat, természetesen gátat megnyitották, hogy a víz kijuthasson a völgy egész árterületére, illetőleg apadáskor ezen keresztül visszafolyhasson a mederbe. A fokok tehát elsősorban csatornák... A fok szó átmenet a fok által vizet kapó nagyobb medrekre, holtágakra is.” *Andrásfalvy Bertalan*: *A Sárköz ősi ártéri gazdálkodása*. Bp. 1973. 12. old.

⁵ Pest és Nógrád megye Állami Levéltára (PmL) Bátya község úrbéri pere. *Ellenbeszède Topcsia Pál*, mint Bátya község bírájának 1859.

⁶ Bátya lakói magukat magyarnak vallják, nyelvüket rácnak nevezik, mindannyian katolikusok. Az 1713-ös összeírás névanyagának 80%-a, az 1720-as összeírásénak 65%-a, a 1770-es Urbárium névanyagának pedig már csak 80%-a magyar. A *Historia Domus*ból kiderül, hogy a XVIII. században az előjáróság büntetés kiszabásával tiltotta a lakosságnak a templombajárását, amikor ott magyar pap misézett!

⁷ A nép régi szóhasználatára szerint a tudós természetfölötti képességekkel rendelkező személy.

Az 1859-es Pásztor-összeírás⁸ 14 bátyai pásztor nevét őrizte meg, közülük a név hasonlósága miatt a mondák hőseinek azonosítása céljából négy jöhet számításba: „Tuptsih Pál juh nyáj bujtár, Tuptsih János juh nyáj bujtár, Tuptsia Sándor csikós számadó (Bátya község ménés számadó) és Tuptsia János (dik) községi baromszámadó.”

A név kétségtelenül a török *topcsi* (tüzér) délszlávosított formája. Ma is sokan viselik Bátyán ezt a nevet. (Gyakori török eredetű név még itt a Haszán. Mindkét név viselőinek ősei a hódoltság idején itt élő törökök vagy a törökök szolgálatában álló délszlávok lehettek.) A tudós pásztorok leszármazottait a Pajika belső keletkezésű⁹ ragadványnév alapján könnyen megtaláltam. Tőlük tudtam meg, hogy az előbb említett négy név közül az utóbbj kettő az ősiük. A János neve után zárójelben szereplő dik szó a ma is élő *Dikela* külső keletkezésű¹⁰ ragadványnév rövidítése. En a szót cigány eredetűnek tartom, s szerintem látót jelent, viselőjének természetfeletti hatalmára utal.¹¹

Nézünk ezek után a nyomozásnak is beillő gyűjtés adataiból néhányat. *Merkó Péter* (sz. 1895): „Ezeknek a Pajikáknak az egész családjuk pásztor vót. Az apjuk is az vót.” *Tihanyi* (Tupcsia) *József* (sz. 1882): „Az öregapám is pásztor vót, az apám is. A János bácsi nem vót az, csak gyógyítani tudta a jószágot. Öregapám 103 évig élt.” *Tarjáni* (Tupcsia) *Józsefné* (sz. 1894): „Három testvér vót. *Tupcsia Sándor*, a gulyás, *Tupcsia János* az vót egy ilyen öregember, itthon dógozgatott. *Tupcsia Máté* a *Tihanyi Jóska* bácsinak az apja. Az is itthon dógozgatott...” *Gregority Jánosné* *Tupcsia Mária* (sz. 1099): „Az én nagyapám gulyás vót. Hármán vótak testvérek. Nagyapám *Tupcsia Sándor*. Testvérei *János*, *Máté*. A *Tupcsia János* tudott gyógyítani, *Gyógyító János* bácsinak hiták, rácnevük *Pajika*, valamikor *Dikelának* is hiták.”

A pásztorok általában, a Pajikák meg különösen a maguk törvényei szerint éltek. Sándor kapcsolatát a betyárokkal csakugy emlegetik a hozzátartozók, mint tréfás kedvtét. Egyszer is a szemlére érkező főszolgabíró a községi bíró mellől így szólt hozzá a legelőn: „No, öreg, ha el tudja dudálni a bíró bácsinak a nótáját, adok öt forintot.” *Mire Sándor* elkezdte:

*Megdöglött a bíró lova,
Lenyúzta a bíró maga,
Sáré, dudaré, bíró uram feláll-é,
Fel.*

No, de hát miben is nyilvánult meg a Pajikák természetfölötti hatalma? Mintha egyetlen táltos vonásai osztódtak volna el bennük háromfelé. A történetekben találunk adatot a passzív kiválasztódásra,¹² az elrejtezésre, a felhőkön való utazásra, esőcsinálásra, varázslatos ember- és állatgyógyításra, oldó és kötő praktikára,¹³ de a boszorkányoknál szokásos tudomány-átadásra is.

„A *Pajika* dedó (nagyapa, öregember), az öreg *Tupcsia* két sor foggal született, és azáltal tudott babonázni, vagy mi, én nem tudom. Aki foggal születik, azt mondják, táltos vagy jósló. Az öreg *Tupcsia* nem vót táltos, nem annak mondták, hanem boszorkányosnak, de éppen úgy szokott csinyáni, mint szokták a táltosul is mondani” — mesélte a 75 esztendős *Markó Tamás*.

Mátéról a fia így nyilatkozott: „Az én apám hét évig szopott, 85 éves koráig nem vót beteg...” *Tarjáni* már úgy tudja, hogy „*Tupcsia Máté* 12 évig szopott, de mindig is egészséges vót holtáig.”

A további történetek egyikében-másikában már lehetetlen megállapítani, hogy a három testvér közül melyikről is szólnak. A táltosság gyanúja mindenesetre ott lebe-

⁸ Kecskeméti Állami Levéltár (KÁL) Bátya Község-házi iratok. Névszerintű összeírása azon számadó pásztoroknak stb. 1859.

⁹ Belső keletkezésű ragadványneveknek nevezem a családnév vagy keresztnév eredetűeket. Pl. a *Pajika* a *Pajikából*.

¹⁰ Külső keletkezésű ragadványnév az illető testj hibájából, vele történt nevezetes eseményből, szavajárásából stb. keletkezett, a csúfnevhez hasonló, de itt egyiket sem tekintük csúfnevnek, öntudattal viselik, sőt nemegyszer csak ezen a néven ismerik egymást.

¹¹ *Látó*, v. ö. halottlátó, valamint *Pais Dezső*: A néző és a látó (A sámán teljesítményei közül 1.) In: A magyar ósvallás nyelvi emlékeiből. Bp. 1975. 250–255. old.

¹² A magyar néphitben és a rókon népek hitében a táltosságra (sámánásra stb.) születni kell. Csak az alkalmas rá, aki fölös számú csonttal született. *Dlőszegi Vilmos*: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958. 17–68. old.

¹³ A község néphitében a táltos-hiedelemkör mozzanatai különböző természetfölötti hatalommal rendelkező személyekhez kötődnek. Pl. tudós kocsi, boszorkány, jévas, tudós pásztor. L. d. *Fehér Zoltán*: Bátya néphite In: *Folklor Archívum* 3. Bp. 1975.

¹⁴ Kötő és oldó praktikában a rontást és a rontás feloldását értem.

gett körülöttük már csak azért is, mert irányítani tudták az időjárást, kapcsolatban álltak a táltosokkal.

Markó Tamás bácsi mesélte: „A tátos... ujan lóforma vót a feje. Ki így látta, ki úgy, mer az változó. Ez ujan, ez a tátos, hogy föl száll a felhőbe, és akkor ott elváltozik, megin egy másik alakba száll le, mint ember. Ez is ujan vót, mint az öreg Tupcsia bácsi, akivel ű cimboráskodott, vagy jóba vót. Ez is a föl hőknek is parancsolt. És ahol pihent e is, ottan eső, csapadék nem vót. Körülötte körülbelül húsz méter körbe ott eső nem vót. Ennyit tudott a társa is, vagyis ez a tátos is.”

A következő történetben az eltűnés és az alvás talán a táltosokat jellemző önkivületi állapot, a rejtezés emléke, de már erről nem tudnak. „Hallottam, hogy el szokott tűnni, pláne ujan kor, amikor rossz idő következett. Szokta mondani... ű Andrásnak nevezte és a felhők felé fölállva hangos szóval kiáltotta: András! Mezőknek, völgyeknek, vizeknek, erdőknek! Hogy a rossz idő arra távozzon. A hangja után tíz perc múlva a felhő ketté szakadt, eltávozott. Ha pedig véletlenül az eső jött, vagy a rossz idő, ű meg valahol pihent, lefeküdt és ott aludt, mindenfelé bőven vót eső, de az ű környéke körül száz maradt a föld.” (Markó T.) Az elrejtés hiedelmének aktualizálását gyaníthatjuk még néhány adatból. „Mikor elment, eltűnt, azt szoktuk mondani, elment ujanok közé ű is. A rosszak közé, boszorkányok közé.” (Sáfrán Józsefné 62 é.) „Mer ez ujan vót, hogy éccaka elment a Hortobágyra meg vissza...” (Harangozó Ferenc 60 é.)

A 73 éves Sáfrán István szerint a „hőgyös” sapkáját mindig a hóna alatt hordta Pajjka dedó, s „káromkodásában” „Az a ragyogó napot!” emlegette. Szarvas Istvánné (sz. 1899) szerint a boszorkányoknak egyedül a nap fölött nincs hatalmuk. Ez magyarázónál talán az elhárító jellegű „káromkodást” annál is inkább, mivel gyógyító műveletek végzése közben hangzott el. „Ennek a bácsinak, akit én eltartottam — meséli Markó Péter —, vót egy tehene. Oszt elment a tej tülle, oszt panaszra ment. És akkó elgyűrt ide Tupcsia Jani. Mindjárt elkezdte: Majd visszagyűrt, ne félj semmit. Hozzá egy új szőget! S akkó megmutatta az istálló közepit. Verje be. Mikor fej, fog a tehén hugyozni. Legyen készenletbe vasella meg egy köröseprű. Mikó hugyozott, oda kellett tartani, vasellával megszurkálni. Mikor megfejte, akkor kifelé a küszöbön kétszer, kétszer befelé, amibe sejtte. A tejet le kellett borítani egy tiszta fehér ruhával. És harmadnap visszagyűrt a tej. A sóprút, amire vizelt a tehén, oda kellett dobni és vasellával szurkálni. Az vót a boszorkány.”

Néha el sem ment a beteg jósághoz. „Csak annyit kérdezett: Milyen szőrű a csikó, és a jeleket. Megmondtam neki, hogy milyen jelek vannak rajta: hóka, kesely, hogy mien csikó volt. Azt mondta az öreg nekem: Fiam, eriggy haza, mire hazaérsz, addigra a csikó játszik veled. Ugy is vót.” (Markó Péter 67 é.)

Markó Tamás bácsi 1961-ben így beszélt: „Ha baj vót a jósághoz, valami baj érte, megnézte, elmentek érte, és ő meggyógyította úgy, hogy másnap a jóságnak semmi baja se vót. Körül nézte a tehenet, megsimogatta. Mondta neki: »Te tehén, hát hol jártál te, hogy megbetegedtél?« Megmonda a gazdának, hogy vigyázzon rá, másnap helyregyűrt a tehén. De nemcsak tehén, akár borjú, akár ló, neki mindegy vót gyógyítani. Hozott neki füvet ilyen kis katulyába. Vót neki fű vagy valami szemétféle. Nem mondta meg, hogy mi az, miből szedte össze. Mikó a teje elfogyott a téhennek, akkó szokta megsimogatni a tehenet. És meg szokta fenyegetni: »Megálljatok ti boszorkányok! A tejet elvittétek! Majd vigyázzatok, máskor ne gyűjjetek ide, mer ellátom a bajotokat!« Megfenyegette őket. Mikó a gazda kiment fejéshöz másnap, a téhennek ugyanannyi mennyiségű teje vót, mint azelőtt.”

Nagyidejű emberektől tudom, hogy a múlt században a télen-nyáron legelőn tartott rideggulya a Remenice tó mellett legelt. Erről a töről azt suttogták, hogy sárkány lakik benne, s partján hét évenként bika alakban viaskodnak a jó időért a boszorkányok. Itt állott Tupcsia János csücskös kunyhója is. Jéló Péter (sz. 1897) szerint: „Oda jártak fajszi nők, akiknek neki baja vót. Ki tudta gyógyítani.” „Akkor orvos nagyon kevés vót — emlékezik Markó Tamás. Ő (t. i. Tupcsia) abból élt is. Ugyan pénzt nem követelt, csak ha valami élelmet adtak neki, vagy aki akart, pénzt is elfogadott valamennyit.”

Jani bácsi öreg korában már nem pástorkodott. Markó Józsefet (sz. 1907) arra tanította, hogy Gyümölcsoltó Boldogasszonykor vadtüssökkel a gyümölcsfa bőre alá kell szúrni, hogy ne potyogjon le a termés.

„Az öregek mondták, hogy más nem tudta megőrizni a gulyát, csak ű. Más tudta, de tulle nem szöktek el” — meséli Balogh Istránné (67 é.) Vajon mi volt a gulya fölötti hatalmának titka? Erre Perity József (74 é.) válaszolt: „Mielőtt ki nem hajtották a teheneket, mondjuk rá május 5-én vagy 10-én, előtte való 3—4 nappal avval a

pásztoroktyúval, ustorral meg a bottal körüljárta az egész legelőt a szélén." Az ustorban meg a botban bizonyára varázserő lehetett: „...Tupcsia János Dikela... ha 6 a botját leszúrta a legelő részébe valahol, ű vigan elmehetett akárhová. A nyáj nem ment széjjel sehova, az ott maradt rakáson mind. ű vigan kocsmába vót, vagy járt menyecskekékhöz, vagy mulatott akárhoi. Akkor, amikor ű megelegetett a mulatsággal kiment a mezőre, a karikás ostorát megcsapta úgy, hogy durrant. A gulya öszszegyült köréje... Amikor ű kiöregedett... másikat jelöltek oda ki, és aztán kiment ű a másik gulyáshoz. Kérdezte tüle: Hova akarod terelni? Akkor azt mondja: Gyere oda a színhelyre! És ottan fogta a saját karikás ostorát, és durrantott vele. A jószág vak-tába vágtatott a színhelyre, oda, ahol űk vótak... Vagy az ustorába vót varázsszó, vagy űbenne." (Markó T.)

A legelő mellett elhaladó kocsikat varázshatalmával messziről megállítani neki gyerekjáték volt. Lássunk az efféle történetekből Sáfrán István (73 é.) előadásában egyet. „... vót ujan eset is, mikor a parádés kocsis ment arra a müúton, akkor megmondta a parádés kocsisnak, hogy nem fog eimenni innen sehova se. A parádés kocsis akkor nem akarta elhinni neki. Akkor mondta neki, üljön föl a bakra, hajtson. Föl-ült a bakra a parádés kocsis fogta a gyeplüt, hogy hajt, hát cérnaszdiát nem akartak eiszakftáni a lovak. Helibül sehova se ment, míg az öreg nem csinyát valamit...”

Sándor meg furulyájával végezte varázslatait. „Sándor nádbul csinyát gereblét (furulyát)... Aztán úgy fújta. A tehenek meg úgy mentek taktusra, ű meg utánuk.” (Tihanyi József 80 é.) Tupcsis József (sz. 1920) még többet tud erről: „Pajikina dedó ki szokott menni a disznójárásba. Különleges sípja volt neki. Kettőt-hármat füttyült bele, annyi nyúl szaladt elébe, amennyit kimondott ű. És különleges karikás ustora vót neki, kettőt-hármat durrantott vele, az öszszes tehenek egy karikába szaladtak, és addig, míg ű nem parancsolta meg, hogy széledjenek széjjel, két-három napot is ott maradtak egy karikában.”

Ha más vidékről való tudós pásztorral találkozott öszsze Pajika, öszszemerte vele tudását. Tihanyi bácsi ilyen esetről szármolt be: „Elmentek sokszor a kocsmába és viaskodtak. Vótak több emberek, akik tudtak gyógyítani. Egyszer az egyik ember mondta neki: Ha te többet tudsz, mint én, keij föl a székrül! Azt mondta az öreg-apám: Te még kismiska vagy! Hanem gyere ki az udvarra! Levette a karikást a vállaral, egyet csattant vele, és a legelőrül a barom ott vót a kocsmá előtt.”

Harangozó Ferenc (60 é.) Jani bácsiról úgy tudja: „Ű megmondta azt is, mikor fog meghalni. Akkor is halt meg. Kinos Milkának adta át a tudományt.” (Milka néni ragadványneve a tudomány megszerzéséért vállalt kínzásokra utal.)

A ma élő leszármazottak egyike sem pásztor. A családöt körülvevő mondanakörön már csak mosolyognak a fiatalok. De azért sosem lehet tudni. Hátha volt benne valami! Tihanyi néninek mondja multkor a veje: „Gyerünk a Remenicére (a dülőbe) kapálni, mer ha mi odamegyünk, mindig esik az eső.”

Hány, de hány csodálatos történetet tudnak az öregek a híres pásztorfamíliáról! Én még dűskáltam benne. Most, hogy írom ezeket, a másfél évtizeddel ezelőtti adatközlőket felidézve, döbbenten látom, már alig él közülük valaki. Legyen ez az írás emlék és köszönet nekik, akik tudásukat megosztották velem, meg Diószegi Vilmosnak, aki rányitotta szemem erre a világra.

Fehér Zoltán

Köszönetdíj című

HONISMERETI OLVASÓKÖNYV

Kossuth Lajos és Cegléd

Az első találkozás Kossuthtal

Százhuszonnyolc észtendeje történt, s azóta egyre világosabbá vált, hogy a magyar polgári forradalom kevésbé a szellemek, inkább a jobbágyok, iparosok, kereskedők és vállalkozók forradalma volt. A „szegény jobbágy” nem is volt olyan szegény, hiszen állatokkal és eszközökkel rendelkezett, máskülönbben nem adták kezére a nemes birtokosok a telket. Cegléden egy jobbágytelek kilencvenhárom hold volt, legnagyobb az országban. Ezeket az öröklések folyamán az utódok fél-, negyed- és nyolcad részre osztották, ennél kisebbet nem engedélyezett az uradalom. De voltak családok, melyek fölfelé bővítették jól megválasztott házasságuk révén másfél- két telekre. *Csizmadia Mihály* negyvennyolcas főbírónak például másfél telek volt használatában legelőkkel, aklokkal, szőlőkkel és vámot hozó szárazmalmokkal. Számos fennmaradt jobbágyi végrendelet tíz-tizenöt lovat, húsz-harminc szarvasmarhát, juhokat százával, disznókat tucatjával hagyományozott. Igaz, hogy a jobbágy adózott, robotolt, katonát tartott és nem volt egyenlő polgára a nemesi hazának, sem a törvény előtt, sem emberségben.

Negyvennyolc márciusában a jobbágyok jóformán ajándékba megkapták az addig használt földeket — itt Cegléden jó fekete agyagos szántókat — így egyik napról a másikra birtokosokká váltak, robot nélküli nagygazdák lettek.

Ausztria a magyarországi változásokat nem fogadta el, az elsőre megadott törvényeket és kedvezményeket kezdte nyirbálni, sőt szeptember 11-én harmincnégyezer horvát osztrák tisztek vezetésével betört a Dunántúlra.

A nép fegyverkezni kezdett, s a ceglédi gazdák napok alatt kiállítottak egy lovas, egy vadász és három gyalogos századot, összesen kettőezerháromszáz fegyverest. Egybehívták Körös és Kecskemét vezetéséért Ceglédre, hogy a „három város” több száz éves szövetségét — utoljára a történelemben — felszólítsák a kormány fegyveres védelmére. Ceglédé és *Csizmadia Mihály* bíróa a dicsőség, ezért a páratlan határozatért. Minden szavát tanítani kéne a kései fiatalokkal, lássák: ha egy nép jól érzi magát a hazában, és azt magáénak tudja, önkéntesen is meghozza érte a legnagyobb áldozatot.

... Ezen rettenetes helyzet által felriasztva — Kecskemét és Nagykörös városokkal tartott kölcsönös értekezés s hideg megfontolás után az összes Minisztérium és Képviselőházhoz tisztelettel járulván, az összes haza (Magyarország és Erdély, H. L.) színe előtt ünnepélyesen kijelentjük: mikint ha az eddigi veszélyes rendszert tovább is követik, hacsak egy pillanatig is azon remény után kapkodva, miszerint a bécsi gonosz Kamarillát lekérlelhetik, a nemzet fegyverfogható fainak felfegyverzését halogatják: bizodalunkat bírn nem fogják. Mert mi nem akarjuk, hogy nemzetünk elenyésszék s a később kornak úgy juttassa tudtára a történetírás, mikint azt gyávaságunkkal megérdemlettük. Sorsunk Isten kezében van, de ügyünk igazságos és hiszszük, hogy az igaz Isten bennünket el nem hagyand. A Haza szent nevében kérjük azért a Kormányt és az Országgyűlést, lépjen a cselekvés terére, nyúljanak a legrendkívülőbb eszközökhöz, melyek a gyalázat és végenyészettől megmentsenek, és mi minden rendeleteinknek, mikint kell — vakon engedelmeskedünk, nyilvánítván: hogy hazánkért és nemzeti becsületünkért minden áldozatra készek vagyunk és inkább kívánunk dicsően meghalni, mint gyáván élni. Szedjük össze erőnket és cselekedjünk. Költ Cegléden, 1848. évi szept. 17-én tartott nép- és közgyűlésünkből. Kiss László főjegyző. Cegléd m. város közönsége: *Csizmadia Mihály* főbíró, Kovács Samu képvis. elnök”.

Kossuth toborzó beszéde a ceglédi piactéren (Apáti-Tóth Sándor repr.)

A ceglédi határozatot szeptember 17-én fogalmazták és másolták le négy példányban: Kőrös, Kecskemét és Cegléd levéltárainak, illetőleg a negyediket fölküldték a Honvédelmi Bizottmánynak. Kossuth kapva-kapott a három város levelén, elhatározta, hogy Ceglédre megy a forráshoz, vasárnap, szeptember 24-én délután, különvonnattal.

A város nem tudott a pestiek tervéről, telt a vasárnapja megszokott jószágotetés-sel, az asszonyoknak az ünnepi ebédre való készülődésével, tisztálkodással, parádés ruhában, hófehér ingekben az istentiszteletre indulással. Utánna az akkori szokás szerint csak a nők siettek haza, a férfiak a templomok előtt álldogáltak beszélgetve, várva a városi drabantot a dobbal, az írnot a hirdetőkönyvvel. Szeptember 24-én huszonötféle hírt kiáltottak ki, végül meghírdették tizenegy órára a városközi népgyűlést. Szorongott a férfiak sokasága a szűk udvaron, a bíró és a jegyző ismertették a veszélyes helyzetet és ismételten fegyvert és elszántságot kértek a néptől a szabad haza és a forradalom vívmányainak megvédésére. A nép újra fölajánlotta, amit kértek, majd beszélgetve halkán vagy hangosan, ki-ki vérmérséklete szerint, ballagott haza ebédelni.

A különvonnat délután hozta Kossuth Lajost, Jókai Mórt, Csernátorny Lajost, Lopreszti Árpádot, Rákóczy Jánost, Vörös Antalt és a kíséretben számos író és újságíró, kardosan, puskásan, maga Kossuth négy pisztollyal bőrvöbében. Beérkezésükkor a ceglédi vasútállomáson éppen a délvidéki harcokból hazabocsátott Földváry nemzetőr századalj pihent gulába rakott fegyverei között. Kossuth sorakoztatta a zászlóalj és négyszögében olyan gyűjtő szöveget intézett hozzá, hogy hatására a fegyveresek lemondtak a szabadságukról, nem ültek vonatra, hanem rendezett sorokban, Kossuthal az élen vonultak be a városba. Volt valami teátrális a bevonulásban, de a hatás nem maradt el, a nép nagy tömegekben futott a városi tanács épülete elé. A tanácsiakkal együtt akkor tizenötezer lakója volt Ceglédnek, korabeli írások nyolcezer főre becsülték a népgyűlést. A tanácsháza udvara szűk volt, kihozták egy tölgyfaasz-

talt a katolikus templom elé, oda helyezték, ahol most a Szentháromság-szobor van, arra állt Kossuth. Egymásra talált itt a nép és a vezér. Nem kellett itt senkit meggyőzni, véget nem érő éljenzések közt mondta el a szónok a beszédét, melynek végzetével sorakoztak a ceglédi századok, hogy másnapra útrakeljenek Jellasics elé. A hadvezetőség a Duna balpartjának védelmére osztotta be őket Dömsöd—Kunszentmiklósi térségében. Október harmadikáig tartották állásukat, majd a kormány parancsára a bánt győztesen megvívó pákozdi csata után fölvonultak a pesti díszszemlén, leírhatatlan lelkesedést kelte a menetütemre énekelt „Kossuth Lajos azt üzenté” dallal, melynek szövegét a ceglédi *Orosz János* írta. Cigánybanda volt velük, s amikor hazaértek, hármas sorokban zengő muzikaszóra lépkedve vonultak a tanács elé.

A második találkozás Kossuth Lajossal

Kossuth számkivetésében időnként hallatott magáról, s kijelentéseinek ország-szerte óriási visszhangja támadt, de még a határokon túl is. Lelkes hangok kiáltozták a nevét s egy újabb hullámig bő téma volt a politizáló magyarok száján. Történt, hogy Cegléd országgyűlési képviselője 1876. december 3-án meghalt, s a pótválasztást december 27-re irták ki. December 14-én jelent meg az Egyetértésben a legfrissebb Kossuth elmélet, melynek elolvasása és széles körben való megvitatása után határozta el magát a város az agg kormányzó megválasztására. „Kormányzó Ur! A keleti kérdésben irt utolsó levelében oly híven tolmácsolta Magyarország közvéleményét, hogy abba mindnyájan, pártkülönbőség nélkül belenyugodtak, azt elfogadták és magukénak vallják. Ily körülmények közt és midőn okunk van azt elhinni, hogy bizonyos magasabb körökben kormányzó úr által kifejtett nézetekkel és a magyar nemzet érdekeivel ellenkező politika követetik, mi az első alkalmat, melyet nekünk közbecsülésben élt képviselőnk kora elhunytá nyújtott, felhasználjuk arra, hogy a magyar nemzet közvéleményének egy újabb megnyilvánulása által azon politika mellett tüntessünk, melyet kormányzó úr s vele az egész magyar nemzet magáénak vall. Ezen okok indítottak bennünket arra, hogy bátorságot vettünk magunknak, hogy az ön nagy nevét tűzzük zászlóinkra akkor, midőn új országgyűlési képviselő választásra felhívtunk. Ceglédváros szerencsésnek fogná magát érezni, ha a körülmények úgy alakulnának, hogy lehetővé tegyék a magyar nemzet régi forró óhaját — önnek hazájába való visszatérését... Ceglédén, 1876. december 25. ötvenöt központi bizottsági tag.”

December 27-én közfelkiáltással képviselővé választották és azonnal, délelőtt tíz órakor a következő szövegű táviratot küldték Kossuthnak Collegno al Baracconeba: „A ceglédi választókerület mai napon országgyűlési képviselő választásra gyűlt össze, örök hálójának kifejezést adandó Önt mélyen tisztelt hazafi, egyhangú lelkesedéssel képviselőül megválasztá. Midőn kötelességemhez híven erről értesíteném, szabad legyen a választó kerület osztatlan reményének is kifejezést adnom: hogy ön mélyen tisztelt hazafi, az összeolvadt pártok ezen hódolatát kegyesen fogadandja. Nyújtó Pál választási elnök.”

Néhány nap múlva vették tervbe a küldöttség kiutazását Itáliába, elvinni a mandátumot. Ezen terv megakadályozására Kossuth lemondott egy január 5-én kelt levelében s ezt követő harmadnapon egy francia nyelvű táviratban.

A választás, a mandátum már csak ürügy volt, s január 21-én százket ceglédi, tíz nagyköri és két abonyi ember indult útnak a gőzössel. Pesten az egyetemi ifjúság küldöttsége várta őket és a rendőrség, mely körülfogta a diákokat, de a ceglédieket is, leszakította őket a lelkesen tüntető pesti nép sok ezres tömegétől. Mégis volt díszbéd a Hungáriában, eltartott este hét óráig, szünni nem akaró hazafias szónoklatokkal. Kilenekor indult tovább a vonatuk és útközben, átutazásuk hírére, minden állomáson százas tömegek éljeneztek őket. Harmadnap Milánóban éjszakáztak és január 24-én találkoztak a kormányzóval. Az előzékeny olasz vasutasok a szerelvényt Kossuth villája előtt állították meg. A százas küldöttség az eredeti negyvennyolcas ceglédi nemzetőr zászló alatt vonult be az öreg kormányzó udvarára. A korábbi nagy fogadkozás, hogy éghatóság kiáltásokkal lépdelnek a szent ember elé, meghűsült, a könnyekkel küzdő, javarészből vén parasztok inkább sóhajtottak és tipródtak egyik lábukról a másikra. Végül is a rutinos szónokok állították helyre az egyensúlyt. Egymásra lelt ismét a nép és hivatott vezére, „Mi ott szeretnők látni hazánkat, ahol te vagy, és tégedet ott, hol van hazánk!”

Hegeaüs Károlynak, a Százasküldöttség tagjának ajánlott Kossuth-kép (Apáti-Tóth Sándor repr.)

ve énekszóval és lúdgégelevessel, folytatva sültekekkel és jó borokkal, fűszerezve szónoklatokkal és üdvözlő táviratok fölolvásával, beszámoltak a Kossuth-alapról, az általuk adományozott, jó tanuló ceglédi diákok ösztöndíjáról, a Kossuth nevet viselő gimnáziumról, majd a Kossuth körről, melynek háromszáz taglétszáma volt a századfordulón és Kossuth Ferenc volt a díszelnöke. Olyankor szót ejtettek a Kossuth körtéről, mely gyümölcsöt kilencven évvel ezelőtt *Gelsei Biró Vince* kisbérvarsányi volt negyvennyolcas honvéd huszárszázados nemesített és egy köteggel oltógallyal ajándékozta meg őket.

Az újjászervezett Százasküldöttség 1973-ban átalakult múzeumbarát körre. Van elnöke, titkára és nagy summa pénze a jelentős tagdíjakból. Tagjai jelen vannak az időszaki kiállításokon, tárlatlátogatásokon, továbbra is ápolják a magyar polgári forradalom hagyományait és elsődendő feladatuk a történelmi és néprajzi emlékek gyűjtése. Számos tag hozza be a múzeumba a régi házakból kimustrált használati tárgyait, de hozzák a paraszti élet ittfelajtott munkaeszközeit és a felbecsülhetetlen értékű feljegyzéseket, a régi szerződéseket és végrendeleteket, a különböző nemzetségek sárgult iratait, a gazdálkodási följegyzéseket és a leltárkönyveket. Begyűjtik a tanyák bútoraikat s az öreg konyhák, kemencék cserépfazekait, a baromfiudvar és az istállók, ólak fölszereléseit.

Tavaly szeptember végén résztvettek egy kétnapos autóbustúrán. Meglátogatták a monoki Kossuth-múzeumot, Szerencs, Sárospatak, Sátoraljaújhely történelmi nevezetességeit. Nagyban tervezetük a turini látogatás megismétlését, annak egy év múlva leendő százszázadik évfordulóján, a nagyapák útján Itáliába, ahová a fölszabadult jobbágyok elmentek megköszönni a földet és az emberi jogokat.

Ötvenhárom 20—40 éves volt közöttük, ők legfeljebb gyerekkorukban láthatták Kossuthot, ellenben negyvenheten, 50—80 évesek, már állottak előtte a ceglédi piac-téren fegyveresen a most meglengetett zászló alatt. Ötven volt jobbágy, tizenegy kézműves és huszonkét értelmiségi akadt közöttük. És mert éppen venyigeszedésre volt alkalmas az évszak, többen közülük — a kormányzó engedélyével — megszedték bicskáikkal a szőlővesszőket. Azóta terem itt Cegléden a Kossuthszőlő.

A kormányzó egy dobozban száztizennegy aláírásával ellátott fényképét küldte el a ceglédi polgármesternek, az kiosztotta valamennyit a ceglédieknek, körösieknek és abonyiaknak. Számos család őrzi a turini remete arcképét ma is. Amelyik famíliának magva megszakadt, onnan behozták a múzeumba.

A Százasküldöttség együtt maradt. Minden január 24-én, a kormányzóval történt találkozás emlékére összejön a városi tanács dísztermében, közgyűlést tart aktuális politikai kérdésekről — korábban mindig ellenzéki hangon —, felsorolják az elhaltakat és beiktatják az új tagokat — anák helyére a fiakat. A közgyűlést ebéd követte a Népkörben, kezd-

BÉKES ISTVÁN:

PEST MEGYEI BARANGOLÁSOK

(Kossuth Könyvkiadó, 1975. 398. old.)

Meg kell mondanom, kevés olyan rokonszenves könyvet olvastam mostanában, szinte egyvégtében, mint *Békés István* Pest megyei barangolásait. Hozzáteszem, hogy másodjára, mert három éven át vasárnapról-vasárnapra vártam a sorozat folytatását (mind a 120-at) a Pest megyei Híriapban. A tudós szerző most szinte új arcú könyvet formált a sorozatból, anyagát saját belső törvényei szerint osztva a barangolás jellegéből adódó, a megyét bemutató fejezetekre.

Kik nyertek sokat ezzel a könyvvel? Mindazok, akik a maga sokoldalúságában kívánnák megismerni Pest megyét. Nyerneke vele azok is, akik többé-kevésbé ismerik a megye helytörténelét, nekem például kitűnő szórakozást is jelentett a munkát írói alkotásként olvasni. Ugyanakkor ez az irodalmi útirajgyűjtemény a megye jelenének nagy értékű adattára is; ezáltal is értékes körképet nyerünk a megye legújabb kori történetéről.

Nehéz lenne ezt az „adattárat” községenként követni, példákat mégis idézünk. Az író feljegyzi, hogy Dányon, Kókán, Tóalmáson vagy Zsámbokon valaha magánkezdeményezésből folyt gobelinhímzés, ma a Gobelin HTSZ 2800 tagja 600 000 USA-dollár értéket termel, emellé felvázolja a gobelinművészet kisportréját is. Megtudjuk, hogy Sós-kúton, amely Anonymus szerint is Campus Putei Salsi, „Huszonyole kilogrammos falazóblokkokat, vagy 57 kilogrammos dupla blokkokat fűrészelnek ki a község központjától két kilométerre emelkedő hegy oldalából”, majd az olvasható, hogy a fejtést a múlt században olaszok kezdték. Mindez tovább színesedik, mert említi Békés De Bonoékat, az utolsó olasz családöt is.

Az író közvetlen személyes jelenléte különben is színezi a könyvet. A De Bonookról jut eszébe, hogy felesége is beköltözött talján familiából származik. Nagykörösnél azt említi, hogy dr. Törös Lászlóval, a kiváló Arany-kutatóval még 1917-ben, debreceni diákként együtt rendeztek Arany-ünnepélyt. A mai, gyönyörűen helyreállított főtű kastélyban járva azon tűnődik, hogy milyen is volt a kastély 1945 őszén, amikor *Leonyid Szoboljev* író társaságában itt járt, és „egy ifjú pedagógus házaspár ápuolt-gondozgatott a romos kastélyban apátlan-anvátlan, háborúban elárvult gyerekek”.

Ugyanakkor művelődéstörténeli összegzést is találhatunk az útirajzokban. Szinte hiányzó műfajt pótolva, összegzi a különböző emlékek állapotát, jelenlegi helyzetét, feljegyzi, ha egy kastélyt jól hasznosítottak, mint pl. Gyömrőn a Teleki-kastélyt gyermekotthonnak, vagy Süllyáson az egykori Sötér-kastélyt általános iskolának; de nem titkolja, ha szerinte más sorsot érdemel egy-egy műemléképület. Hírt ad könyvünk a megye múzeumairól, más-kor fontos helyi eredményekről tudósít. Megtudjuk, hogy Abonyi Parasztkrónikák címmel a helyi múzeum xeroxon sokszorosítva tett közzé fontos forrásokat. Ilyen válogatás a megye többi múzeumának anyagából is elkélne.

Az útirajzsorozat figyelmeztet a megye irodalmi hagyományaira (Visegrádnál pl. *Kisfaludy Károly*, *Petőfi* versére, *Arany János* tragikus és vig balladájára), de utal a közelebbi emlékekre is.

Amint arra dr. *Lőkös Zoltán* előszava is utal, az első folytatások után a szerző maga is egyre szélesebb körű kutatást végzett, forrásokat, helytörténeli kiadványokat vett kézbe. Ez sok esetben ki is tűnik az írásokból.

Dönti Péter — Bogár Imre társa — alakját említve Békés István a sziget-szentmiklósi Vöö Imre szakkörvezető krónikáját idézi, viszont egy Erdei Ferenc idézet lelőhelyére, vagy a Montesquieu ráckevői látogatását említő tanulmányra szerzőnk már nem hivatkozik. Egy későbbi, újabb kiadás esetén ezt érdemes lenne pótolni. A honismereti mozgalom résztvevői bizonyára örülnének, ha a felsorolt és más, szövegbe épült adatokat a forrásig követhetnék.

Ezt a könyvet egyszerre is végig lehet olvasni, de még jobb ismételtlen kézbe venni. Nemcsak a helységenkénti írások, de a hozzájuk társuló felvételek (Gárdos Katalin munkái) is beszédesen igazolják, hogy mennyivel szépült, gazdagodott Pest megye az elmúlt harminc év alatt. Tanulságos olvasmány lesz Békés István könyve a későbbi évtizedeknek is: pontos, művészi fejezetei nyomán elmondhatjuk: Ilyen volt Pest megye 1975-ben.

Kovács József László

SZÉKELY VÉRTANÚK, 1854

(Kriterion, 1975. 242 oldal)

A Téka sorozat újabb kötetei között jelent meg Székely vértanúk 1854 címmel a Makk József és Gál Sándor által vezetett Habsburg-ellenes mozgalom dokumentumaiból egy gyűjtemény. A válogatás és a bevezető tanulmány Károlyi Dénes kolozsvári történész munkája. A Téka sorozatot szerkesztő Csehi Gyula és Mikó Imre gondos és körültekintő munkájának köszönhetően, Körösi Csoma Sándor, Deák Farkas, Bölöni Farkas Sándor, Wesselényi Miklós, Torma Zsófia, Mentonich Ferenc írásai és az erdélyi jobbágyok panaszlevelei után az ezernyolcszázötvenes évek legjelentősebb székelyföldi politikai mozgalmát is megismerheti a történelmi múltunk iránt érdeklődő olvasó.

Vajon mit tud a mai fiatal az 1854-es vértanúkról? A tankönyvekben található néhány soros utalás legfeljebb az érdeklődést keltheti fel. A kutatókon és a szenvedélyes könyvgyűjtőkön kívül, úgyszólván hozzáférhetetlenek azok a forrásértékű írások, amelyekből megismerhető a mozgalom vezetőinek tragédiája.

Kossuth és Makk az emigrációban kidolgozták a felkelés tervét, az úgynevezett Tervvázlatot (1851). „A felkelést nem lehet sem strázsára, sem csatarendbe állítani. Pedig csatarend kell, kész és rendezett” — írta Kossuth (Kossuth Lajos levele Meszlényiné Kossuth Zsuzsannához). A száműzetésben élő kormányzó, aki minden energiáját az európai közvélemény és politika megnyerésére fordította, írásbeli felhatalmazást adott Makk József ezre-

desnek a Habsburg-ellenes hazai mozgalom megszervezésére. A megbízólevélben világosan megfogalmazta, hogy az ország elnyomói ellen folytatott harcában arra az elhatározásra jutott, miszerint a „nemzeti felkelést azonnal megindíthatom, s Isten, nemzetem s szövetséges népek segédelmével biztos győzelemre vezérelhessem”. (Kossuth Lajos felhatalmazása Makk Józsefnek.) Makk Józsefnek az volt a feladata, hogy Mazzini konspirációs rendszere segítségével a felkelést megszerveze. Az eredeti elképzelések szerint „a Székelyföld képzendi az organizációk és operációk bázisát”. A mozgalmat Makk József Bukarestből viszonylag könnyen irányíthatta és a fegyverek bejuttatása a Kárpátok átjáróin keresztül aránylag kevés erőfeszítéssel is megvalósítható feladatnak tűnt.

A székelyek között a közhangulat is kedvező volt. Ennek bizonyítására elég egy látszólag jelentéktelen adatot említeni: A székelyföldön a legtöbb újszülöttet (Kossuth után) Lajosra és (Bem után) Józsefekre keresztelték. Ebből a „jelentéktelen adatból” nem nehéz a lélekben érlelődő belső ellenállásra következtetni. Ez többet mond, mint a külső elfogadtatást képmutatással tetéző, szerepjátszásra utaló adatok sokasága. Amint ez lenni szokott, a titkosrendőrség is buzgón tevékenykedett, a jelentések ezreit küldte Bécsbe.

A székelyföldi titkos szervezkedés vezetéseivel Török János marosvásárhelyi tanárt bízták meg. A Mazzini-féle konspirációs elképzelésnek megfelelően, az országot területi egységekre osztották. A csíkszéki terület vezetője Veress Ignác, a csíksomlyói ferences kolostor

főnöke volt; Háromszék élére Horváth Károly került, Udvarhelyszék és Barócsház vezetőjét Gálffy Mihályra bízták, Marosszék és Aranyosszék élére Biró Mihály kisgörgényi földbirtokost tették. Végül is a hatóságok felfedték a mozgalmat, vezetőit az árulás rendőrkézre juttatta. A letartóztatások után Makk József Erdélybe küldte Várady József volt honvéd főhadnagyot, hogy szabadcsapatokat alakítson a székely lakosságból. Őt is elfogták és kivégezték. A Habsburg-ellenes mozgalom elbukott. Török Jánost, Gálffy Mihályt, Horváth Károlyt a marosvásárhelyi Postaréten, Várady Józsefet, Bartalis Ferencet Sepsiszentgyörgyön akasztották fel. Rajtuk kívül nagyon sok résztvevőt ítéltek súlyos várfogságra. A hatalom nem kegyelmezett.

Egy forrásgyűjtemény akkor minősíthető jó összeállításnak, ha a közölt dokumentumok átfogó képet nyújtanak a mozgalomról vagy a történelmi korról, amelynek bemutatására hivatott. Ebből a szempontból vizsgálva a Károlyi Dénes által szerkesztett kötetet, elégedettek lehetünk: az olvasó reális képet alkothat magának a Habsburg-ellenes mozgalomról. A közölt anyagban a korrajz az uralkodó, s ez egyik erénye a gyűjteménynek, hiszen az olvasóközönség elsősorban a szemtanúk és résztvevők vallomásaiból akarja megismerni a történelmi kort. Talán pontosabb így írni: a nagyközönség történelmi érdeklődését regényes történetekkel lehet felkelteni és lekötöni. A „regényes” itt nem a szépítést vagy a képzelet játékát jelenti, hanem az egykori valóság közvetlen, történeteken keresztül való megjelenítését, amelyre a naplók, a levelek, a feljegyzések közzététele a legalkalmasabb. Egyébként ez a szerkesztési mód magyarázza a Téka-sorozat sikerét. A kötet összeállítóját dicséri, hogy Gál Sándor, Kossuth Lajos levelei, Vass Pál, Veress Sándor naplójegyzeti

mellett Bálint Áron közhonvéd életrajzát és naplóját is közzétette. Szép, néhány mondatos megemlékezést olvashatunk Egyed Lajosné Dávid Irma nyolcvankét esztendő özvegyasszonytól, aki 1970-ben tollba motya Várady Józsefre vonatkozó értesüléseit.

A 48-as forradalom tévedéseiből tanulva az ellenállás szervezői, a magyarokkal együttlakó népeket is be akarták vonni a Habsburg-ellenes mozgalomba. Gál Sándor tervezetében „a románokkal való kibékülést” fontos feladatként jelölte meg. Ha pedig nem kívánnának résztvenni, mindent el kell követni, hogy „neutral maradjanak”. A kötetben olvasható az Európai Demokrata Bizottság — amelynek a nagy román forradalmár Nicolae Bălcescu és Kossuth Lajos is tagja volt — románokhoz intézett kiáltványa. Ebben ma is idősebben hangzó mondatok találhatók, amelyek egyben a mozgalom haladó jellegét is jelzik: „A nemzetiség; a népek szabadsága. A nemzetiség nem gyűlölet, bizalmatlanság vagy féltékenység; ez nem versengő, ellenséges, önző érzelm, melynek következtében barbároknak neveztetnek mindazok, kik valamely nép határain kívül laknak; ez nem olyan nemzetiség, minőre királyok, fejedelmek és főurak oktattak és tanítottak”.

A Habsburg-ellenes mozgalom a dunatáj együttlakó és egymásra utalt népeinek közös demokratikus hagyományával közö tartozik.

Mit ért a vértanúk áldozata? Ezt a kérdést már a kortársak is megfogalmazták. Az európai politikai helyzet nem kedvezett a felkelésnek s a mozgalom nem tudott tömegalapot teremteni. A vértanúk áldozata azonban nem volt hiábavaló. Magatartásuk és hazaszeretetük példává emelkedett. Minden nap tettekben él tovább nemzeti létet megtartó ereje.

Fábián Ernő

Kalotaszegi írás

A CSEMADOK 25 ÉVE

Kiadta a CSEMADOK
Központi Bizottsága
a Madách Könyvkiadó gondozásában
(Brautslava, 1974. 283 old.)

Ezen a címen jelent meg a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének évkönyve. A Szövetség — akkor „Kultúregyesület” — 1949-ben alakult a Csehszlovákiában élő magyar lakosság társadalmi, művelődéspolitikai szervezeteként. A legjelentősebb esemény volt ez abban az időben a magyar nemzetiség életében. Az 1948. évi februári forradalmi napok győzelme tette lehetővé, hogy az ott élő — nagyjából paraszt és munkás — magyar lakosság felszabadult a csehszlovákiai burzsoázia nacionalista rémuralma alól. — Az új, a munkáshatalom törölte az emberi jogoktól megfosztott állapotot, s rendelkezéseivel visszaadta a magyar nemzetiség számára az állampolgári jogot. Ilyen előzmények után született meg a CSEMADOK, hogy elkezdje munkáját a csehszlovákiai szocialista művelődéspolitikai célkitűzéseinek megvalósításáért — a maga területén. Azóta 25 esztendő telt el. E negyedszázados időszakban kifejtett odaadó, lelkes és táradhatatlan munkásságnak állít emléket és példaképet a könyv, okulásul mind a jelen-, mind pedig az utókor számára.

A díszes kivitelezésű könyv első oldalán Varga János országos titkár köszönti az olvasót a szerkesztő bizottság nevében. Majd Ludvík Svoboda tábornok, köztársasági elnök fényképe és írása fémjelzi a tovább nyíló lapokat. Aztán írások, korabeli beszédek és fényképek a megalakulásról, az első lépésekről: „Éljen a csehszlovák—magyar testvériség!” jelszavával. Fényképek a CSEMADOK alapító tagjairól, országos és helyi dolgozóiról, társadalmi munkásairól. Munkában, sorban megedzett parasztok, munkások, tanítók, tanárok, írók, tudósok és más értelmiségiek. Közöttük régi mozgalmi emberek, bolsevikok, partizánok, akiket éppúgy nem kímélt a burzsoá nacionalizmus népi—nemzetiségi „kollektív felelősségre vonás”-a, mint másokat. A sort a nagyok közül is a legnagyobb vezetői, kinek képe láttán megáll a lapozással az olvasó és tisztelettel adózik a nagy egyéniségnek: Fábry Zoltánnak, az írónak, a bölcsnek, a CSEMADOK örökös tiszteletbeli elnökének. A régiek közül ott van a képe

Major Istvánnak, Sas Andornak — a professzornak, az országos és helyi vezetők között is sok az ismert név: Ág Tibor, Bodnár Béla (Csoltó), Csanda Sándor (Kisújfalu), Fábry István (Rozsnyó), Koziner Imre (Rimaszombat), Dedák Sándor és Szabó Gyula) (Losonc) — ma már mind-mind ismert nevek —, jöllehet a képsor még nem is teljes.

Mint minden szervezetnek, a CSEMADOK-nak is működési szabályzata határozza meg feladatait, célkitűzéseit s azok megvalósításának módját és feltételeit. Eszerint a szervezet legfőbb feladata a szocialista társadalmi rend megvalósításának szolgálata a szlovákiai magyar lakosság körében. Ennek megfelelően munkája sokrétű, s ehhez sok kiváló képességű, a célért lelkesedő, öntudatos dolgozóra van szükség. Az emlékkönyvben közzétett eredmények — mint tények — bizonyítják, hogy ilyenekkel a CSEMADOK bőven rendelkezik.

A CSEMADOK-nak rendeltetéséből és jellegzetes helyzetéből fakadóan a fő cél mellett vannak különleges részfeladatai. Mindenekelőtt küzd a múltból fennmaradt nemzetiségi megkülönböztetések és viszályok okainak megszüntetéséért. A szlovák, magyar, ukrán és lengyel nemzetiségű lakosság egymás iránti megértéséért és megbecsüléséért. A népek nemzetközi szolidaritásának eszméjéért s a békéért. Egyik igen fontos feladata, hogy küzdjön az anyanyelvi művelés és művelődés (sajtó, könyvkiadás és iskolai oktatás) feltételeinek megteremtéséért. Comenius szellemében, a lenini nemzetiségi politika elveinek érvényesítése alapján.

A célkitűzések elérésére országos és helyi rendezvényeket szervez. Ilyenek a különböző ismeretterjesztő, népművelő és munkásmozgalmi kiállítások, szemináriumok, előadások, irodalmi napok és estek (író—olvasó találkozók), nyelvtanfolyamok, múzeumi emlékszobák, népi akadémiák. Vannak évenként, állandóan visszatérő országos rendezvények. Ünnepek. Ilyen mindenképp előt a Gömör megyei, Sajó-völgyi, Gombaszögi Fesztivál, minden esztendő július havának első szombatján és vasárnapján. Tízezrek gyűlnek össze messzi vidékekről, sok száz kilométeres távolságból — saját költségükön —, hogy gyönyörködjenek az országos versenyen legjobb eredményt elért együttesek játékában. Ilyen továbbá a komáromi Jokai Napok és a galántai Kodály-napok.

Ünnepséggel emlékeznek meg minden jelentős évfordulóról. A falusi és városi szervezetek egyformán ápolják a haladó hagyományokat akár irodalmi, akár művelődéstörténeti, művészeti vagy munkásmozgalmi múltról van szó. *Szenczi Molnár Albert, Csokonai, Petőfi, Jókai, Tompa, Madách, Mikszáth, Ady, József Attila, Móricz, Jedlik Anyos, Berzeviczy Albert* és mások mellett emlékesteken ismertetik a magyar nemzeti-ségi lakossággal a szlovák irodalom nagyjait (*Jankó Král, Hviezdoslav, Bozena Nemcová* stb.), de ott van a műsoron *Dosztojevszkij, Gorkij, Solohov* stb. életműve is. Igazi népművelő munka, szocialista tartalommal, a népek egymást-megbecsülésének lenini szellemében.

A CSEMADOK ezt a hatalmas munkát 521 helyi szervezetében végzi számos irodalmi színpaddal, csoporttal, körrel. „Rimaszombat, mint az irodalmi színpadi mozgalom első vidéki úttörője, továbbra is fáklyavivő. Itt *Horváth Júlia* és *Mács Zoltán* munkája nyomán a járásban valóban mozgalom-má nőtt e színpadi műfaj. *Simonyiban Bód Viktor, Gaál Gyula* és *Tamás Aladárné, Rimaszécsen Rigó László* vezetésével olyan színvonalat értek el az irodalmi színpadok, hogy az I. Tompa Mihály napok alkalmával magas színvonalú járási fesztivált rendezhettek.” — írja az emlékkönyv egyik fejezetében *Bodnár Béla*, a Szövetség e munkaterületének országos vezetője és irányítója.

Városok és községek a Csallóközben és Mátyusföldön, kicsi-kis falvak és bányásztelepülések a lankás hegyek tövében — egyik-másik alig 500 lakossal — irodalmi színpaddal, népművészeti csoportokkal — lanttal, tánccal, muzsikával. Öregek és fiatalok — sőt gyermekek, mert sok általános iskolának irodalmi színpada is van — egyaránt lelkes munkásai egy magasabb fokú társadalmi műveltség megteremtésének. Önmaguk

nemzetiségi kulturális életének ingyen misszionáriusai a napi munka és tanulás elvégzése után.

Külön virágzó működési terület a színpad. A népi ének- és zenekarok, táncscoportok (regösök, mesemondók) megalakulásával új lendületet kapott a Csehszlovákiában élő magyarság néprajzi anyagának gyűjtése. Néprajzi kutatócsoport alakult, amely a helyi tájegységek táncait, népszokásait és népdalait gyűjti. Ezek jellegzetes anyagát elsősorban az illető tájegységek együttesei iktatták műsorukba. A kéméndi, tardoskeddi, Rima- s Sajó-völgyi palóctáncok, az alsódoboki villózés; és banyahurcolás, a gombai és tejfalui dórejárás, a nyitragerecséri, koloni, hetényi stb. népviseletek mind-mind gazdagon gvarapítják az egyetemes magyar népművészeti kincsesárát. Sok helyen falumúzeumot, néprajzi szobát létesítettek (Lédec, Palást, Csiffár, Gyemes stb.). Több nyomdai kiadvány jelent meg a népdal- és néptánc gyűjtéséről: *Daloskönyv* (67 eredeti népdal), *Ag Tibor és Szijjártó Jenő: Száz szlovákiai magyar népdal, Eredeti magyar táncok...* A lelkes, öntevékeny gyűjtők munkája ma már szerves kapcsolatban van mind a Szlovák, mind a Magyar Tudományos Akadémia Népzene-kutató Csoportjának munkájával.

Az emlékkönyvet ismertettük a rendelkezésünkre álló szerény keretek között. Egy könyv ismertetése természetesen sohasem lehet teljes. Különösen nem ebben az esetben, amikor egy olyan társadalmi szervezetnek, mint a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének negyedszázadon át kifejtett, gondtal-bajjal is tűzdelt tevékenységének gazdag eredményeit tartalmazza. Úgy véljük azonban, hogy a hevenyészve kiragadott példákkal is elértük célunkat, nevezetesen azt, hogy megfelelő módon tájékoztassuk az olvasót.

Dr. Madarász László

MUNKÁSÉLET

Válogatás a jugoszláviai Szervezett Munkás című szakszervezeti lapból (Fórum kiadás, Szabadka, 1973. old.)

Fontos művel gazdagodott a jugoszláviai magyar munkásmozgalom szakirodalma. A szakszervezeti lapként indult *Szervezett Munkás* megjelenésé-

nek 50. évfordulójára *Munkásélet* címmel közzé tettek egy válogatást a lap gazdag anyagából. A kötet a vajdasági munkásmozgalom történetébe nyújt széles körű betekintést.

A *Szervezett Munkás* 1923. január 6-án indult a CRSOJ, vagyis a Jugoszláviai Munkás Szakszervezeti Tanács magyar közlönyeként, mint a belgrádi Or-

ganizovani radni testvérlapja. A szerkesztőség először Belgrádban volt, első szerkesztői munkások, szakszervezeti funkcionáriusok voltak. A lap megjelenését az tette szükségessé, hogy a jugoszláviai munkásmozgalomban sok ezernyi magyar munkás és agrárproletár is résztvevett, s nem rendelkeztek önálló sajtóorgániummal.

„A magyar nyelvű Szervezett Munkás megindítása a jugoszláviai munkásmozgalom egy nagy szükségletét fogja kielégíteni — írja a programadó cikk. — A nagyszámú magyarajkú munkás-ságnak módja lesz ekként nemcsak állandóan figyelemmel kísérni a szakszervezeti munkásmozgalom fejlődését, hanem élénken részt is venni a szakszervezetek újjáteremtésében, valamint a harcokban ...” (Köszöntő szavunk.)

A lap kezdetben németnyelvű közleményeket is hozott, számolva a nagyszámú németajkú munkással is. Megjelenése első pillanatától széles körű levelezőhálózatot épített ki a gyárak munkásaiból és az agrárproletárokból. Az első, 1923-as évfolyam csaknem zárólag ezeket az írásokat tartalmazza. Névvel vagy név nélkül megjelenő cikkekben tájékoztatást nyújtanak egy-egy helyi jelenségről, amelyek aztán okulásul szolgálnak a lap olvasói számára. Így értesülnek a munkások a más gyárakban folyó bérharccokról, sztrájkokról, s a harcok kimeneteléről (a Ferrum-gyári védelmi harc, Sztrájk a Ferrum gyárban, A subotcai munkásság sztrájkja, Rendőri erőszak). Ezek az írások széles körű olvasótáborra érdekeltek, az előfizetések száma mégis kevés volt, így a lapnak születése pillanatától súlyos anyagi nehézségekkel kellett küzdenie, míg végül még ugyanaz év júniusában — anyagi okokból — meg is szűnt.

A szüneteltetést a szerkesztők csak ideiglenesnek tekintették. Mégis két évig kellett várniuk, míg újra megjelenhetett az újság, 1925. június 25-én. Nyereség volt, hogy új kontóban, új szerkesztőgárda irányításával jelenhetett meg, ismét Belgrádban. A korábbi szerkesztés tanulságait levonva, egy tágabb horizontu, messzebbre tekintő, nemzetközi eszméket tartalmazó lap indult útjára. A még mindig elsősorban szakszervezeti orientációjú lap kommunista irányítás alá került. Az új szerkesztők — Domány János, Samu László, Heidrich Károly és Hegedűs József — látva, hogy az osztályharc sikere a munkások kultúrájától is függ, felte-

szik a kérdést, vajon milyen színvonalon áll a munkások képzése? Így született az első számok egyikében a „Mit olvasnak a munkások?” című írás, amely tárgyilagos felmérést készített a munkások írni-olvasni tudásáról s a rendelkezésükre álló olvasmányokról. E felmérés nyomán támadt a gondolat, hogy könyvsorozatot kell kiadni, hogy az irodalom klasszikusai eljussanak a munkások kezébe.

A Szervezett Munkás pályája tovább ívelt felfelé, amikor még 1925-ben Szabadkára költözött a szerkesztőség, s új szerkesztőgárda veszi kezébe a lap irányítását. Közéjük tartozik Harasztói Sándor, Csuka Zoltán, Kázmér Ernő, Somogyi Pál. A kommunista párt befolyása tovább növekedett. A vajdasági munkásmozgalom góca ebben az időben Szabadkára helyeződött át, s a lap így közvetlenebbül befolyásolhatta a munkások megmozdulásait. Szélesedett a látóköre is, a nemzetközi munkásmozgalom eszmei kérdéseiben indított polemikus cikksorozat, erőteljesen agitált a munkások szakszervezetbe lépéséért (Lőrinc Péter; Ketten beszélnek. A szervezetlen munkások helyzete), s a Vajdaságban csaknem 200 000-re tehető magyar agrárproletariátus problémáit is figyelemmel kísérte.

Az 1926—27-ben még megmutatkozó gazdasági válság, a belső piac szűkülése, az ipari termelés csökkenése egyre súlyosabbá tették a néptömegek helyzetét. Ennek hatására ismét erőre kaptak a vajdasági munkás- és parasztmozgalmak. Belgrádban, Zágrábban, Szabadkán jelentős sztrájkok zajlottak le, s a Szervezett Munkás részletes tudósításokat adott az akciókról. A sztrájkokkal egyidőben megjelentek a sztrájkterörök is, akikkel szemben élesen felvette a harcot (Júdások, Nyilatkozat).

A rendőrség a sztrájkok nyomán megkezdte a munkások tömeges letartóztatását, s vádat emeltek a Szervezett Munkás ellen is. A lap fennállása alatt 17 alkalommal állt a felelős szerkesztő bíróság előtt. 1928 után egyre szélesebb fronton folytatott aktív harcot a lap. 1929-ben Jugoszláviában újabb politikai válság jelei mutatkoztak. Január 6-án, egy államcsíny következtében létrejött a jugoszláviai monarcho-fasiszta diktatúra, amely elsőként betiltotta a politikai pártokat, szervezeteket és ezek orgánumait. A betiltott lapok között elsőként a Szervezett Munkást szüntették meg.

A Fórum kiadásában most megjelent válogatás a *Szervezett Munkás* tevékenységét kizárólag a politikai és munkásmozgalmi cikkek tükrében mutatja. (A válogatás *Burányi Nándor* munkája, aki kitűnő ismertető és elemző utószót is írt a kötethez.) Pedig a lapnak a munkásmozgalmi politikai szervezésén és irányításán kívül még egy igen nagy érdeme is volt. A munkások kulturális tájékoztatását is magára vállalta, s irodalmi, művészeti izlésüket is alakította. Ezért adott rendszeres és beható tájékoztatást a 20-as évek irodalmi és művészeti áramlatairól, vitáiról, s maga is alkotóan részt vett ezekben. Első ilyen jellegű elméleti írása, a *Burzsoá művészet* még mereven elutasítja a polgári társadalom által létrehozott művészeti alkotásokat, nem ismeri el azokat a hagyományokat sem, amelyekre építhet a proletárok művészete. Ez a szemlélet a *Mi a különbség* című

írásban tetőzik, a proletkult művészet-szemléletet teszi magáévá. De később a művészetfelfogás fokozatos érése is megfigyelhető, s megjelenésének utolsó évében a lap már az új, „szociális művészetért” száll síkra. Felfigyel bizonyos írói alkotásokra, s ezek elemzéséből egy osztályharcos, de tágasabb horizontú szocialista irodalomszemlélet bontakozik ki. Az újonnan meginduló *Híd* később joggal vallhatta szellemi elődjének a *Szervezett Munkást*.

Az irodalmi és művészeti írásokkal együtt alkotna a válogatás szerkesztés, és rajzolódott volna ki a *Szervezett Munkás* teljes arca. Egy újabb kiadásnak figyelembe kellene venni ezt a körülményt.

Mindezek mellett a válogatás nagy érdeme, hogy felhívta a figyelmet egy olyan jelentős forrásmunkára, amely nélkülözhetetlen a munkásmozgalm-történet kutatói számára.

Illés Ilona

A MISKOLCI FÖLDES FERENC GIMNÁZIUM ÉVKÖNYVE, 1974

Egy 414. tanévet befejező, nagymúltú iskola reprezentatív külsejű, tartalmas évkönyvét forgatom, olvasgatom, hogy rövid beszámolóit adhassak róla. (Előfoglaltan, a honismeret szemszögéből nézve a dolgokat.)

A rendhagyó 414-es számot az igazgató bevezetője indokolja. 1960-ban ünnepelte az iskola fennállásának 400. évét. Az akkori évkönyv a jubileum jegyében íródott. Ez a mostani, tisztelgés a 30. szabad évét ünneplő Miskolc városa előtt és összegezése a legutóbbi 14 esztendő eseményeinek, eredményeinek.

Az évkönyv fejezetei sokoldalúan mutatják be az iskola életét, mintegy a közoktatásunkban történt nagyarányú változások vetületeként. Az 57 fős tantestülettel és ezren felüli tanulói létszámmal dolgozó iskola impozáns eredményei számokban, kimutatásokban, beszámolóiban sorakoznak az évkönyv lapjain. Kitűnő forrásmunka iskolatörténet készítéséhez.

A Földes Ferenc Gimnáziumban sokféle természettudományi-tagozatos osztály működik: matematika, fizika, kémia, biológia, sőt számítógépi birtokában számítástechnikai oktatás is folyik, természetesen magasabb heti óraszámban. Ugyanakkor nagyon megnyugtató az év-

könyv alábbi megállapítása: „Korunkban tudományos-technikai forradalom zajlik le. Ennek hatása a természettudományos tárgyak oktatásának előretérése... Korunk embereszménye mégsem a félkarú óriás, a szakbarbár, hanem a sokoldalúan képzett, érdeklődő, művelt embertípus.” E cél érdekében az iskola sok mindent tesz. Vegyük őket sorra.

Az iskolai könyvtár 21 000 kötetével és rengeteg folyóiratával nemcsak a szabad idő okos eltöltésére ad lehetőséget (reggel 8-tól délután 5-ig van nyitva), hanem a versenyekre, dolgozatok, pályázatok készítésére is alkalmas hely. Témabibliográfiák készítésével növelik a könyvtár használhatóságát.

Érdekes, újszerű önképzőkori élet alakult ki 1968-ban. A havonta tartott üléseken az ifjúság alkotó munkáját nemcsak irodalmi jellegű művek — ilyenek is, pl. a Földes Kulturális Napok vagy a Sárospataki Diáknapok jutalmazottjainak írásai —, hanem nagyon változatos, sokirányú témakörök jellemezték. Egyéni előadások (éltélmények, tudományos pályázatok), de kollektív műsorok is: néprajzi bemutatók egy-egy osztály gyűjtőmunkájáról, gyűjtési élményeiről, irodalmi, történelmi emlékműsorok (Dózsa, Petőfi). Az önképzőkör munkájába bevonták a tanárokat is, akik saját érdeklődési területükről, kutatásaikról,

esetleg hobbijukról tartottak előadást. (Ezek között irodalomtörténeti, helytörténeti, néprajzi és zenei jellegűek is voltak.)

Kapcsolatot kerestek és találtak az iskola régi, neves diákjaival. Író-olvasó találkozókat rendeztek velük, muzeológusokat, néprajzkutatókat és más tudósokat, veteránokat szólaltattak meg. Mindezek a formák eleven, pezsgő önképzőkori életet teremtettek, s a kör tagságának állandó létszáma 200 körül mozgott.

A humán műveltség gyarapítását szolgálta a 25–45 fővel rendelkező Irodalmi Színpad is, mely többnyire önállóan szerkesztett, s nagyobb részt önállóan írt műsorokkal szerepelt és ért el országos sikereket is. Az „Öh szép farsang, kedves idő” — népi játékok forgatókönyvéért 3. díjat és a KISZ különdíját kapták. A „Szóljatok játszó, regölők” versenyében ezüst fokozatot nyertek. Az Irodalmi Színpad mozgósító hatása szinte mozgalommá növesztette a diákszín-padi munkát. 1973-ban már 11 osztály lépett a pódiumra a Földes Kulturális Napon.

Külön fejezet szól hagyományaink őrzéséről. „Az igaz hazafiság egyik ismérve nemzeti múltunk, kultúránk, helytörténetünk, haladó hagyományaink ápolása...” — idézem az évkönyvből. E cél megvalósítására három munkaterületet találtak a legalkalmasabbnak:

1. Az iskolamúzeum a 400 éves jubileumra rendezett házi kiállításból keletkezett. Anyaga három részre oszlik: iskolatörténet, várostörténet és a gimnázium megújult életének eredményei. 1974-ben új helyiségben, újjárendezve nyílt meg. Értékét növeli, hogy majdnem az egész berendezés házilag készült, az iskola tanárainak, diákjainak, fizikai dolgozóinak közös erőfeszítésével, és hogy a kiállítás nemcsak múzeumi feladatokat lát el, hanem fel lehet használni szakköri foglalkozásokra és délelőtti csoportos oktatásra is. A kiállítási szekrények szemléltetésre, anyagiárólásra egyaránt alkalmasak. Az üvegezett részben az éppen kiállított anyag található (iskolatörténeti dokumentumok, országosan is jelentős személyiségekké vált egykori tanárok és tanítványok — *Szemere Bertalan, Herman Ottó, Nagyváthy János* — munkássága, másrészt egy-egy tevékenységi ág, szakkör, sportkör dokumentumai.) *Földes Ferenc*, az iskola névadójának életrajza szintén méltó helyet kap a kiállításon. A bemutató egyik része cserélhető, színes összeállít-

tás a változatos, mindig új arcú iskolai életről. A tárolásra alkalmas részben a rendezett és folyamatosan gyarapodó dokumentációt őrzik albumokban, krónikákban, iratgyűjtőkben.

2. Időszakos kiállítások. Az iskola előcsarnokában elhelyezett vitrinek adnak lehetőséget időszakos évfordulókkal, megemlékezésekkel kapcsolatos alkalmi kiállításokra. Egy-egy tanévben szinte hónaponta cserélődik az anyag. Néhány téma az egyik év sorozatából: Dózsa-emlékkiállítás, jubileumi Petőfi-kiállítás, Borsodi Diáklapok, könyvtörténeti kiállítás, az iskolák államosításának dokumentumai, felszabadulási bélyegkiállítás. Külön megmozgatta az intézet egész ifjúságát a „Városunkról, iskolánkról — mindenkinek” kiállítás, melynek létrehozásában az iskola mind a 28 osztálya vállalt egy-egy részfeladatot.

3. A néprajzi szakkört *Istvánffy Gyuláról* a neves néprajzkutatóról, az iskola egykori diákjáról nevezték el. Legfontosabb tevékenységi ága a népi hagyományok gyűjtése, főleg Borsod megye területén. Az eddig gyűjtött anyag — kb. 1000 gépelt oldal — pályamunkákká formálva két múzeum adattárában van. A gyűjtőpályázatokra beadott dolgozatok nagyon változatosak: népi erdőgazdálkodás, kenderfeldolgozás, népi gyógyítás, kismesterségek, földrajzi nevek, népmesék, hiedelmek, lakodalmi szokások, bányász-hagyományok, 48-as hagyományok. Néhány diák kérdőívek kitöltésével 64 településről szolgáltatott adatokat a palóc-kutatás számára.

A gyűjtőmunkára pesti, debreceni és miskolci etnográfusok segítségével készítik fel a szakkör tagjait, s a gyűjtés során a legmodernebb segédeszközöket (keskenyfilm, diafénykép, magnó) is felhasználták. A szakköri munka eredményeit szóban az önképzőkörben és a Földes Kulturális Napon, írásban az iskolaujságban s legutóbb pedig önálló kiadványban ismertették.

A Földes Kulturális és Önkormányzati Nap az iskolai KISZ-szervezet legjelentősebb eseménye. Kora tavasszal rendezik, s itt válik lehetővé a tanulók némes versengése; vers- és prózamondás, ének és szólóhangszer, irodalmi színpadok vetélkedője, s a szakzsűri által elfogadott tanulmányok bemutatása.

Az iskolaujság „Jót, s jól” címen 1967. óta jelenik meg, általában évente négyszer. A hagyományok feltárását és őrzését jelzi néhány cikkcím: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei várak, Tardi la-

kodalom, Perczel Mór unokájánál, Kopjafák, Iskolánk története.

Az évkönyv végén 23 oldalnyi változatos fényképanyagot találunk az elmúlt 14 év mozgalmas munkájának dokumentumaként. És mégis valahogy hiányérzetem támadt, amikor végére értem az évkönyvnek, mely valóban imponáló összegezése egy jól szervezett iskolaközösség célratörő, eredményes munkájá-

nak. Az „aprómunkából” azonban nem kaptunk ízelítőt. Pedig egy érdekesebb tanulmányrészlet, gyűjtési eredmény színesebbé tette volna a beszámolót. Mert az, amit és ahogy a Földes Gimnáziumban csinálnak, sok tekintetben úttörő és példamutató, ezért részletesebb megismerése a honismeret munkásai számára is tanulságos lenne.

Czakó György

MÁNDICS MIHÁLY:

A CSÁVOLYI ISKOLA

(Tankönyvkiadó, Bp., 1975. 107. old. és melléklet)

A „Pedagógia időszerű kérdései hazánkban” című sorozatban megjelent kötet szerkesztője az előszóban azt mondja a szerzőről: „... az újfajta iskolaigazgatók olyan típusát képviseli, aki nem a nevelésmélet vagy a pedagógia egyéb területén nyújt teljesítményt, hanem a szervezés és a társadalmi kooperáció mestere”.

Ennek az iskolának nincsenek tudós tanárai, diákjainak nevét sem kapta szárnyra az országos hír, nem folynak az intézményben olyan kísérletek, amelyeknek kimenetelét érdeklődve figyelné az országos vagy akár a szűkebb szakmai közvélemény. Akkor hát végül is mit tudnak Csávolyon, pontosabban, mint tudnak jobban, mint az ország más falusi iskoláiban, mi indokolja munkamódszerük, tapasztalataik közreadását?

Tudják mindenekelőtt, hogy az iskola ma még nem hagyatkozhatik kizárólag azokra az anyagi eszközökre, amelyeket az állami költségvetés ad a számára, s ezzel a helyzettel még bizonyára hosszú ideig számolni kell. De Csávolyon azt is tudják, hogy a társadalmi segítség, még ha forintokban mutatkozik is, elsősorban mégsem anyagi természetű, hanem szellemi, társadalmi, közösségi értékeket szabadít fel, s legfontosabb benne az, ami a kialakulás folyamatában, a közösségi, társadalmi kapcsolatok jellemformáló erejében realizálódik. Így válhat fontos pedagógiai funkciók hordozójává egy, az eredeti helyén kiselejtezett, elavult gép vagy egy szívességből elfuvarozott kocsi hornok, s emelkedhet piaci értékének többszörösére.

Mi különbözteti meg azt a segítséget, amelyet a csávolyi iskola egy-egy helyi üzemtől, intézménytől kér és kap a „tarhálás”-tól? Mindenekelőtt talán az, hogy az ilyen kapcsolatok a csávolyiak gyakorlatában mindig két oldalúak. Vagyis ők nemcsak kérnek és kapnak, hanem mindig adnak is: műsort, munkát, s mindent, amire képesek.

Óhatatlan, hogy felmerüljön az olvasóban a kérdés, mennyit segít ebben a szervező munkában az iskolaigazgatónak az az „apró” többlet, amelyet más falusi iskolaigazgatókkal szemben élvez, az hogy országosan ismert ember, országgyűlési képviselő? A könyv írója is őszintén tárgyalja ezt a kérdést és félreérthetetlenül megmondja: nagyon sokat. Csakhogy Mándics előbb volt közösségi ember, előbb munkálkodott az iskola és a társadalom kapcsolatán, mintsem hogy országgyűlési képviselő lett volna.

Másrészt az is nyilvánvaló, hogy a Mándics könyvében leírt problémákkal más igazgatók is küzdenek, s különböző színvonalon és eredménnyel meg is birkóznak velük. Így a könyvben olvasható leírások módszertani tapasztalatcserének is minősíthetők, s bizonyára nem egy ötlettel járulnak majd hozzá más falusi iskolaigazgatók munkájának színvonalasabbá tételéhez.

Ami a *Honismeret* olvasói számára Mándics könyvét a fentiekén túl még érdekessé teszi, az a csávolyi iskolában folyó magas színvonalú honismereti-helytörténeti munka, amelynek eredményeiről bőven szól a szerző a *Honismeret és hazaszeretet* című fejezetben. A függelékben az iskola honismereti szakkörének munkatervét is közli.

Mándics könyve nagyon hasznos kiadvány, s méltán tarthat számot a pedagógusok és általában a falu közéletével foglalkozók érdeklődésére. A könyv végén közölt fényképek illusztrálják az iskola technikai felszereltségét, s izdít-

tőt adnak az intézményben folyó sokszíni pedagógiai munkáról.

Ha valamit mégis — negatív előjellel — szóvá tehetünk a kiadványban, az a fogalmazás helyenkénti pongyolósága, amit szigorúbb szerkesztői munka kiküszöbölhetett volna. A másik pedig az, hogy a könyv szerzője több oldalon át sorolja fel azokat az országos, megyei és járási közéleti személyiségeket, akik a csávolyi iskola fejlődését segítették. Mándics minden bizonnyal okkal állít emléket a nevezettek tevé-

kenységének, de azt hisszük, hogy talán maguk az érdekeltek is jobb néven vették volna, ha nevéük nem ilyen módon kerül megörökítésre. És ha már nevek felsorolása mindenképpen szükségesnek látszott, talán helyesebb lett volna, ha azoké kerül a listára, akiket a szerző most így említ: „A felsorolaton kívül még a tanácsstagok, szülők, gyermekek, helybeliek és nem községünkben lakó emberek segítettek munkánkat.”

Dr. Csulák Mihály

DR. JÓKAI MÓR:

KERTÉSZGAZDÁSZATI JEGYZETEK

(Mezőgazdasági Könyvkiadó,
Bp., 1975. 80 old.)

Jókai Mórt a regényíró, a nagy magyar mesemondót ismerjük. Azt is tudjuk róla, hogy szeretett kertészkedni, mai kifejezéssel élve a szőlő és a gyümölcsös volt a hobbjá, kedvenc időtöltése, pihenése. De hogy ennyire szeretete, ilyen lelkesedéssel, korabeli, sőt ma is helytálló szakértelemmel kertészkedett,

ezt csak most ismerhettük meg a Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat új kiadásából: Jókai Mórnak 1896 óta meg nem jelent írásából, a „Kertészgazdasági jegyzetek”-ből.

Szakkönyv ez, vagy olvasmány? Mindkettő. Figyelmet lekötő, érdekes gazdaságtörténeti elemeket tartalmazó, elbeszélő szakkönyv. Saját munkáját, tapasztalatait írja le Jókai, bukásait azért, hogy más elkerülje, sikereinek titkát, hogy tanuljanak belőle kortársai. Közben megismerjük a szőlészet és gyümölcsstelepitések múlt század végi helyzetét, problémáit. És el kell ismernünk: néhány jó módszert a ma embere is tanulhat.

A házkörüli szőlőben, gyümölcsösben még mint szaktanácsadó könyvnek is jó hasznát lehet venni.

Hogyan szánta rá magát Jókai egy kertészeti szaktanácsadó könyv kidolgozására — éppen a „Kárpáthy Zoltán” írása közben, amikor ezért a könyvért a kiadójától még „dorgatoriumot” is kapott: „Hallja az úr! Vagy regényt írjunk, vagy paszulyt öntözzünk.”

Ő maga ad erre választ:

„No hát én jogot érzek ehhez a messze elhordó kérdéshez hozzá szólni; mert énnekem van filloxerám is, peronoszporám is, dematoforám is, melyek a szőlőkerteimnek kétharmadát, a míg azokat nem védtem, teljesen elpusztították; — s mikor aztán a megmaradt harmadrészt védelmezni kezdtem (Molnár István igazgató oktatása szerint), küzdelmemet tizenhárom év óta évről-évre fokozott diadal jutalmazza; úgy hogy ez a megmaradt szőlőkertem soha szebben nem díszlett, mint a mióta a hármas ellenség ostromolja...”

És leírja a 13 év küzdelmét a hármas ellenséggel úgy, hogy olvasása a regény

élvezetét, megfigyelése a szakkönyv ismereteit nyújtja. Egyszerűek és meggyőzőek elvei, nemcsak azért, mert saját tapasztalatára épül, hanem mert kifejezőmódja eredeti, mindenki értelméhez szóló.

„A szőlő nem engedelmes jobbágy, mint a krumpli, a ki tudja már a kötelezettségét: — a szőlő a szolgabíró, aki munkára hajt s halasztást nem enged. Aki szőlőt ültet, nagy urat vesz magának.”

Vagy a rigolirozás szükségességéről lehetne-e meggyőzőbben szólni, mint így: „Mert rigoliroztatni jó magyarul annyit tesz, mint a gazdának saját földjét mégegyszer megvenni.”

Jókai Mór a kertész, saját megfigyelése alapján még a tudományos állásponttal is szembeszáll:

„Előbbeni följegyzésemben egy mérész állítást kockáztattam: azt, hogy a mézharmat teremti elő a levéltetűt, amit eddig valamennyi természettudós megfordítva állított, hogy a levéltetű fecskendi ki magából a mézharmatot.

De ez határozott valótlan!”

És érvel két oldalon keresztül amiből az tűnik ki, hogy megfigyeléseket, feljegyzéseket végez, hipotéziseket állít fel és ismeri a tudományos eredményeket, állásfoglalást.

De ki, vagy mi Jókai tanítója e kényes tudományban, mint a szőlő és gyü-

mölcsstermelés? Leírja, hogy amikor a svábhgyei telkét megvásárolta Schweitzer hegedűgyárostól, az csak gödör, törmelék, bozót volt, amibe még borz, kigyó, sőt róka is lakott. Feltette magának a kérdést:

„Hol kezdjem én most a munkát ebben az amerikai ösbozótban?”

Hát csakhamar jött valaki, aki meghozta a kérdésemre az illetékes választ. — Ez volt az északi szél.”

Aztán ilyen fejezetcímek következnek: „Hogyan fogtuk meg a földet?” „Az én módszerem a víz megfogására.” „Hogyan fogtuk meg a napot?”

Ezalatt a címszók alatt komoly agrotechnikai tanácsokat kapunk úgy, hogy észre sem vesszük, mert mintha regényt olvasnánk.

Végül olyan csemegével is szolgál, mint a sziklakert-létesítés, fügefanevelés, májusi fagy elleni védekezés.

A könyv mindössze 80 oldalas. Aki szereti a kertészetet és Jókai nyelvezetét, az a könyv elolvasásával egyszerre szerez magának szellemi élvezetet és szakmai tudást.

Jókai Mór ebben a könyvében írja: „A gyümölcskertész a jövőendő számára dolgozik”. A nagy mester e könyvével a ma emberének is üzen: szeressük, értjük, fejlesszük kertjeinket és használjuk fel ehhez elődeink ismereteit is.

Szegő Lajos

LENGYEL DÉNES:

BENEDEK ELEK

(Gondolat, Bp., 1974. 276 old.
és 22 fénykép)

A mindnyájunk által ismert és tisztelt irodalomtörténész, Lengyel Dénes tollából *Benedek Elekről* szóló monográfia jelent meg. Elsőrendűen abban segít bennünket ez a munka, hogy Benedek Elekét ne csak mint mesefírórt tartsuk számon, hanem novella-, regényírói, lapszerkesztői munkásságát is megismerhessük. De ugyanakkor személyiségét is közel hozza az olvasóhoz „az irodalomtörténész unoka”, aki művek, levelezések, egykori emlékek, saját kutatásai alapján bizonyítja be, hogy Benedek Elek valójában „több volt, mint Benedek Elek összes művel”. Aki egész életével példázta azt az életelvet, amelyet az 1929. augusztus 16-án *Szentim-*

rei Jenőnek írt befejezetlen levelében így foglalt össze: de „fő, hogy dolgozzanak...” Benedek Elek, Elek apó, Elek nagyapó dolgozott egész életében. Ezt legjobban a monográfiában közölt életút példázta és a kötet végén felsorolt „bibliográfiai tájékoztató”. Eszerint Benedek Eleknek mintegy háromszáz önálló kötetben megjelent művét tartják számon.

Hetven év (1859—1929) történetét ismerhetjük meg a monográfiából; egy gazdag élet minden rezdülését, örömét, gondját, bánatát, munkásságát, szülőföld-szeretetét, Erdővidék csodálatos tájait, a szülőhelyet: Kisbacont és környékét, majd az itt épített kúriát, melyben emlékházat rendezett be a hálás utókor.

Benedek Elek pályafutását, irodalmi, közéleti tevékenységét a szülőföld, a családi élet élményei, az udvarhelyi kollégium, a gyűjtőutak, a képviselőválasztás, az újságíráskodás, a csángó kite-

lepités élményei határozták meg. Benedek Elek igazi hazája a Székelyföld. A családi hagyomány, az ősi föld, a falu népe és költészete is ide kötötte; bár Budapesten töltötte élete nagy részét (1919-ig), ott mégis örökké „vendég”-nek érezte magát. A köteleességteljesítésnek, és a feladatok vállalásának hagyományát — mely egész életét meghatározta — a szülőktől, elsősorban apjától örökölte.

A mesélő, a meseíró Benedek Elek mellett talán a népköltési gyűjtő a legjelentősebb, aki Kriza János nyomdokain jár. De nemcsak a szépiró, a meseíró, a népköltési gyűjtő, hanem az újságíró, a lapszerkesztő Benedek Eleket is megismerhetjük Lengyel Dénes monográfiájából. Szerkesztője, munkatársa az Ország-Világ képes hetilapnak, a Nemzeti Iskola tanügyi hetilapnak, a Magyarság és a Magyar Világ napilapnak, a Magyar Kritika folyóiratnak, a Néptanítók Lapjának, majd a Jó pajtás, a Cimbora című gyermekújságnak. Újságírói munkásságát — olvashatjuk — „a szerkesztő hozzáértése, esztétikai igényessége, erkölcsi szigorúsága” jellemezte. Olyan munkatársai voltak pl. a Nemzeti Iskola című tanügyi hetilapnál, mint *Gárdonyi Géza, Palágyi Lajos, Gaál Mózes, Jancsó Benedek*, akik tanítók, tanárok, de ugyanakkor jelentős írók is voltak.

A meseíróról megtudjuk, hogy „meséinek sokasága olyan tengerre emlékeztet, amelynek eddig még csak a partvidékét kutatták fel. „Meséinek, történeteinek színtere a szülőföld, szereplői pedig a falu ismert alakjai. Meséiben az erkölcsi motiváció foglalkoztatta legjobban. Lengyel Dénes így ír erről: „A magyar mese- és mondavilág erkölcsi, világszemléleti nevelőhatása azért jelentős, mert a szegényparasztok évszázados tapasztalatának, társadalmi viszonyainak, vágyainak tükröképpé mutatja be.”

Külön fejezetben Kovács Ágnes — a népmesék tudományos kutatója — elemzi Benedek Elek meséinek a nyelvét. A mesemondó Benedek Elek „stílusával veszi birtokba a mesét” — olvashatjuk. Stílusát a közvélemény is a magyar nép mesemondó nyelvének tekinti.

Aligha sokan ismerik Benedek Elekét, a történetírót. Pedig a „Magyar nép múltja és jelene” című 2 kötetes műnek, valamint a 18 kötetre tervezett „Nagy magyarok élete” című sorozatnak — 13 kötet készült el — ő a szerzője. Ezzel a sorozattal az volt a célja, hogy történelmi ismereteket nyújtson és formálja a felnövekvő nemzedék tudatát.

Mely emberi őszinteséggel, szeretettel ír Lengyel Dénes Benedek Elek „Édes anyaföldem” című 2 kötetes munkájáról, melyet 60 év önéletrajzi vallomásának tekinthetünk. Híven tükrözi Benedek Elek emberi tévedéseit, politikai bukásait, naívságát, őszinte jellemét. Vallomás a szülőföldről, a családról, falujáról, népéről. Beszámoló sokoldalú, gazdag tevékenységéről. Memoár, korrajz és napló egyszerre.

1919-ben hazatért szülőföldjére. Az a célja, hogy realisan mutassa be a Székelyföld világát, de úgy, hogy „ne teremtsen tájirodalmat”. Író, újságíró, szerkesztő, a gyermekek — és mindenki — Elek apója, aki távol a világ zajától szervezi, igazítja az erdélyi magyar irodalmi életet. Hitvallása, hogy Petőfi zászlaja alatt a fiatalokkal akar harcolni. A Petőfi centenáriumnak számára az erdélyi magyar irodalom programjának meghirdetését jelentette. A gyermekek és a szülők nevelőjét ismerhetjük meg a Cimbora című gyermeklap szerkesztőjében. 1923-ban vette át a lap szerkesztését és folytatta 1929. augusztusáig, amikor halálával a lap is megszűnt.

Bemutatja Lengyel Dénes Benedek Elekét, mint Ady védelmezőjét, a budapesti „székely-est” szervezőjét, a falu és város közelítésén fáradózó közéleti embert, aki felolvasóesteken igyekszik e két világot egymással megismertetni, egészen 1929. augusztus 19-én bekövetkezett haláláig. Halálát szépen idézi Szentimrei Jenő „Vágtat az élet” című versében, midőn így ír:

„Vén fenyő a szírtíról

Így dől: tövestül, ám töretlenül.

Főindulásakor gyárkémény is így dől.
Egész ember így dől ki, emberül.”

Külön ki kell emelnünk még a Benedek Elek „Utóéleté”-ről szóló fejezetből a kisbaconi emlékházzal foglalkozó részt. Az író halálának 40. születésének 110. évfordulóján, 1969-ben nagy ünnepség keretében avatták fel, ahol a beszédet tartó Balogh Edgár többek között kiemelte: „Benedek Elek nemcsak író volt, hanem bölcs, szervező, népvezér, akiben a romániai magyarság jobbik eszére talált.” Javasolta, hogy ide gyűjtsenek össze mindent, ami Benedek Elek től származik, ami róla szól. Emlékháza „ne kegyhely legyen, hanem dokumentumait, megjelent kötetit nem nyitott és a jövőbe lendítő szellemi rajthely.” 1969. május 25-én nyílt meg az Emlékház kiállítás, melyet a sepsiszentgyörgyi múzeum kollektívája készített, gondozását, fenntartását pedig Ko-

vászna megye tanácsa vállalta. Az író életművének szerkesztői tevékenységének válogatását találjuk az egyik teremben. A másikban az író életét, pályafutását dokumentáló tárgyakat, eszközöket állították ki. Használati tárgyai, emléktárgyai, a látogatók koszorúi, ajánldéakai, fényképei találhatók itt. A kert is az író emlékét őrzi, hiszen fenyőit, gyümölcsfáit mind az író ültette. A kerttel szemben van a temető; benne Benedek Elek és felesége, valamint szülei sírhantja.

A kisbaci Benedek Elek Emlékkör életére vonatkozóan érdemes idézni *Bekke György* Feketeügy című könyvének egyik fejezetéből: „Az egyik vitrin fe-

lett Benedek Elek idézet: A román kétségtelen mesélt a magyarnak, úgyszintén a magyar is a románnak, íme a testvériség megvalósulása a mesevilágban. A vitrinben, az idézet alatt az első román nyelvű Benedek Elek kötet: A tálto kecke fordítása, a Ion Creanga Könyvkiadó gondozásában. Elek apó a román gyerekeknek is mesél ezután.”

Lengyel Dénes monográfiájáról összegzőként elmondhatjuk, hogy irodalomtörténetünkben hézagpótló. Gazdasága mellett fő erénye, hogy tárgyilagosan, nem pedig rokoni elfogultsággal mondja el mindazt, amit Benedek Elek-ről nemcsak illik tudni, de kell is.

Leblancné Kelemen Mária

A LADÁNYI HIRADÓ¹

A Püspökladány Nagyközségi Tanács lapja.

Az utóbbi években örvedelesen megszaporodott azoknak a helyi kiadványoknak a száma, amelyek egy-egy település életéről, jelenkori és múltbéli eseményeiről adnak rendszeresen híreket. Terjedelmük, tartalmuk és színvonaluk igen változatos, de közös bennük az a szándék, hogy a szűkebb közönségnek a szülőföldhöz, a lakóhelyhez való kötődését erősítsék. Ezeknek a községi híradóknak a sorában rangos helyet foglal el a Püspökladány Nagyközségi Tanácsának lapja, amely ízléses borítójában immár három esztendő óta jelenik meg, évente négy alkalommal.

Az első szám beköszöntőjében *Matolcsi Lajos* tanácselnök, a lap felclős szerkesztője tételesen felsorolja azokat a részterületeket, amelyekkel foglalkozni kívánnak, s ezek között szerepel a *helytörténeti felkutatás*, tehát a honismeret is. Lapozzuk hát végig az eddig megjelent számokat, s lássuk, mit sikerült megvalósítani ebben a bennünket különösen érdeklő témakörben.

A számszerint mintegy *harminc*, honismereti jellegű írást — műfajuk alapján — három csoportra oszthatjuk. Több mint *harmaduk* a „nagyobb” lélegzetvételű, *dokumentumértékű* cikk, a helytörténet legkülönbözőbb tárgyköreiből. Ezek színvonala, tudományos értéke már önmagában is olyan rangot ad a lapnak, amellyel kevés községi híradó dicsekedhet, s őszintén saj-

nálom, hogy szinte csak felsorolásszerűen említhetem őket. Mindjárt az első számban *Püspökladány régi címereiről* olvashatjuk *Kecskés Gyula* ismeretétését. Jó helyre tett írás, amelyből máris megtudjuk, hogy mit ábrázol a lap borítóján látható kép: Ladány eddigi címereinek állandó motívumát, az *őr-darut*, amely — a néphit szerint — rögtön tört a lábával, hogy ha elaludván elejtené, fölriadjon rá. Ugyancsak *Kecskés Gyula* ír *Kossuth* ladányi tartózkodásának körülményeiről, idézve a kormányzó Turinból írt, s az itt töltött egyetlen éjszakájára utaló levelét (73/2). Ugyanő közöl kultúrtörténeti csemegé-számba menő adatokat Ladány szülőteréről, *Mindszenthy Sámuel*-ről, aki egyebek mellett arról is nevezetes, hogy 200 évvel ezelőtt ahhoz hasonlót kezdeményezett, amit ma Olvasó népért mozgalomnak nevezünk (73/3). *Kecskés Gyulától* a további számokban találunk egy részletet *Püspökladány helynevei* című, kiadás alatt levő könyvéből (73/4), a *Rákóczi-féle* és az 1848—49-es szabadságharc ladányi vonatkozásairól (74/3), a XVI. századi Püspökladány lakosságának névsoráról (74/4), a község közoktatásának múltjáról (75/1), valamint további két fontos írást a község XVI. századbeli történetéről (75/2—3).

Tudományos értékük mellett olvasmányos is rendkívül élvezetesek *Lóherélő Nagy Sándor* emlékiratainak azok a részletei, amelyeket *Dorogi Márton* közöl, egyelőre hét folytatásban. Püspökladánynak az a neves, sőt nevezetes szülőtte — aki nemcsak a nevet adó foglalatosságról volt híres, de

¹Püspökladány, 1973. 1—4., 1974. 1—4. és különszám, 1975. 1—3., és különszám.

rejtélyes és csodás dolgokat is emlegettek felőle — elsőrendű kézirásos feljegyzéseket hagyott ránk a XIX. század első feléből. Ezek helytörténeti és néprajzi szempontból egyaránt értékesek. De megírta *Dorogi Márton* a község politikai életének felszabadulás utáni időszakát is (75/1), sőt arra is van gondolja, hogy szorgalmazza a ladányi népdalok összegyűjtését (73/1).

A püspökladányi születésű *Karacs Ferencről*, a XVIII—XIX. század fordulóján élt neves térkép- és rézmetszőről *Bellai Sándor* tollából olvashatunk életrajzi adalékokat (73/4).

Többféle szempontból is rendkívül tanulságos *Matolcsi Mária* gimnáziumi tanuló írása, amely a „Nem térkép e táj...” középiskolai pályázatra készült a *Hogyan hatott lakóhelyem népének életére a második világháború* című tanulmányának részlete (74/2). Tanulságos, mert nemcsak azt bizonyítja, hogy egy „mélyfúrás”-szerű kutatás milyen értékes történelmi adatokat hozhat felszínre, de azt is, hogy aki a lakóhely múltjához való szoros érzelmi kötődés légkörében nő fel, az már középiskolásként is komolyan és színvonalasan foglalkozhat a helytörténettel. Lényegében ugyanezt példázzák azok a riportszerű visszaemlékezések is, amelyeket a *Karacs Ferenc Gimnázium KISZ-szervezetének* tagjai gyűjtöttek és jegyezték le (74/2).

A Ladányi Híradó honismereti jellegű írásainak egy másik csoportját alkotják azok, amelyek a mozgalom nevezetesebb helyi eseményéről számolnak be. De szó esik itt *Csenki Sándor* Ladányban kiadott *Cigány népmesék* című gyűjteményének országos sikeréről (*Sípos János*, 73/1), a püspökladányi népi együttes — 1974-től Sárréti népi együttes — szerepléséről (*Csizmadia*

Lajos, 74/1), *Szűcs Sándor* 70. születésnapjára rendezett kiállításáról (*Matolcsi Lajos*, 73/4), a *Karacs Ferenc Gimnázium* néprajzi szakköre által gyűjtött Adatlár jelentőségéről (*Retegi Istváné*, 74/1) — és még nem is említettük meg az összeset.

Végül a harmadik csoportnak tekintetjük azokat az írásokat, amelyek egy-egy helyi, ipari-mezőgazdasági vagy szolgáltatói üzemet mutatnak be, s ennek során röviden szót ejtenek az illető üzem történetéről is. Nem kétséges, hogy az ilyen jellegű munkáknál még bőséges lehetőség kínálkozik az üzemek múltjának részletesebb feltárására.

Külön is meg kell emlékeznünk a Ladányi Híradó különszámáról, amely *Dunkó Imre* szerkesztésében, a *Sárrét hagyományos életmódja* címmel jelent meg, s az 1974. évi sárréti napok keretében tartott néprajzi tudományos ülésnek anyagát tartalmazza, s amelynek közzétételére méltán lehet büszke a ladányi tanács. A tanácskozáson *Balassa Iván*, *Dam László*, *Varga Gyula* és *Újváry Zoltán* tartott előadást, amelyekhez korreferátum kapcsolódott.

Már e rövid ismertetésből is bizonyára kitűnt, hogy a Ladányi Híradó példamutatóan gazdag, értékes honismereti anyagot tett közzé már eddig is. Befejezésként szeretném felhívni a figyelmet a Híradó másik nagy értékére: a változatosságra és az ötletességre. Nem egyszer s mindenkorra szóló szabvány szerint szerkesztik ezt a lapot, így nem érződik rajta a ráuntás és a sablonosság. Szinte minden számban találunk valamilyen új ötletet, friss elképzelést. Akárhogy is nézzük, az derül ki, hogy kedvvel, örömmel, szeretettel írják és szerkesztik a Ladányi Híradót.

Halász Péter

VASKA MIKLÓS:

HÚSZ KÜZDELMES ÉV

Göcseji Helikon,
Honismereti Közlemények 5.

(Zalaegerszeg, 1973. 115 oldal)

Az utóbbi években örvendetesen bővülő termelőszövetkezet-történeti irodalmat gyarapítja *Vaska Miklós* igen olvasmányos munkája, amely a Zala megyei Nova község közös gazdasága, a

„Göcseji Vörös Zászló Termelőszövetkezet” múltjával ismerteti meg az olvasót. A tetszetős külsővel megjelent kötet szerzője azt a folyamatot tekinti át, amelynek során a néhány családost tömörítő, közösen termelő csoportból a falu határain is túlnövő mezőgazdasági nagyüzem lett.

A könyv megírásához főképpen a termelőszövetkezet jegyzőkönyvei szolgáltattak adatokat, amelyeket a szerző más dokumentumok, korabeli sajtótudósítások és visszaemlékezések felhasználásá-

val, valamint saját élményeivel egészített ki.

A „Vörös Zászló” Termelőszövetkezet története egyben Nova község agrárszövetkezeti múltját is jelenti, hiszen az egészen rövid korai időszak kivételével a község egyetlen közös gazdasága volt ez a szövetkezet.

Vaska Miklós írása két teljes évtizeden keresztül, 1949-től 1969-ig mutatja be a termelőszövetkezet fejlődését, szigorúan kronológikus sorrendben, évről-évre követve az eseményeket.

Az első oldalak a felszabadulás előtti agrárviszonyokba és a földreform helyi eseményeibe adnak betekintést. A földosztás és a termelőszövetkezeti szervezés közti időszak mezőgazdasági és szövetkezeti helyzetéről azonban nem esik szó.

A termelőszövetkezet történetének leírása 1949 második felével, az ún. „kis tszcs” megalakulásával kezdődik, az első időszak gondjainak és eredményeinek ismertetésével folytatódik. Bemutatja a szerző, hogy a biztatóan induló kis községnek milyen gondokkal kellett megküzdenie az 50-es évek nehéz viszonyai között. Részletesen ír a szerző a falu életét felbolydító két eseményről, az erőteltetett tsz-szervezésről és a tagosításról. Tudósít 1956 nehéz napjairól és az ellenforradalmat átvészelt közös gazdaság helyzetéről. Részletezi a sikeres átszervezés előkészítésének és végrehajtásának eseményeit, amelyeknek eredményeképpen 1960 végére az egész község a szövetkezeti gazdálkodás útjára lépett.

A könyv további része a korszerű nagyüzemi termelés megvalósításáért végzett munkát mutatja be. A közös vagyon megteremtése és bővítése, a munkafegyelem megerősítése sok gondot jelentett, belső viszályok is nehezítették a falunyira bővült termelőszövetkezet helyzetét. A közös gazdaság azonban — amint a közölt adatok mutatják — felül tudott kerekedni a nehézségeken. A 60-as évek második felére megerősödött gazdasági alapok, jó jövedelmet elérő tagság jellemzi a novai termelőszövetkezetet.

A szövetkezet múltjának jellemzése a jubileumi, 1969-es esztendő eseményei-

nek leírásával zárul. Ebben a részben a legnagyobb teret a két szomszédos falu termelőszövetkezeteivel történt egyetülés kapja.

Vaska Miklós munkája mindvégig érdekes olvasmány, amelynek értékes vonása a sablonosság elkerülése. A szerző, mint az események tanúja, a közösség életének olyan fontos részleteibe is betekintést tud adni, amelyek a külső szemlélő előtt rejtve maradnának. A paraszti lélek vívódásainak, a nagyüzemi átalakulással járó emberi konfliktusoknak megmutatása sem hiányzik a könyvből.

A kötet azt tükrözi, hogy szerzőjét elsődlegesen a történések társadalmi jellemzői foglalkoztatják, ezeknek ad nagyobb teret. A gazdasági fejlődés tényei, összefüggései kissé háttérbe szorulnak. A termelés természeti és közgazdasági feltételeinek ismertetése is bővebb lehetett volna.

A szerkezeti tagolás alapvető szempontja az időrendiség. A különböző részek azonban túlságosan rövid időszakokat fognak át, s ez megnehezíti a fejlődés szakaszainak lehatárolását. Hasonlóképpen az áttekinthetőség rovására megy, hogy a számszerű adatok ismertetésénél a szerző nem él eléggé a táblázatos közlés lehetőségével.

A „Göcseji Vörös Zászló Termelőszövetkezet” múltját leíró könyvnek érdeme, hogy a szövetkezetet nemcsak termelő üzemként, hanem társadalmi szervezetként, emberi közösségként is bemutatja. Szerzője érdekesítő történelmi riportkönyvvé formálja, sok epizódot mutat be, érdekes és jellemző pillanatsfelvételeket ad a falu és a termelőszövetkezet életéből. A dolgok mélyére pillantani akaró munka azonban helyenként aprólékossá válik, a hosszabb idézetek nem mindig szolgálják jól a fejlődési folyamat bemutatását. Összességében azonban — ha nem is mezőgazdasági üzemtörténetként, hanem termelőszövetkezet-történeti krónikaként — jól szolgálja a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság kialakulásának teljesebb megismerését. Az érdeklődők számára hasznos olvasmány, a további kutatás számára értékes forrásmunka lehet.

Urbán László

Kalotaszegti írás

CSONTKARCOLATOK, PORSZARUK RAJZAI

Bevezető: Kovács Dénes, Szöveg: Dr. Molnár József, Rajzok: Ughi István.

Hargita megye művelődési és szocialista nevelési bizottsága. Népi alkotások és művészeti tömegmozgalom megyei irányító központja, Csíkszereda, 1975.

„Ez a képsor legalább olyan fontos egykori vizuális kultúránk megismerése és a jövődöbelnek kimunkálása szempontjából, mint a Balladák Könyve volt megjelenése idején népköltészetünk múltjának és jövőjének jobb megértése szempontjából” — idézhetném, ha nem is szó szerint, Péterfy László szobrászművész lelkesült szavait, amelyekkel, épp hogy megtérve erdélyi útvjáról, figyelmembe ajánlotta a szóbanforgó kiadványt. Magasra tette a mércét, féltem, csalódnom kell majd a műben. Nem így történt. Sőt, bizvást elmondhatom, művelődéstörténeti értéke vetekszik a Balladák Könyvével, s e témakörből legfeljebb egyetlen hozzája mérhető kiadványt tudnék még említeni az elmúlt évek hazai terméséből, az Erdélyi Zsuzsanna (és mások) által lejegyzett „apokrif” imádságoknak 1974-ben Kaposvárott (Kanyar József levéltárigazgató gondozásában) megjelent gyűjteményét. Míg azonban e két irodalmi szövegválogatásról képek hiányában is teljes értékű beszámolót lehetne írni,

addig a csíkszeredaiak vállalkozásának teljes súlyát felmérni kellő számú reprodukció segítsége híján egyszerűen képtelenség. Ha most mégis vállalkozom erre, csupán azért teszem, mert hallgatni róla viszont vétkes mulasztás lenne.

A csíkszeredai múzeumnak nem ez az első jelentős kiadványa. Bár anyagi—technikai lehetőségeik szemmel láthatóan minimálisak, sorra jelentetik meg a filléres kiadványokat, jobbára a gyűjtők, feldolgozók sajátkezü rajzaival illusztrálva, páratlan értékű népművészeti—kultúrtörténeti anyagokról. (Intő példái azoknak, akik nálunk, összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között, minduntalan a „keretek” hiányával mentetik a jóra való restségüket!)

A mostani kiadvány a tárgyi néprajz, ezen belül is az ábrázoló jellegű népművészeti emlékekkel foglalkozó szakágazat egyik legrégebb, legszebb, ugyanakkor — máris előlegezhetjük — legtöbb problémát rejtegető „vadászterületére” kalauzol el bennünket. A lőporszaruk karcolt díszítései, amint azt a kutatás már régen megállapította, a legarchaikusabb réteget képviselik népművészetünkben. Közülük kerülnek ki aránylag a legnagyobb számban a korai (XVI—XVII—XVIII. századi) datált emlékek is, amelyeknek számát ez a kiadvány nem kevesebb, mint 11 példánnyal gyarapította. (Pontosabban 12-vel, csak az egyik példányon az évszám nem olvasható.)

A rövid bevezető szöveg (Kovács Dénes) a kiadvány létrejöttének körülményeivel ismereti meg — tömondatos tömörséggel — az olvasót, majd a lőpor-szaruk egyenkénti bemutatása következik, a lehetőségig takarékos szövegezés-sel (Dr. Molnár József). Végül 41 képaládon összesen 54 rajz (Ughi István) mutatja be, példászerűen egzakt ábrításban, a csontrajzolatokat. (Legfeljebb az zavarhatja némileg az olvasót, hogy a kinagyított részletrajzok olykor, valószínűleg nem eléggé átgondolt képszerkesztési ötlettől sugallva, fordított képét adják az ábráknak.)

Ami a képanyag értelmezését illeti, abban a szűkös terjedelem miatt nagyon nyújthatott lényegileg újat a kisérőszövegek szerzője, inkább csak a már kialakult terminológiával próbálta szembesíteni a gyűjtőúttján felfedezett anyagot. Így is feltűnő, milyen magától értetődő természetességgel azonosítja a vissza-visszatérő jelek többségét egyik-másik égitesttel, illetve annak valamely fázisával, eltérően hazai folklór-kutatásunk némely nagyságaitól, akik a leg-első elemi csillagászati ismereteket is vonakodnak feltételezni a társadalomnak olyan rétegeiben, ahol pedig — mint például a lőpor-szarukat használó s eredetileg minden bizonnyal készítő vadászoknál — a tájékozódás legfontosabb eszközei a legutolsó időkig: nappal a Nap járása, éjjel a Hold, illetve a csillagos égbolt mindenkori képe. Hogy a lőpor-szaruk rajzolatainak valóban köztük van a legfontosabb égitestekhez, azok fontosabb mozgásaihoz, azt a kiadvány ábra-anyagának tüzetes áttanulmányozása után aligha tagadhatja többé elfogulatlan szakember. Hogy azonban ez a kapcsolat az ábrák és az általuk jelzett mozgásformák, illetve állapotok, együttállások között pontosan milyen módon létesült, magyarul: miképpen működött, amikor éppen működött az ábra-rendszer, hogyan és miről tájékoztatta gazdáját, és az mire tudta felhasználni a kapott információkat, mindennek a felderítése még jórészt a jövő kutatásaira vár.

Annyi mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy az ábrák *hajlandók* beszélni, csak értenünk kell azon a nyelvezeten, amelyen íródtak. Ez a nyelvezet pedig, amint az ugyancsak világosan kitűnik a képekből, a mindenkori *képirások* logikájával képződött, és ezzel a logikával is fejthető meg, amennyiben képek, illetve hajlandók vagyunk ezt a logikát megtanulni a saját népművésze-

tünk ilyenmő, elbeszélő jellegű képes emlékeiből.

E képirás-rendszernek legalább egy fontos jellemvonása máris, az eddig összegyűlt adatok ismeretében is, nyilvánvalónak látszik: a benne szerzőplő figurációk (elvont jelek, illetve növények, állatok, emberek stilizált jelci) mindenkor *egyetlen, egységes* világot alkotnak! Nem beszélhetünk itt különálló, „önérvényű” képről, és ahhoz mérten alárendelt szerepű keretdíszeről, „ornamentikáról”. A növény-, állat- és emberalakok mind-mind ugyanazokból az alapelemekből épülnek fel, amelyek a maguk elemi formájában, többé-kevésbé monoton, de mindig jellegzetes sorokba rendeződve a keret-„díszítőnyeket” is adják. *Jelhalmozóként* kell tehát értelmeznünk az összetettebb, figurális részeket is, nem pedig pillanatszerű felvételek ügyetlen, bárdolatlan másolataiként, ahogyan hazai folklór-kutatásunk előszeretettel értelmezi őket. Egyetlen kivételtől eltekintve (4. ábra), amelynél a felirat betűtípusa is idegen, „tudós” előzményekre utal (benne többek között a W betűvel, ami 1682-es példányról lévén szó, erősen valószínűvé teszi a németajkú tulajdonost!), valamennyi rajzolat alakítási — következképp visszaolvasási — logikája merőben idegen mindenfajta zsánerkép-logikától!

Itt csupán megkoekázthatjuk azt a feltevést — sem terünk, sem módunk nem lévén bővebb kifejtésre —, hogy ezeknek az ábra-rendszereknek a ketőssége egyik részről „geometrikus” mintázat: svasztika, rozetta stb., másik részről „organikus” képletek: növényzet, szarvasok, emberalakok) *látszólagos* csupán! Valójában inkább arról lehet szó, hogy az *alanyi* szerepű, statikusabb fogalmazású jelek (svasztika, rozetta stb.) mellett a mozgékonyabb organikus képletek (szarvas, ember stb) mintegy *állítmá-nyi* szerepkört töltenek be, az előbbieket viselkedését „írják le” a képirások nyelvén. Mindenesetre nem árt, ha tudjuk, hogy a magyar nyelv ősi örökségű (semmiképpen sem formális, inkább dialektikusnak nevezhető) logikájától nem lenne idegen egy ilyenfajta „képolvasási” mód, lévén hogy nálunk — hasonlóan más nyelvekhez, régiekhez és jelenkoriakhoz, de korántsem valamennyihez! — nincs külön *igei* és *névszó*i szövegződés, így egy-egy szavunkról pusztán „külalakja” után nem döntheti el, aki nem ismeri, hogy *igei* vagy *főnévi-melléknévi* funkciót tölt be. Ha például a *hal* jelét látom egy, a mi

csontkareolatainkhoz hasonló jelhalmazban, akkor éppúgy feloldhatom — természetesen a képi „szövegkörnyezettől” függően — a „vízben élő állat” főnévi, mint a „távozik az élők sorából” igei jelentésre. És ez utóbbi jelentés, mondjuk egy égitestjellel „összeolvastva”, nyilván az illető égitest „lenyugvó”, „haladó”, esetleg éppen „holt” fázisát idézheti a diszített tárgy használójának emlékezetébe — gyaníthatólag valamely a vadászattal szorosan összefüggő, mindenképpen határozott cél szolgálatában... De ennél tovább ehelyütt már valóban nem merészkedhetünk a feltételezések terén.

Az a megállapítás viszont mindenképpen idekíváncsozik még, hogy a lőpor-szaruk ábráinak láttán erős kétségeink támadnak a néprajz-tudományunkban dogmának számító ama korszakolás jo-

gossága iránt, amely szerint népművészetünk korábbi (archaikusabb vagy primitívebb) rétege alapvetően *geometrikus* jellegű, míg az *organikus* formalemekeket felhasználó ábrázolatok a későbbi, fejlettebb fokozat termékei. Az erdélyi lőpor-szarukon — mint láttuk — együtt jelenik meg a látszatra kétféle világ, *feltételezik egymást*, sőt bátran elmondhatjuk, *csakis együtt adnak értelmes képi beszédet!*

Addig is azonban, míg a kutatás a nyitott kérdésekben több biztos szót tud kimondani, a művészetet őszintén kedvelő közönségnek, különösen pedig a népi műveltség bűvárlóinak-ápolóinak a legmelegebben ajánljuk figyelmébe az értékes erdélyi kiadványt. És bízunk benne: rövidesen hasonlókk fogják követni. Nemcsak odakinn, itthon is.

Pap Gábor

HÁROM KÖNYV A BÉKÉS MEGYEI NEMZETISÉGEK NÉPRAJZÁRÓL¹

Országgraszoló példát mutatott a Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya e kötetek kiadásával, ami több szempontból is öröndetes. A hazánkban élő nemzetiségek kultúrája, művelődése, hagyományja teljesen egyenrangú lett a magyar népesség értékeinek gyűjtésével, közreadásával. E kötetek megjelenése nem csupán szándék és pénzráfordítás miatt jelentős: ki kellett termelődniük azoknak a szakembereknek, kutatóknak, akik magas szinten, egyforma biztonsággal mozognak a nemzetiségi és a magyar nyelvben, nem nélkülözve a szakmai rátermettséget. Ilyen lelkes gyűjtőket, kutatókat ismertünk meg Krupa András és Hocópán Sándor személyében.

Honismereti mozgalmunk lelkes gárdája előtt pedig követendő példaként mutatjuk fel ezeket a munkákat. Hazánk nemzetiségi vidékein — gondolom — e kötetek olvastán újabb lendületet kap majd a nemzetiségek hagyományainak gyűjtése, feldolgozása és közreadása.

Krupa András: *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál* c. munkájában mélyreható elemzéssel

mutatja ki a helyben élő szlovákok hiedelemanyagának megmaradt emlékeit, elhalásának és bizonyos hiedelmek újraéledésének szakaszait. Adatközlői a századforduló idején még eleven hiedelemanyagot és napajnkig tartó változásait elevenítik fel előtte. Mint írja, a szlovák nyelvű szokásvilág elhalásának oka a múltban gyökerezik: az előző társadalmi rend hibás nemzetiségi politikája következtében sokan azért nem gyakorolták, mert szlovák szokásról, hiedelemről volt szó. Napjainkban hazánkban a szocialista nemzetiségi politika érvényesül. Következésképpen védi a nemzetiségek anyanyelvét és népi kultúráját is. Ennek szellemében kísérelte meg a szerző a legmélyebben fekvő réteget, a hiedelemvilágot, s a jeles napokhoz fűződő szokásokat összegyűjteni, amíg él az a nemzedék, amely nagy részüket még hitelesen ismeri.

A szerző bevezetőjében feltárja a legfontosabb helyi irodalom témájával kapcsolatos előzményeit, s a szlovákok betelepülésének történeti körülményeit, hiedelemviláguk alkotó tényezőit, a szokások 20. századbeli elhalásának szakaszait.

Anyagát — a jól bevált néprajzi gyakorlat szerint — a *téli hiedelem és szokáskör* bemutatásával kezdi, majd

¹ Krupa András: *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál*. Békéscsaba, 1972. 220 old. — Krupa András: *Hiedelmek, varázslatok, boszorkányok*. Békéscsaba, 1974. 278 old. — Hocópán Sándor: *Méhekerek, szólások és közmondások*. Gyula, 1974. 278 old.

következik a tavaszi-, a nyári és az őszi hiedelemanyag ismertetése. Külön fejezetben tárgyalja a *hét napjaihoz* fűződő szokásanyagot. Függelékben közli a szokásokhoz kapcsolódó dallamokat is, ezeket *Sárhelvi Jenő* jegyezte le a szerző által felvett magnetofonszalagokról.

A néprajzi kutatók nagy érdeklődéssel fogadták ezt az alapos és jól sikerült munkát, s várták az újabb búvárlások, gyűjtések eredményeit. S nem is csaiódtak Krupa Andrásban. Időközben megalakult a Néprajzi Társaság nemzetiiségi szakosztálya, amely az egész ország minden nemzetiisége néprajzi hagyományának feltárását igyekszik elősegíteni, s már eddig is szép eredményeket ért el.

Krupa András 1974-ben jelentette meg *Hiedelmek, varázslatok, boszorkánnyok* című kötetét. Ebben Békéscsaba, Tótkomlós és Csanádalberti szlovák népének babonáit és hiedelmeit gyűjtötte össze. Módszere, szerkezeti felépítése az előző könyvében kialakult és bevált technikát követi.

Az anyag feldolgozásakor abból az elvből indult ki, hogy a babonák, hiedelmek, a hiedelmi szokások és ritu-sok a népelet természetes alkotóelemei. Változásuk, alakulásuk, elhalásuk, újra éledésük, új tartalmi és formai elemek megjelenése, működése meghatározta a tárgyalta nemzetiiségi népcsoport teljes életrendjét, amely ugyanakkor maga is változott, alakult. A végrehajtók, lebonyolítók — az adott közösség tagjai — számára nem jelentett kurió-zumot, a népi élet létének szerves, elszakíthatatlan részét alkotta.

A közölt hiedelemanyag formájában is rendkívül pontosan tükröz bizonyos életmódbeli jelenségeket és változásokat. Szinte minden hiedelemszöveg ön-álló mesének, kerek történetnek tűnik, még ha csak néhány mondatból áll is a közlés. A népi babona- és hiedelem-világ azonban olyan kincs, amelyre las-san rá kell csuknunk a kincsesláda fedelét.

A szerző maga szűrte le azt a tanul-ságot, hogy a feltárt anyag a különböző nemzetiiségű dolgozó emberek együtt-élésének alkotó jellegére, kölcsönösségé-re és egységére hívja fel a figyelmet.

A mellékelt dallamokat — mint ko-rábbi munkájában — itt is *Sárhelvi Je-nő* jegyezte le a szerző magnetofon-szalagjairól.

De nézzük — hacsak rövid felsorolás erejéig —, hogy mit talált a szerző, ami-

kor gyöngyhalász módjára lemerült a nemzetiségi kultúra mély rétegeibe. Vá-laszolhatunk: számos igazgyöngyöt ta-lált. A *természet és az ember* c. feje-zetben a természeti jelenségek (nap, hold, csillagok, ég, föld, villám, menny-dörgés, szél, felhő, eső, szivárvány, hó-jég, fagy, zuzmara, kőd, harmat, hideg-meleg, változó időjárás), az *emberrel kapcsolatosaknál* a férfi és a nő, az egyéb személyek, a testrészek, a szere-lem, az esküvő, a lakodalom, a terhes-ség, a szülés, a keresztelő, a gyermek első éve, a szemmelverés, az ólomöntés, a halál, a temetés, az akasztott ember, a hazajáró lélek, a gyógymódok, a rá-olvasás stb. hiedelemeiről olvashatunk. S így halad tovább módszeresen az em-ber közvetlen környezetén, a növény-és állatvilágon, az ember és a termé-sztfőlötti lények kapcsolatán át a hie-delelmondákig.

A nemzetiiségi hagyományok és a folklór gyűjtői újabb közléseket várnak Krupa Andrásról, s c várakozáshoz csatlakoznak a honismeret hazai műve-lői is.

Hocópán Sándor: *Méhkereki szólások és közmondások* című könyvének kiadá-sában nagy segítséget adott nemcsak a kiadást szignáló Békés megyei Tanács, de a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiiségi Osztálya és a Magyarorszá-gi Románok Demokratikus Szövetsége is. Hocópán a közreadott, több mint 1000 közmondást és szólást szülőfalujá-ban, Méhkeréken gyűjtötte. Méhkerék 2523 lakosú község Békés megye gyulai járásában. Ez az egyetlen település Ma-gyrországon, amelyik a mai napig tel-jesen román-lakta, s kivétel nélkül min-denki beszéli a román nyelvet. A la-kosság 90 százaléka földműveléssel fog-lalkozik, s — elzártságán és elszigetelt-ségén kívül — ebből következik, hogy tárháza a néprajzi kutatásnak.

Ezzel a kötettel hazánkban az első ízben jelenik meg román és magyar nyelven olyan közmondás- és szólás-gyűjtemény, amely szakszerű gyűjtés alapján dolgozza fel a magyarság kö-rében évszázadok óta élő román nyelvű lakosság néphagyományait. Hocópán Sándor eredményesen oldotta meg a fordítás és az értelmezés, a gyűjtés és a feldolgozás nem könnyű feladatát.

A kétnyelvű kötet a román szórond szabályai szerint dolgozza fel a gaz-dag anyagot. A kötet végén pedig közli a román és magyar címszavak indexét, ezzel is megkönnyítve a könyv hasz-nálatát.

Mutatóba idézünk néhányat a közmondásokból-szólásokból, olyanokat, amelyeknek magyar megfelelője is ismeretes: „Az igassággal messzebbre érsz.” „Mondd az igazat, és betörök a fejed.” „Úgy tud úszni, mint a balta.” „Nem mind arany, ami fénylik.” „Jó az öreg a háznál.” „Úsd a fejét, hogy meg nem sántuljon.” „Báránybőrbe bújtatott farkas.” „Tudja, mitől döglök a légy.” „Betelt a pohara.” „Egy fecske nem csinál nyarat.” „Minden cigány a maga lovát dicséri.” „Egyszer él az ember.” „Elmúlt, mint a tegnapi nap.”

Majd néhányat azokból, amelyeknek nincs magyar megfelelője: „Aki haragszik, tegye le a botot.” „Ha meleged van, bujj a kerítés alá, — ha fázol válj kam-

póvá.” „Piszkolnál (szarnál) a vármegye dézsájába.” „Keresztet hord a mel-lén.” „Ott kötözi magát, ahol fáj.” „Az elkényeztetett lány mindig szomorúan él.” „Dicsérj csak szám, majd babot kapsz.” „Olyan hosszú, hogy át tudnál pisilni rajta.” „Mig a világ nem halok meg.” „Segít a bögyörő a fenéknek.” „Fiatalság, fiatalság, nem adnának oda az öregségért.” „Csunya, mint a vakság a szemnek.” „Bemelegedett a füle.” „Nehéz hajnalok.” „Nem fogom megenni a napjaimat veled.”

Hocópán Sándor közmondás- és szó-lásgyűjteménye sikeresen járult hozzá a hazai románság folklórkincseinek megismeréséhez, népszerűsítéséhez és jól szolgálja nemzetiségi politikánkat.

N. D.

NEMCSIK PÁL:

AZ ÓZDVIDÉKI MUNKÁSSÁG DALAI

(Bp. 1975. 255 old.)

A magyar népzenei kutatások nemes hagyományait méltóan követő, többéves gyűjtőmunka eredményeit tárja elénk legújabb művében Nemcsik Pál, az ismert helytörténész és lelkes zenebarát. A rendszerint szájról-szálló, ma már gyakran kielemezhetetlen múltba vesző dalok összegyűjtése nem kis feladatot jelentett szerzőnknek, aki az északi bányavidék tágabb környékén több éven keresztül (1968 és 1973 között) gyűjtötte a munkásság dalait. A hevesi, gömöri és borsodi táj lakói, a dalok átadói szeme-lyes, érzelmi élménynek tartják dalaik gyűjtését, közreadását. S ez is arra figyelmeztet, hogy a munkásdalok gyűjtése elengedhetetlen eleme a helytörté-
neti tevékenységnek, mert az átalakuló gazdasági-, társadalmi közegben talán már holnapra elsikkadnak a ma dalai.

Ha Nemcsik Pál munkáját méltatni akarjuk, először is magát a gazdag anya-

got, a szakszerű feldolgozást kell emlí-tenünk. A húsz falu lakóitól összegyűj-tött 708 szöveg és az 1063 zenei adalék szemléltetően mutatja a feltárás ered-ményét. A mű átfogja az emberi élet, az emberi tevékenység majd minden részét: a katonaféltlen keresztül a sze-relemig, a fonóházak dalaitól a summá-sok énekéig és a munkásénekek többfé-le változatáig. A gazdag anyagot szer-vesen egészíti ki a több mint száz ol-dalas tanulmány.

De értékelnünk keli Nemcsik Pál munkáját egy általánosabb vonatkozás-ban is: nevezetesen abból a szempont-ból, hogy egy kevésbé ismert terület tár fel. Ez a gyűjtés is azt igazolja, hogy a magyar dalok történeti rétegeit, a mű-faji vagy tematikai csoportokat szerves kapcsolatok fűzik össze és teljes, össze-hasonlító vizsgálatuk, de megőrzésük és továbbéltetésük sem lehetséges hasonló mélységű és gondnal összeállított mun-kák nélkül.

A kiadványt — sajnos meglehetősen kevés példányszámban — a Zeneműki-adó gondozta és bocsátotta közre.

Krisztián Béla

PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT!

II. RÁKÓCZI FERENC JUBILEUMI EMLÉKTŰRÁK

II. RÁKÓCZI FERENC a szabadságharc vezére születésének 300. évfordulóján, 1976-ban a magyar nép kegyelettel emlékezik meg történelmünknek erről a hősi időszakáról.

Az országos ünnepségekhez csatlakozva az OKISZ Sportosztálya és a SPARTACUS túristák

RÁKÓCZI JUBILEUMI EMLÉKTŰRA-MOZGALMAT

hirdetnek meg a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága, valamint a Magyar Természetbarát Szövetség támogatásával.

Kérünk mindenkít, vegyenek részt a mozgalomban. Keressenek fel a túrafüzetben felsorolt helyek közül minél többet és emlékezzenek az eseményekre és azok nagy egyéniségeire.

OKISZ Sportosztály

Magyar Természetbarát
Szövetség Elnöksége

ÁLTALÁNOS TUDNIVALÓK

Az emléktúra füzetét a különböző szervezetek 1976. január 1-től az OKISZ Sportosztálytól — 1088 Budapest, Szentkirályi u. 26. — igényelhetik a részvételi díjak befizetésével (postautalványon).

A részvételi díja személyenként 10 Ft. Ennek ellenében az Emléktúrafüzet — és valamely feltételi teljesítése esetén az azért járó plakett — térítésmentes.

10 hely felkereséséért	alumínium
15 hely felkereséséért	aranyozott
35 hely felkereséséért	kerámia

plakettre szerez a résztvevő jogosultságot.

Bélyegzés igényelhető az emlékfüzetben felsorolt helységeken bárhol — lehetőleg a helyi múzeumban. A feltételeket 1977. június 30-ig kell teljesíteni. Az emlékhelyek felkeresésének megkönnyítésére társasutazásokat szerveznek.

„A folklór a mai életben” című pályázat mérlege

A Dunamenti Folklór Fesztivál sajátos helyet foglal el a magyar és a nemzetközi fesztiválok rendszerében. Ez a kétévenként, Baja és Kalocsa fókusszal megismétlődő, sokszínű találkozó az „autentikus folklór” művelőinek seregszemléje kíván lenni. Bemutatóival, kiállításával, mozgalmi és tudományos tanácskozáival a Dunatáj hiteles népművészetét, annak megkülönböztető és rokon vonásait, esztétikai értékeit, művészeti mozgalmait, s ezeknek az érdekelt népek mai kulturális életében vállalt szerepét kívánja megismerni és megismertetni. A Dunamenti Folklór Fesztivál már eddig is sokat tett annak érdekében, hogy a múltban és a jelenben sok szállal összefűzött dunamenti népek képviselői jobban megismerjék és ezáltal jobban megbecsüljék egymás népművészeti alkotásait és törekvéseit.

A fenti koncepcióba illeszkedve hirdette meg az 1975. évi. V. Dunamenti Folklór Fesztivál keretében a Bács-Kiskun megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, a Hazafias Népfront Elnökségének Honismereti Bizottsága és a Népművelési Intézet — a Magyar Néprajzi Társaság és az MTA Néprajzi Kutató Csoportja támogatásával — „A folklór helye, szerepe, alkalmazása a mai életben” c. pályázatot.¹

A pályázóknak — konkrét helyi példák alapján — (1) valamely népdalkör, díszítőművészeti kör, művészeti egyesület, háziipari szövetkezet felszabadulás utáni néphagyománygyűjtő, feldolgozó, önművelő és közművelődési tevékenységét, továbbá (2) egy vagy több kiváló népművész életpályáját, munkásságát, illetőleg (3) a helyi, tájegységi népköltészet, népszokások továbbélését kellett bemutatniuk pályaműveikben.

A pályázatra 9 pályamunka érkezett be, kereken 270 oldal terjedelemben, amelyek nagyobb részéhez az egyesületek, kiváló népművészek életére, gyűjtőtevékenységére, szerepléseire (népművészeknél alkotásaira, repertoárjára) vonatkozó dokumentumok (fényképek, rajzok, kották, műsoranyag-leírás stb.) is csatlakoztak.

A fentiekből úgy tetszik, hogy az idei pályázat, az érintett művészeti egyesületek nagy számához képest ez alkalommal még nem keltett elég széleskörű érdeklődést. Némely pályamunkák terjedelme is olyan volt, hogy azon belül csak vázlatosan lehetett a megadott témát feldolgozni. Ez részben abból következett, hogy a pályázati felhívás — számolva a bíráló bizottság véges teherbíró képességével — 40—50 ritkán gépelt oldalnyi szövegben szabta meg a pályaművek terjedelmét, s nem hangsúlyozta eléggé (ami ugyan a pályázat megadott tematikájából magától értetődően következett), hogy az egyesületek történetének, módszerbeli kezdeményezéseinek ismertetése, illetőleg a kiváló népművészek munkásságának bemutatása mellett bő, rendszerezett dokumentációs anyagot, szakszerű gyűjtésleírást, konkrét műsoranyag-ismertetést is kíván, amely nem számít be a fenti terjedelembé.

A pályázat ennek ellenére sikeres kezdetnek mondható: máris több olyan, a művészeti mozgalom további fejlődését segítő értékes kezdeményezésre, módszertani tanulságra hívta fel a figyelmet, amelyeket kívánatos lenne mielőbb széles körben ismertté tenni.

A javasolt tematikát tekintve a pályamunkák nagyrészt csak az első témakörrel foglalkoztak. A második téma kidolgozására csak egyetlen pályázó vállalkozott, de az sem kellő elmélyedéssel. A harmadik témát egy pályamunka sem vizsgálta.

A fentieknek megfelelően a bíráló bizottság úgy határozott, hogy a pályázat I. díját nem adja ki. Egy-egy II. és III. díjat ítél meg egy-egy pályaműnek, s munkajuttalmat adott három dolgozatnak. Javasolta továbbá, hogy a díjazott pályamunkák egyes részletei mielőbb kerüljenek nyomtatásban is nyilvánosságra, s ilyen módon már „menet közben” segítsék a művészeti mozgalom további fejlődését, amellet adjanak ösztönzést és szempontokat az újonnan meghirdetendő pályázat résztvevőinek is.

A bíráló bizottság jogot ad valamennyi pályázónak — díjazottnak, jutalmazottnak és elismerést nem nyertnek egyaránt —, hogy pályamunkáját a minden résztvevőnek kiküldött részletes bírálathoz megadott szempontok szerint jelentős új anyaggal egészítse ki (a díjazott pályaművek esetében ez mintegy a pályamunka második részének, folytatásának beadására ad lehetőséget), illetőleg átdolgozott, kibővített, gazdagabban dokumentált formában az új pályázatra is benyújthassa.

1 A pályázati felhívás a Honismereti Híradó 1974. 5. sz. 62. oldalán olvasható.

Eredményjegyzék

1. II. díjat (3000 Ft) nyert: *Kóka Rozália*, művészeti előadó, Erd: A folklór helye, szerepe, alkalmazása a mai életben, az Erdi Bukovinai Székely Pávákör tevékenysége alapján.

1. A pályamunka szöveges részében tanulságos és meggyőző képet rajzol a sajátos adottságú együttes sokoldalú, a pávaköri esztétikának megfelelően utolsó és értékes népművészeti anyag életteli alkalmazására és népszerűsítésére törekvő, sokoldalú tevékenységéről. Kiténik belőle, hogy a kis közösség igen eredményesen járult hozzá tagjainak kulturális fejlődéséhez, továbbá nemcsak a helyi közművelődés gazdagításához, hanem az ország számos helyén való szereplésével — ahogy ez a pályaműben közből imponáló jegyzékből is megállapítható — egész népművészeti mozgalmunk továbbfejlesztéséhez is.

A néprajzi és műsoranyagként egyaránt értékes és szakszerűen (kottákkal, nyelvjárási feljegyzésben) megőrzött dokumentumrész céltudatos és igényes, az együttes céljait szolgáló gyűjtő-kutató tevékenységről, állandó fejlődésre törekvő „műsorpolitika”-ról tanúsítják, s más együttesek által is felhasználható anyaggal szolgát. A pályamunka egyes részleteit kívánatos lenne publikálni.

A pályázónak érdemes lenne pályaművét bővíteni, kiegészíteni. Ugyanis a pályamunkában az együttes tevékenységének a szakszárdi bukovinai székely néprajzi találkozó (ld. Honismereti Híradó 1974. 4. sz.) utáni, második szakasza, amely az új folklór-mozgalmunkba (táncház stb.) való beilleszkedés, annak segítségét kívánja szolgálni, eléggé vázlatosan van kidolgozva. Ismeretes, hogy az együttes ezen a téren is figyelemre méltó és az egész mozgalom fejlődését elősegítő eredményeket ért el. Ennek a korszaknak részletes ismertetése számos módszertani tanulsággal járna.

2. III. díjat (2000 Ft) nyert: *Hentz Lajos*, ált. isk. tanár, Mezőberény: A mezőberényi Petőfi Sándor Művelődési Ház díszítőművész szakköre.

Munkajutalmat nyertek:

2. A szép kiállítású, gondos pályamű tartalmasan és többnyire részletesen ismerteti a szakkör elköltetését, történetét és tartalmi munkáját. Az utóbbiban, a szakkör művészi tevékenységét ismertetve, főképp a helyi díszítőművészeti hagyományt, annak jellegzetességeit mutatja be, majd a szakkör közösségi életéről, az együttes külső kapcsolatairól szól. Forrásaira, adatközlőire pontosan hivatkozik.

A külön dokumentációs kötet szép fényképeken mutatja be a szakkört és alkotásait, megőrkítve néhány mintaként felhasznált eredeti népművészeti alkotást is.

A szakkör belső életére, gyűjtő és művészeti tevékenységére, önművelő kulturális munkájára vonatkozó részét kívánatos lenne a pályázónak még alaposabban kidolgoznia, s gyűjtött és a mintaként felhasznált népművészeti alkotásokat, népi technikákat fényképen és rajzban részletesebben is bemutatnia.

3. 1000 Ft-ot: *Dávid Lajosné*, népművelési felügyelő, Csongrád: „Röpülj páva” körünk története (Csongrád).

3. A helyes szemléletű, rátermett és ügyes vezető jó képet rajzol a nagylétszámú, főleg idősebb tagokból álló csoport munkájáról. Végigkíséri az együttes 3 és fél éves történetét, a küzdelmes kezdetektől a legújabb időkig, ismertetve a sikeres szerepléseket és az időnként mutakozó nehézségeket. Szól a kör további terveiről, feladatairól is. A pályamunkát hasznos lenne kiegészíteni, különösen az együttes belső életére vonatkozóan, a gyűjtőtevékenységet konkrét műsoranyag leírással dokumentálva.

4. 500—500 Ft-ot: *Duló György*, ált. isk. tanító, Méhkerék: A folklór helye, szerepe, alkalmazása a mai életben (Méhkerék).

4. A pályamunka sok értékes adatot tartalmaz arra nézve, hogy az országosan ismert, sok sikert aratott együttes milyen nevezetes szerepet játszott a nemzetiségi lakosságú község kulturális életének felszabadulás utáni fejlődésében, s hogy milyen jelentős sikerekkel illeszkedett be néptánc-mozgalmunkba. A dolgozat felépítése azonban nem eléggé átgondolt, szerkezetileg többnyire párhuzamosságok, átfordások mutatkoznak benne, s fogalmazása sem eléggé kielelt. Kívánatos lett volna, hogy a pályázó tüzesebben ismertesse, leírja a helyi gyűjtésű műsoranyagot és annak szokásháttérét. A hitelesítő dokumentálásnak szakszerűbbnek kellene lennie (forrásokra, adatközlőkre való hivatkozás). Nem rajzolódik ki eléggé a munkát szervező vezető szerepe. Nincsenek eléggé rögzítve a fejlődés állomásainak időpontjai. Jó lett volna részletesebben szólni az együttesben kiemelkedő szerepet játszó neóművészekről s a tagoknak a gyűjtőmunkában vállalt szerepéről. A pályamű kiegészítése, átdolgozása kívánatos volna.

5. *Bálint István*, ált. isk. igazgató, Ökörítőfűlpüs: A folklór gyöngyszemei egy szatmári faluban (Ökörítő).

5. A pályamunka az ismert, nagyműlt népi együttesről foglalkozik, de — a pályázat kiírásával ellentétben — felszabadulás előtti súlyponton. Az 1945—1963 közötti időszakról (68-ban volt az együttes 25 éves) csak igen vázlatosan szól, 1964—74 között dátumszerűen (a színhely és az elért díjak, sikerek megjelölésével) felsorolja az együttesnek a közösgűjtőtől távol eső szereplését, de szinte semmit sem tudunk meg a múltból örökölt műsoranyag alakulásáról, illetőleg életbentartásáról, az együttes belső életéről, noha utalás történik arra, hogy úttörőket, KISZ-fiatalokat vontak be az együttesbe, s hogy a tagok emlékszámban gyűjtötték össze a sikeres múlt dokumentumait, tárgyműlélt. E hiányolt mozzanatok tüzesebb ismertetése felelt volna meg igazán a pályázat feltételeinek.

Az együttes helyi és környékbeli szerepléséről, az utóbbi években alakult körúsnak, citerazenekárnak és pávakörnek az együtteshez való viszonyáról is csak igen szűkszavúan szól a pályamunka, pedig munkájuk nevelő hatására elsősorban ezekben mutatkozott meg. Műsoranyagukat sem ismereteli elég konkrétan és részletesen a pályamű.

Ezek ellenére a pályamunkából így is kitűnik, hogy az együttes milyen hatékony nevelő munkát végzett, s tevékenységének nagy része van abban, hogy az egész falu őrzi, becsüli a néphagyományt. A pályázónak érdemes lenne a fentiek szerint kiegészítenie pályaművét, elsősorban a belső tevékenységre és a helyi-környékbeli kulturális életben vállalt szerepre vetve a súlyt.

A bíráló bizottság kívánatosnak tartja, hogy a pályázat — a pályázati feltételeket az ideai pályázat tanulságainak megfelelően módosítva, pontosítva — az 1977. évi, VI. Dunamenti Folklór Fesztiválhoz kapcsolódva, mielőbb újból meghirdetésre kerüljön. Kiemelve pl., hogy a pályamunkák a megadott terjedelmű történeti-módszertani részen kívül bő dokumentációs anyagot tartalmazzanak. A pályázat súlyponti témája — a másik két témakör meghagyása mellett — a népművészeti együttesek mint művelődési közösségek bemutatása legyen. A pályázat kiírás megfelelő ütemezéssel (jelentkezés vázlatbeadással, észrevételek, részletesebb tanácsadás a választott témakörnek megfelelően, a határidőre beérkezett pályaművekhez kiegészítések lehetősége) adjon módot az intézményes tanácsadásra. (Ennek előfeltétele természetesen az, hogy a három fő témakörre előzetesen részletes útmutató álljon a pályázók rendelkezésére. Emellett hasznosnak tartja a bíráló bizottság azt is, hogy a pályamunkák erre alkalmasnak ítélt részletei még az eredményhirdetés előtt publikálásra kerüljenek.

Summázásként: a bíráló bizottság úgy látja, hogy az idejében, kellő útbaigazítással, újból meghirdetésre kerülő pályázat az érintett együttesek (népdalkörök, díszítőművészeti körök, népi együttesek, táncsoportok, táncházak stb.) nagy számának és közművelődése jelentőségének megfelelően jelentős mozgalmi szükségletet elégítene ki és olyan eredményeket hozhatna, amelyek — közművelődési irányelveinkhez igazodva — hatékonyan segíthetik, meggyorsíthatják népművészeti mozgalmunk további fejlődését.

A bíráló bizottság nevében:
Kovács Ágnes — Marvay Péter

Plugor Sándor: Illyés Gyula: Kézfogások (Cinkkarc)

A múzeumok pályázati felhívása az új- és a legújabb kori történet témaköréből

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum — a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságának támogatásával — az 1976. évre országos pályázatot hirdet pályamunkát megírására az új- és legújabb kori magyar történelem (a XVIII. század elejétől napjainkig) témaköréből.

A pályázat *alapköveletménye*, hogy közgyűjteménybe még be nem gyűjtött történeti forrásokra, műzeális értékű tárgyakra, dokumentumokra, fotókra, egyéb ábrázolásokra és visszaemlékezésekre támaszkodjék, azok lelőhelyének feltüntetésével. A pályaművek felöllelhetik a jelzett időszak bármely tárgykörét (politika, munkásmozgalm, helytörténet, gazdaság, társadalom, művelődéstörténet, életmód), amely meghatározott területhez, társadalmi osztályhoz, rétegehez vagy nemzetiséghez kapcsolódik.

A pályázaton résztvehetnek mindazok, akik múzeumi gyűjtéssel, illetve történetírással hivatásszerűen nem foglalkoznak. *Pályázni csak nyomtatásban még meg nem jelent, illetőleg kiadás alatt még nem álló pályamunkákkal lehet.*

A pályázatot három kategóriában — ifjúsági (18 évig), felnőtt egyéni, valamint csoportos tagozatban — hirdetjük meg. Az egyéni pályázók mellett várjuk az iskolai és a helytörténeti szakkörök, valamint a szocialista brigádok közös munkán alapuló pályamunkáit is.

Az országos pályázat a megyei pályázatokhoz csatlakozik, tehát kétlépcsős. A pályázatot az illetékes megyei múzeumi igazgatóságához — Budapesten a Budapesti Történeti Múzeumhoz — két példányban kell beküldeni.

A beküldés határideje: 1976. július 30.

A megyei és a fővárosi eredményhirdetés 1976. októberben, az Országos Múzeumi Hónap folyamán lesz.

A pályázatok egyik példányát a megyei múzeumi igazgatóságok és a Budapesti Történeti Múzeum továbbítják a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumhoz, ahol a pályázatot meghirdető szervek közös bíráló bizottsága értékeli azokat. Az országos eredményhirdetés 1977. április 4-én lesz.

Az Országos pályázat pályadíjai:

Országos ifjúsági egyéni kategória: I. díj (1 db) 5000 Ft, II. díj (2 db) 3000 Ft, III. díj (3 db) 2000 Ft.

Országos felnőtt egyéni kategória: I. díj (1 db) 5000 Ft, II. díj (2 db) 3000 Ft, III. díj (3 db) 2000 Ft.

Országos csoportos kategória: I. díj (1 db) 5000 Ft, II. díj (2 db) 3000 Ft, III. díj (3 db) 2000 Ft.

A nemzetiségi témában vagy nemzetiségi nyelven írt pályamunkákat külön kategóriában díjazzuk.

Amennyiben valamelyik pályamunka múzeumi szempontból erre alkalmas mennyiségű és minőségű új anyagot tár fel, úgy kiállításon is bemutatjuk.

A beküldött pályaműveket leltárba vétel után kéziratnak tekintjük és az érvényes jogszabályok szerint kezeljük.

A pályázat hasonló feltételek mellett évenként meghirdetésre kerül. Kiemelten kezeljük a pályázat ötéves tervében az alábbi témákat:

- helyi kiemelkedő személyiségek életútja, pártok, társadalmi szervezetek helyi története;
- városi társadalmi osztályok és rétegek életmódjának (munkakörülményeinek, szokások, lakáskörülmények, otthonkultúra, családi szokások, szórakozás, nevelési formák, viselet, életút) alakulása, története;
- helyi kulturális csoportok, egyesületek tevékenységeinek története;
- a városi és a falusi kézműiparnak, illetve a kisipar szervezeteinek (céh, ipartestület, KIOSZ) tevékenysége és története;
- ipari és mezőgazdasági üzemek fejlődésének története.

Kérjük a kiemelt témák iránt érdeklődő egyéni és csoportos pályázókat, hogy már munkájuk megkezdésekor keressék meg a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum (Budapest I., Budavári Palota „A” épület, Levélcím: 1250 Budapest, postafiók 23. Telefon: 160-030, 160-100, 160-170) adattárát, ahol bővebb tájékoztatást és szakmai segédleteket kaphatnak.

Hazafias Népfront
Honismereti Bizottsága

Magyar Munkásmozgalmi Múzeum
Magyar Nemzeti Múzeum

HELYREIGAZÍTÁS

A Honismeret 1975. 5—6. számából három szövegrész kimaradt. Ezeket most pótlólag közöljük.

1. Az *Egy falu történeti néphagyománya* című írásból a 118. oldalon lévő első bekezdés után az alábbi szöveg következik:

A felszabadulás után mondatakutatásunknak is lendületet adott az a talán minden korábbinál nagyszabású szervezett gyűjtés, amely a 48-as szabadságharc centenáriuma idején, szakemberek és önkéntes gyűjtők közreműködésével zajlott le ország-szerte. Ennek során erősödött fel *Luby Margit*nak tárgyunkat érintő alapvető munkássága, s ennek példája inspirálta a Szabolcs-Szatmár megyében 1961—62-ben szervezett, igen eredményes kuruc-néphagyomány gyűjtést.

Mondakincsünk „24-ik órában” való megörökítéséből, a fenti akciókon kívül is oroszlánrészt vállalt a néprajz önkéntes gyűjtőgardája. Ekés bizonyosága ennek *Dobos Ilona* kéziratos Magyar Mondakatalógusa, amelynek kb. 7000, szószerint feljegyzett, hiteles szövegét túlnyomórészt az önkéntes gyűjtők szolgáltatták, valamint *Szabó Lajos*nak az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XVIII.* köteteként legújabban megjelent *Taktaszadai mondák* című díjnyertes pályamunkája.

Az amatőr gyűjtők újabb inspirációt és módszertani mintát kaptak *Balassa Iván* bodrogi közli mondatörténetéből és *Dobos Ilonának* a hegyaljai Tarcsl történeti néphagyományával foglalkozó könyvéből.

2. A 121. oldalon közölt irodalomjegyzékből a következő maradt ki:

Ferenczy Imre: Rákóczi alakja az Abauj-Zempléni néphagyományban. Eth. LXXI. (1960) 389—436. — U. ó.: *Bocskay István* és szabadságharcának emléke a néphagyományban. A Déri Múzeum Évkönyve. 1960—61. 215.

3. A 125. oldalon lévő *Pályázati felhívás A*) pontja a következőkkel egészítendő ki: (Aki az alábbi részletes útmutató füzet — pl. *A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga*... —, vagy más kérdőív alapján készítenek dolgozatot, természetesen mentesülnek e feltétel teljesítése alól).

A hibák miatt — az olvasóktól és a szerzőktől — elnézést kér

a szerkesztő

MUNKATÁRSÁK

B. Szatmári Sarolta dr., múzeológus, Tata — **Budai János**, a HNF Országos Titkárságának főelőadója, Bp. — **Csulák Mihály dr.**, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum osztályvezető-helyettese, Bp. — **Czakó György**, tanár, Salgótarján — **Fábián Ernő dr.**, gimn. tanár, Kovászna — **Fehér Zoltán**, Tanítóképző Intézeti adjunktus, Baja — **Fürész Gyula**, ny. iskolaigazgató, Iváncsa — **Halász Péter**, az AKI tud. főmunkatársa, Bp. — **Hidvégi Lajos**, ny. tanár, Cegléd — **Illés Ilona**, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum tud. munkatársa, Bp. — **Kálmán Attila**, tanár, Tata — **Kovács Ágnes dr.**, az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának tud. munkatársa, Bp. — **Kovács József László dr.**, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum múzeológusa, Bp. — **Kovács Zoltán dr.**, ügyvéd, Bp. — **Krisztián Béla**, tanár, Bp. — **Leblanéné Kelemen Mária**, levéltáros, Salgótarján — **Légrádi Dezső dr.**, ny. tanácsai osztályvezető, Bp. — **Lukács Ferenc dr.**, tanácselnök, Vác — **Madarász László dr.**, jogtanácsos, Bp. — **Molnár László**, tud. techn. munkaerő, Páka — **Morvay Péter dr.**, a Néprajzi Múzeum ny. osztályvezető-helyettese, Bp. — **Nagy Dezső dr.**, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum tud. főmunkatársa, Bp. — **Pap Gábor**, a Művészet főszerkesztő-helyettese, Bp. — **Schneider Miklós dr.**, levéltárigazgató, Salgótarján — **Szegő Lajos**, az AKI tud. munkatársa, Bp. — **Turi Róbert**, tanár, Kisbér — **Urbán László dr.**, az MTA Agrártörténeti Kutatóhelyének tud. segédmunkatársa, Bp. — **Vöö Imre**, a Csepel Autógyár technikus, Szigetszentmiklós — **Vörösmarty Géza**, publicista, Pozsony — **Zsuffa Tibor**, ny. iskolaigazgató, Monok.

Tartalom

300 éve született II. Rákóczi Ferenc	
Rákóczi nyomában Máramarostól Kővárig (Dr. Kovássy Zoltán)	3
Nyitratavölgyi Rákóczi emlék (Vörösmarty Géza)	5
KRÓNIKA	
A 900 éves Vác (Dr. Lukács Ferenc)	10
A krónikairás Monokon (Zsuffa Tibor)	11
Az iváncsai helytörténeti gyűjtemény (Fűrész Gyula)	13
Vándor olvasótábor a Pilisben (Budai János)	15
Tatai gimnazisták Erdélyben (Kálmán Attila)	17
Ifjúsági honismereti tábor Nógrádban (Sch. M.)	20
Csete Balázs emléknep (M. P.)	21
SZAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK	
A kisbéri Tánácsics Mihály Gimnázium Néprajzi Szakkörének 10 éve (Túri Róbert)	22
Budapest VII. kerületének honismereti munkájáról (Dr. Légrádi Dezső)	24
Honismereti szakköri szemlék Komárom megyében (Dr. B. Szatmári Sarolta)	26
A Pákai Helytörténeti Szakkör munkájáról (Molnár László)	28
Helytörténeti szakkör alakult Tökölön (Vöö Imre)	29
TERMÉS	
Táltos-utódok Bátyán (Fehér Zoltán)	30
HONISMERETI OLVASÓKÖNYV	
Kossuth Lajos és Cegléd (Hidvégi Lajos)	34
KÖNYVESPOLC	
Békés István: Pest megyei barangolások (Ism.: Kovács László József)	38
Székely vértanúk, 1854 (Ism.: Fábian Ernő)	39
A CSEMADOK 25 éve (Ism.: Dr. Madarász László)	41
Munkásélet (Ism.: Illés Iona)	42
A Miskolci Földes Ferenc Gimnázium Évkönyve (Ism.: Czákó György)	44
Mándics Mihály: A csávolyi iskola (Ism.: Dr. Csulák Mihály)	46
Dr. Jókai Mór: Kertészgazdasági jegyzetek (Ism.: Szegő Lajos)	47
Lengyel Dénes: Benedek Elek (Ism.: Leblancné Kelemen Mária)	48
A Ladányi Híradó (Ism.: Halász Péter)	50
Vaska Miklós: Húsz küzdelmes év (Ism.: Urbán László)	51
Csontkarcolatok, porszaruk rajzai (Ism.: Pap Gábor)	53
Három könyv a Békés megyei nemzetiségek néprajzáról (Ism.: N. D.)	55
Nemcsik Pál: Az ótdvidéki munkásság dalai (Ism.: Krisztián Béla)	57
PÁLYAZAT! PÁLYAZAT! PÁLYAZAT!	
II. Rákóczi Ferenc jubileumi emléktúrák	58
„A folklór a mai életben” című pályázat mérlege (Kovács Ágnes—Morvay Péter)	59
A múzeumok pályázati felhívása az új- és a legújabb kori történet témaköréből	62
Plugor Sándor rajza	61

Plugor Sándor 1940-ben született a háromszéki Kőkösön. Tanulmányait 1964-ben fejezte be a kolozsvári „Ion Andreescu” Képzőművészeti Főiskolán. Jelenleg Sepsiszentgyörgyön él és dolgozik.

1964 óta minden Brassó, ill. Kovászna megyei kiállításon részt vett. Egyéni kiállítása volt — többek között — Kolozsváron, Bukarestben, Kézdivásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön. Szerepelt a hajdúböszörményi, a tokaji és a debreceni nemzetközi csoportkiállításon.